

A NAPKELET OLVASÓIHOZ.

A NAPKELET megindulása idején, a forradalom utáni időkben nemzeti létünk még telve volt veszedelmekkel. Az árnyékban mindenfelé ott leselkedtek a megriasztott destrukció kígyófészkei. Ebben a helyzetben természetesen a megindult új folyóiratnak kifejezetten irodalmi alapjellege mellett is az volt a legmagasabbrendű hivatása, hogy a nemzeti szellem épségét veszélyeztető jelenségeket éber figyelemmel kísérve azokkal bátran szembeszálljon, szellemi és erkölcsi oltóanyagot vigyen be a magyar középosztály lelkébe s így azt ellenállóvá tegye, nehogy mégegyszer alétan és akaratlanul áldozatául essék a nemzetrontó mótelynek.

Évek múltán, mikor úgy látszott, hogy a vészek elvonultak s nemzeti létünket belső ellenség többé nem fenyegeti, a Napkelet a szellemi és erkölcsi létnek ebből a messze áttekintést nyújtó őrtornyából aláereszkedett és súlypontját a könnyedebb fajsúlyú szépirodalomra helyezte át. Ennek az átigazodásnak volt meggyőződésünk szerint a következménye, hogy a Napkelet előfizetőinek és olvasóinak a tábora fokozatosan egyre csökkent. A keresztény értelmiség, mely a Napkeletben a nemzeti célok és eszmények harcos szócsövét, a magyar lélekismeret szavát kereste és becsülte, ösztönösen úgy érezte, hogy a folyóirat, Tormay Cecil nagyrahivatott alapítása, hűtlen lett eredeti nemzeti hivatásához.

Tagadhatatlan, hogy nemzeti életünket az utóbbi években egyre merészebben előretolakodó destrukció ma újra veszélyezteti. A helyzet sok tekintetben rokon a Napkelet megindulása idejével. Ezekben a súlyos időkben a keresztény magyar középosztálynak nem szépirodalmi csemegékre, hanem a magyar élet egész területére kiterjedő szellemi és erkölcsi irányításra van szüksége. Nem tűrhetjük ölbetett kezekkel, hogy közvéleményünk irányítása teljesen az idegen szellemű sajtó kezében legyen, mely ellenőrzés nélkül végzi nap-nap után mérgező és megtevesztő munkáját. A Napkeletet újra meg kell telítenünk harcos szellemmel. Újra fel kell építenünk azt a magashanyúló megfigyelőtornyt, melyből a magyar élet egészét át tudjuk tekinteni.

A Napkelet őrizze meg továbbra is irodalmi jellegét, ez

azonban ne a szépirodalom túltengését, hanem a közlés irodalmi, közérthető formáját jelentse. A Napkeletnek ilyen formában foglalkoznia kell a magyar lét minden problémájával és sorskérdésével. Csak így lesz vezetőszerepe egy új magyar nemzeti közvélemény kialakításában. Csak így szerelheti fel a keresztény magyar értelmiséget új harcokra s a nagy nemzeti célok önzetlen szolgálatára. Ez az, amit a megfélemlített, sorsáért aggódó, kicsinyes léteerdekeibe begubózó, szüntelen félrevezetett keresztény magyar értelmiség ettől a folyóirattól elvár.

Hallatnia kell szavát a nap-nap után jelentkező bomlasztó törekvésekkel szemben. Kíméletlenül ostromoznia kell a közéleti fonákságokat s az erkölcsi mételet, bárhol jelentkezzék is. Meg kell telíteni a folyóiratot komoly kritikai szellemmel, mely szívességi vagy baráti tömjénezés helyett szigorú, de tárgyilagos értékelést ad és harcbaszáll az irodalmi léhaság ellen épűgy, mint a tudomány köpenyében űzött kalózkodás ellen.

A Középeurópát átalakító nagy nemzeti föllendűlések és történetformáló feszűltségek idején sorsszerűleg a Dunamedencéhez láncolt nemzetűnk történeti missziótudatát is tisztáznunk kell. Ezen a téren a kezdeményezést, az egységes történeti hivatástudat kialakításának munkáját folyóiratunk büszkén vállalhatja. Az integritás és revízió kérdésében uralkodó dadogó bizonytalanság és káros utópiák helyébe egységes nemzeti közvéleményt kell megteremteni.

Foglalkoznia kell a Napkeletnek a középosztály, a munkás-ság s az ifjűság problémáival, a tanítás és nevelés kérdéseivel, az iskolaűgyi reformokkal, a nőneveléssel, az arisztokrácia új helyzetével és kötelező történelmi hivatásával. Nem kerülheti el figyelműnket a nemzetegészségűgy problémája sem, mely lelki vonatkozásban az erkölcsi integritást, testi vonatkozásban pedig a betegségek ellen való küzdelmet jelenti. Meg kell világitanunk az orvosi munka nemzetmentő szerepét és jelentőségét a mai társadalmi és állami berendezésben.

Rovatot kell kapnia a tudományos élet legűjabb mozgalmainak és vívmányainak. Ismertetűnk kell a külföldi eszmeáramlatokat, az új irodalmi és művészeti irányokat. Szívűgynek kell tekinteni a magyar kisebbségek sorsát, a Felvidék és Erdély szellemi életét s ezzel a bekapcsolódással, valamint az erdélyi és felvidéki írók legjavának szerepeltetésével kell űjabb és űjabb bizonyosságot tennűnk a történeti Magyarország ma is eleven szellemi egységéről.

Harcot hirdetünk a széthúzás és kishitűség magvetői ellen, akik a nemzet akarátidegeit megmérgezve és elzsibbasztva meg akarják akadályozni, hogy a nagy történelmi elhatározások órája azt belsőleg és külsőleg fölkészülten találja. Szembeszállunk minden olyan mozgalommal vagy törekvéssel, mely a magyar erőket újra egymás elleni harcokban akarja felőrölni és belső úszítással vagy hamis szentimentalizmussal igyekszik a közvélemény figyelmét a legfontosabb magyar létkérdésekről elterelni. A gyáva hallgatásnak és közönynek egyszer már nagy árát adtuk. Ennek nem szabad megismétlődnie. Nem leszünk hajlandók szótlanul túrni, hogy a közélet erkölcsi hajótöröttjei a fórumon fehér tógában hangoskodjanak. Az önhitt és erőszakos történetést épügy üldözni fogjuk, mint az élre tolakodó közepszerűséget. Harcot indítunk az alaptalan gyanúsítás és hitelrontás s a személyeskedés mindenfajta kóros elvadulása ellen. A konjunktúra-nagyságok előtti hazug tömjénezést épügy meg fogjuk bélyegezni, mint a komoly nemzeti értékek ellen elkövetett vitriolos merényletet.

Állandó figyelemmel kell kísérnünk a bevándorlás és telepítés kérdéseit, az ingatlan megosztását, s ennek kapcsán rá kell mutatnunk arra a nemzeti veszedelemre, mely az ingatlanoknak idegen kezekre való jutásában rejlik. A társadalom- és gazdaságpolitikai kérdések megoldása kapcsán szellemi fegyvertárunk egész fölszerelésével szembe kell szállnunk a legveszélyesebb szélsőséggel, a zsidóságnak számarányát messze meghaladó helyzeti előnyével. A zsidókérdés létezését nem szabad elhallgatnunk. Magának a zsidóságnak is eminens érdeke, hogy a magyar közvéleményt egy, helyzetünknek s a nemzet érdekeinek megfelelő megoldására előkészítsük.

A problémáknak ez a gyorsütemű felvonultatása természetesen nem jelenthet kimerítő csapatszemet, hiszen az élet nap-nap után dobja fel az újabb és újabb kérdéseket, melyekhez az elevenen szerkesztett folyóiratnak a legnagyobb rugalmassággal kell alkalmazkodni.

Szilárd meggyőződésünk, hogy a most vázolt szellemben szerkesztett folyóirat az, melyre a magyar értelmiségnek szüksége van s mely közvélemény-irányító és ellenőrző szerepével nemzeti hivatást tud teljesíteni. A Napkelet csak egy irányítást ismerhet s ez a *magyar lelkiismeret*.

Gróf Zichy Rafaelné.

Hekler Antal.

KÜZDELMEK, EMLÉKEZÉSEK

TORMAY CECILE, A MAGYAR KÖZÉLET ÉPÍTŐJE.

Irta: *Hajnal István.*

AMŰVÉSZETNEK egyetlen pillanat a munkatársa — mondja Tormay Cecile s e könyvéből, összegyűjtött beszédeiből, cikkeiből kiérezhető az ő tragikumja: küzdenie kellett, hogy e boldog pillanatoknál megállhasson. Csodálatos mondatok, világot megvilágító képek, amelyeknél meg kellett volna állania, amelyekből nagyszerű alkotásoknak kellett volna megszületniök, olyanok s még tökéletesebbek, amilyenekkel életének boldogabb éveiben ajándékozott meg bennünket. De az ő hivatása a magyar asszony hivatása lett, szerencsétlen sorsban vergődő erőfeszítés a magyar jövőért. Művészet, amit az akarat vett uralma alá. Amikor, a kötet végefelé, Petőfiről, Aranyról ír s még Jókairól is, aki «nem találta meg a regényírás nagy magisztériumát, de alkotása álom volt, tavasz és délibáb», mintha kiéreznök fájdalmas vágyát azok sorsa iránt, kik elmélyülhettek abban, amit belsejük kínált művészi alkotóerejüknek. Talán még Beethoven tragikumából is ez szól hozzá; sőt mintha még Anatole France-nak számára oly idegen költészete, iránytű nélkül járó kételkedése is szerencsés sors lenne az övéhez képest, az emberi lét sivárságainak hatalmas intuíció megismerése.

Tormay Cecilének akarnia kellett. Úgy írnia, hogy a világ asszonyai megfordítsák a világháború győztes férfiainak szenvedélyét, önzését és megmentsek a magyar nemzetet a végső bukástól. Felújul bennünk szózatainak olvasásakor, most már mindent tudó bánattal a «béketárgyalások» hónapjainak iszonyú hangulata, amikor ráébredünk, mily semmik érveink, amelyek igazak. Tormay Cecilének, a magyar asszonynak akarnia kell a hatást, gondolatokat kell egymásra halmoznia, amelyek mindegyikéből, ha elmélyülhetett volna bennök, a művész áhítata egy nemzet s egész Európa hatalmas történelmi, szociális, emberi hősregényét alkothatta volna meg. «Ez ország minden nyelvű fia magyar védők sírján arat». «Nem magunkért kérünk, hogy kérjetek, a fiaitokért, unokáitokért emeljétek fel szavakat, mert a békében benne lesz a tieiteknek s a mieinknek is végzete». A legszörnyűbb irredentizmus dúlná majd fel az emberiség békéjét, «a letépett vérző tagok visszakúsznának a csonka törzshöz, a kiszakgatott kezek ökölbe szorulnának».

Igy történt. De e történet nagy regénye még nagy művészi vágy, egy boldogabb korszakban. Tormay Cecilének nem adatott meg ez a megnyugvás, neki szolgálnia kellett. Csodálatos intuícióit, hogy

hassanak, remény és kétségbeesés között kiküldenie az életbe, mely ridegen s érzéketlenül haladt tovább. Mélyen meglátása az igazi nemzeti s keresztény gondolatnak! Valóban társadalmat megújító átértés, oly politikai és szociális fordulaté, amely nemcsak a magyar, de az emberi sors mélységeiben menne végbe. Milyen munka s erőfeszítés, hogy a magyar asszonyokat s az egész világot szervezetbe állítsa e nagy célra, nem rideg feminizmussal, hanem alázatos s mégis önérzetes nőiességgel! Igaza van, ez a gondolat az övé, ő az első hirdetője annak nemcsak nálunk, hanem minden más idegen nemzetet is megelőzve; s lehetetlen, hogy a világ idővel rá ne térjen majd egy új szociális rendre, a maival szemben egészen újra s idegenre, amely mégis a legtermészetesebb, az örök rend: a mechanikus erők érvényesülése helyett az irracionális, de egyedül éltető emberiség-gondolatok uralmára! Amikor a férjet-fiút sirató asszony erősebb lesz a határok kilométereire, a gyarmatok nyersanyagára törő mohó vágyódásnál! Egészen újfajta szociális rend és világrend az, ami Tormay Cecile nemzeti-keresztény koncepciójából kisugárzik s máris felőrli e gondolatot a könyörtelen valóság, nemcsak a békeszerződéseké, hanem a magyar közéleté is, a pártoskodás, felekezetiiség, üres parlamentarizmus, kérlelhetetlen kapitalizmus jelenségeiben: «Ne tépjétek szét álmainkat!» Nem ismerték fel elgondolását, amiben épp az volt az új s nagyvonalú, s minden modern elképzelésnél modernebb, hogy nem politikai küzdelmekkel-jogokkal akart győzedelmeskedni, hanem tudatosan kerülve minden tökéletes sivársággal kifejlett szociális gépezetet, az emberi lét végső alapjaira akarta visszavinni a társadalmat. Mély művészi probléma, — kísérletezik is már vele szerencsésebb nemzetek irodalma, a modern intellektualizmus keserű kritikájánál tovább alig jutva el. A nagyváros, amely «nem szeret az országról tudomást szerezni, amikor az ország sorsáról dönteni akar»: a modern világ e bálványja, amely felfalja a haladás jegyében a világot. Az egész modern korszak, amely «mindent át akar élni, mindent megcselekedni, amit számára rövidebbre szabott kis életének határa enged»: a kultúrák fejlődésének megvannak természetes törvényeik, amiket büntetlenül áthágni, az örök embert a haladásból a sebesség kedvéért félretolni nem lehet. Adakozásra építeni fel a társadalmak békéjét? «Csak a gazdagok adnak; a szegények megosztanak». Oly rendé a jövő, amelyben mindenki kész legyen megosztani azt, amit a szerencse képességein, igaz munkáján és teljesítményén felül juttatott neki.

Nem értették meg őt; talán ellenfelei még leginkább, s ezért dobáltak sarat reá. Az akarat erős volt, a test szenvedővé lett. Talán szabadulni akart önkéntes önfeláldozásától, csak művésszé lenni újra; nem tudott mégsem megnyugodni. Még ott is, ahol nem volt szabad a magyar sorsról, épp a magyar sors érdekében beszélnie, ott is megtalálta a költőien diplomatikus szavakat: Curie-né helyére választat-

ván, a népszövetség franciái előtt szólt a lengyel asszonyról, «aki szét-tépett hazájából távozott s volt ereje, hogy fényt és gyógyulást keresen a szenvedő emberiség számára». A nagy lengyel asszony is boldogabb volt őnála, a tudomány művészetének élhetett. Tormay Cecile nem politikus akart lenni; a legmélyebb értelemben vett művészetet, az ember-megértést állította nagy célok szolgálatába. Áldozata hasonló Széchenyiéhez, akinek világa nem a politika volt, hanem az örök emberi értékek. «Régi nagy államférfiak programját ma nem követelhetjük többé, de Széchenyi programját élhetjük ma és mindig.» Talán Tormay Ceciléről is felismerik egykor majd ezt. Nagy áldozatáról felismerik, hogy «valami történt, amiből talán még történet lehet.»

* * *

A Küzdelmek és Emlékezések anyagának kiválogatása, elrendezése a legjellegzetesebbnek és legjelentősebbnek kiemelése egy megzavarón gazdag anyagból. A beszédek egyetemes és örök tartalmának elválasztása az alkalmi nevektől, gróf Ambrózy Migazzi Lajosné elmélyedő, gondos és odaadó munkája. Rajta van annak a neve, tetteljes megértése és biztossága, aki Tormay Cecilenek minden gondolatát és szándékát annyira ismerte, mint ő.

RÓNAY GYÖRGY: KISKÚNSÁG.

Átültett fa.

Csüggeszti szomorúan ágait
és fonnyadó levele pereg egyre.
Hiába ápolják és öntözik,
csak pusztul ahelyett, hogy megeredne.

De egy hajnalon a nap ráragyog.
Ő érzi alvadt vérét melegedni.
Megfeszíti elernyedtt gyökerét
és elkezd lassan terebélyesedni.

Alkonyi tűnődő.

Ki távolok páráin ernyeted
szemeidet búsan pihenteted
és érzed lassan, hogy tekinteted
már egyre fáradtabban tévelyeg:

gondolj a napra, melynek fénye még
föl-főlráragyog s kigyullad rá az ég,
rózsaszínnel érezve át a kék
végtelenségek mély ívezetét,

a napra gondolj amely lankatag
borong alatt a topolyfák alatt,
de fönixként kel újra majd s vadabb
lángokkal veri a szántásokat!

Esős hajnal.

Sárban klappog a lovak patája,
hüsen zuhog a hajnali zápor,
árokvizek piszkos tükre peng a
sűrű csöppek gépfegyverzajától.

Az útmenti tanya udvarán át
lusta legény baktat abrakolni.
Utánunk néz. Vacog a kutyája
fal tövében. Nincs kedve csaholni.

Később fölhagy a zápor. A fákról
pár csöpp hull még percenő neszekkel.
Szél kerekedik. A kocsilámpa
pislákol, kialszik. Itt a reggel.

A néma költő.

Juhász Gyula emlékének.

Beesteledett. Hallgatnak a lombok.
Elcsöndesülnek csöngők és kolompok.

Az akóiban kérődzik a barom.
Zizzen alatta a sárga alom.

Az ég beborul. Csillag nem világlt.
Lent is csak a pipák tüze parázslík.

Pipaszó mellett mélláz a legény
járattan az istálló küszöbén.

Olyan mindegy az élet! Ujja lustán
matat a citerája ócska húrján.

Hisz úgyis minden hiábavaló,
zengi borúsán a citeraszó.

Zeng és a költő csüggedten kiejti
tollát kezéből. Minek itt keresni

hangot ami zúg, tüzet ami ég?
A tenyerébe hajtja a fejét,

és mélyre, mindig mélyebbre hajolva
némán figyel a bús citeraszóra.

Falusi halott.

Elhallgat a harang. Fölszáll a hold.
Hajbókolnak az ákáclevelek.
A tornác lépcsőjén ül és a mord
macskával játszik békén a gyerek.

Az ember tétován áll lenn az ól
kerítésének dülve. Vacsorát
nem evett még ma. A kertek alól
— hallgatja — nyüszítenek a kutyák.

Bent gyertyafényben úszik a szoba.
Hervad a bazsalikom, rezedá.
Az asztalon kolbász, bor és a vének
fakó ajkán fölzúg a jaj s az ének.
Az ember feje mellére bukik.
S a tetőn vígan ríjjog a kuvik.

Búcsú a Kiskúnságtól.

Kiskúnság, Isten áldjon. Mostoha
eged alól fiad jobb tájra pártol.
Tán hübb lesz hozzám a szerencse máshol,
de boldogabb nem lehetek soha.

Mert boldog voltam itt, habár szegény.
Borús eged vigasztalón hajolt rám,
s a bársonyoskék alkonyok hajoltán
a béke és megnyugvás szállt felém.

Itt kenyérező volt a lomha szó
s kenyered ízét nem lehet feledni
és őszöd színét nem lehet feledni
és teledet se, mikor hullt a hó.

Fehér tenger volt akkor a határ.
A hó alól kibújt a kecskerágó.
Vérszínű volt a levele s a szálló
vadludak tollán fénylett még a nyár.

Hát így marad el minden ami szép,
így hal a csönd el, így hal el a béke.
A boldog esztendőök tündéri éke
csillogjon fölötted, tűnő vidék.

Jegyenyeid szomorún intenek.
A tücskeid még egyszer fölzokognak.
Levele hull már az ákácoknak.
Kiskúnság, bús hazám, Isten veled!

«SZEMBEN A KORRAL».

AZ ÚJ MAGYAR ESSZÉ ÚTJAI.

Irta: *Thurzó Gábor.*

ALITERÁTOR Kazinczy szelleme lebeg az új magyar esszé felett. A literátor Kazinczyé, aki latin auktor fordítása közben tudta meg, hogy a szomszéd szobában gyermeke született. A literátor Kazinczyé, aki gondosan másolta a forradlami kátét, melynek politikumával nem nagyon törődött s inkább az eszmék tisztasága, a stílus eleganciája fogta meg, mint a szavak mögött a szándék. Életébe felszívódott az irodalom, mint tinta a papírosba, magánélete is az irodalomnak volt tükrözése, élete a szellem életének árnyéka. A börtönben, papír és toll helyett kopogtatással beszélget fogolytársaival, és a téma most sem a fojtogató valóság, hanem a szellem ügye.

Kopogtatással közölni a mindanivalót, a lehetetlenné vált szó korszakában jelekkel beszélni a szellem örök ügyéről, az ezüstkori börtönében is szólni, — Babits Mihálynak is ez az örök magatartása. A szellem tisztaságának és örökvoltának izgalma áthatja a huszonkétéves ifjú első sorait, és a valóságból akkor is menekül egy éber, virrasztó álomvilágba, a valóság fölé, az elefántcsonttoronyba. Jelképet választ magának a turris eburnea-ban és vállalkozása hősiessé: hányszor fordítják ellene az elefántcsonttoronyt! hányszor diszkreditálják körülötte a gyávább kortársak ezt a legszebb önmegtartóztatást! Mert nem ismerik fel Babits magatartásának sarkalatos hősiességét. A vádlók passzivitást vetnek a szemére, menekülést és védekezést, s nem veszik észre, hogy szerepe mindig a hadakozóé. Magánya hatalmas színtere az anyagi világ és a szellemi világ harcának. és az ifjú és a férfi Babits egyaránt harcol és támad. Semmi sincs benne a menekülő szakadatlan másról-beszéleléséből, pillanatra sem adja föl a tényeket maga körül, jöttányit sem enged abból, hogy mindig szembenézessen az alakuló, bilincsbe szoruló eseményekkel, — de amikor harcol a tények uralmával az eszmények fölött, nem keveredik, nem köt hosszúléjartatú békét vele. Megveti a tényeket, melyek kötelességévé teszik a szent literátor magatartása nevében, hogy a valóság fölé vonuljon, az elefántcsonttorony magaslatára. Babits Mihály szerepe döntő fontosságú lesz és amikor 1930-ban, az Ezüstkori szaggatott, fájdalmas és keserű soraiban néven nevezve invocálja az Elefántcsonttorony filozófiáját, harcosnak ismert kortársainál hevesebben, fontosabban fordul szembe a láthatáron feltűnt gyülevész eszményekkel, a kihülő értelemmel, a tények riasztó uralmával.

«Róma kultúrája nem halt ki egyszerre, s az aranykorra az ezüstkori jöttúj és zsúfolt-tüzű fellobbanás a hanyatlás s kezdő barbárság középett. Az ércek nemessége az ellenállás: aranyra, ezüstre nem hat a környezet. Nemes szellem nem hódol korának. Esküdjön minden a Kultúra ellen: mi védjük meg legalább az Elefántcsonttoronyt, ha már egyéb templomot nem. S ha harcolunk is: harcunk se a lövészárók, hanem az Elefántcsonttorony harca legyen! Harc a halál ellen, mely friss életnek hiszi magát, de csak annyiban az, amennyiben minden halálban friss élet csirái rejlenek. Jöjjön hát a harc, a megtartó harc a romlás ellen, jöjjön a szigorú bírálat és a gúny, jöjjenek a Tacitusok és Petroniusok! Tragikus harc, héroszi irodalom: szemben a korrallal, s felülről bírálva az elboruló, barbár életet!» Milyen ha

talmas riadó ez, mennyire nem az elzárkózásé, az érzéketlenségé, mennyivel inkább a szüntelen, izgatott, de nemes cselekvésé. Vállalhat-e literátor hősiesebbet, mint a harci szót: szemben a korrall? És lehet-e irodalompolitika jelentékenyebb programú, mint az, amelyik célul a hőszi irodalmat tűzi maga elé? Egy-egy Babits-esszé, Babits-glossza körül fellángolt mindig az ellenvélemények és a helyeslések gyp-tüze, és aki egyvégtében olvassa újra és újra végig a Babits-esszéket, a «Szagokról, illatokról» irt caprice-tól a «Humanizmus és korunk» program-adásáig, meglepetve láthatja az ézngést a habitsi oeuvre körül. Viták és hajdani hadakozások szikrái pattannak ki egy-egy esszéjéből, — ez az elefántesonttoronyba zárkózó literátor felzajdította korát és amikor jelszavával gúnyt ébresztett: lelkiismeretet zaklatott, fogalmakat tisztázott és utasított vissza gyanus eredetűkhöz. A Babits-esszék mögött a huszadik század első négy évtizedének egész szellemi élete a háttér, s az elvonult költő, a poeta doctus és moralis, most már szinte a legkeményebb, legfenyegetettebb harcosnak látszik.

Szemben a korrall... A kettős szerepű Babits, aki elzárkózva és mégis aktívan a szellem, a kor életében irányít és semmisít meg mozgalmakat, hamis eszményeket, a literátori és politikai fantázia túlkapásait, megvalósítja az elzárkózás, a korrall való ellenszegülés legkülönösebb formáját. Az európai szellemi élet nagy válság-szakaszaiban, a háború évei alatt és a harmincas évek elején, nyíltan egy rejtett világ felé fordul, mely emlékeiben, elmerült rétegeiben meghúzódva él, akár diluviális rétegekben egy-egy hajdani szervezet nyoma, kagyló, búzaszemek, legyek és gyíkok. S támadása éppen ekkor lesz a leghevesebb. 1917-ben és 1918-ban ír Ágostonról és Kantról, s vállalkozásában, melynek hangsúlyozott eltávolódása a kegyetlen valóságtól, annyi ellenvetést, annyi vádat szül, van valami elsöprően hősi: mint aki egy elképesztő, befejezhetetlen viharban feltükrözteti a nyugalom fényeit. Babits aktívan vállal részt korában, amikor megtagadja, amikor a háború szélsőséges nacionalizmusában Ágoston civitas Dei-ét említi és a civitas terrena fölé ennek a birodalomnak futtatja aranysárkányát. És ellenszegülése a 30-as évek elején ismét ilyen gúnyorosan cselekvő: az európai irodalomtörténetet írja meg, a jelképes kézfogást idézi korok és szenvedelmek fölött, s megvonja a maga baráti körét Goethe, Dante és az eszményi humanisták körül.

És ennyi csak aktivitása? Ennyire irónikus, ennyire sebzett, ennyire csak fűtött parabolákkal dolgozó? Az elefántesonttoronyból mennyiszor lép le a koráramlatok porondjára, személyes ügyben szólalva meg vagy nemzedékének, az európai humanitásnak ügyében! Tud szembeszállni, egy veszedelmes, szívesen félreértő és gyanúsító korban a publicista vakmerőségével állást foglalni, a szó meztelen fegyvereivel. Babits állásfoglalása azonban alázatosabb, nemesebb ennél, — mindig az eszmények körén belül marad, az értelem tisztaságát követi, mindig alázatos az isteni világrend felé s hívő akkor is, ha a gesztusok talán eretnekek. Micsoda ézngés van egy-egy állásfoglalása körül! Amikor a kettészakadt magyar irodalom ügyében szólal föl, amikor a háború veszedelmes világnézetét ostorozza, amikor az 1919-es esztendő költőjének védelmét vállalja, — mennyi támadási felület! mekkora elszántság! Aki a harmincas évek elejének válság-hangulatában a szent szeretet himnuszait fordítja feleletképpen, elsőrangú debatter, ha kell s éppen ekkor látni igazán, hogy Babits elzárkózása, passzivitása a nagyszabású, életművel felelő hősiességnek legfehérebb izzása.

Babitsnak nincs magánélete, akár Kazinczynak egy boldogabb korban, az irodalom, a szellem ügye befutja napjait, akár borostyán a falat, az író napjai egyek az ember napjaival. Könyvről könyvre a címe egyik kedves irodalmi naplójának, — nos, ez a Könyvről könyvre mottója lehetne annak a belső naplónak is, amelyet esszéiben ír lankadatlanul. A literátori cím alatt a magánélet vallomása hangzik szüntelen és Babitsban egybeolvad, amikor könyvekről, eszmékről beszél a literátori izgalom az élet izgalomával. Beteg-ágya kicsit a hajdani Széphalom : a szellemi világ érdeklődése áramlik hozzá és áramlik vissza, megszűrve és tisztítva, a magyar szellemi életbe. Varázsa alól nem lehet szabadulni, a kortársak és az utódok megdöbbenve ismernek saját hangjukban Babits hangjára, saját észjárásukban Babits észjárására. Az irodalom Babitsban egy-hőfokú lesz lírájával és amikor a szellem magánügyeiről beszél, szavain átfülk verseinek pátosza, lírájának nyugtalansága. A valóság kicsisége, szorító alacsonyrendűsége ellen az írói lélekzetvétel egyetlen védekezése a pátosz. Babits erre a pátosza tanít s ez a pátosz csap át követőinek világába is. Babits kiemeli az esszét addigi személytelenebb formájából, inkább bízza az egyéniség személyes érintettségére, mint a kívülálló fölényére. Az esszé tárgya épúgy lírai anyag, akár a vers s ki is mondja, hogy az igazi esszé is izgató, lírai ihlet szülötte. Az utódok nem szabadulhatnak ettől a tanítástól és a Nyugat második nemzedéke a babitsi érdeklődés-körrel együtt átveszi pátoszáét és átveszi tanulmányírói izgalmának szabad líraiságát.

Egy ifjú, háborúban elhalt költővel kapcsolatosan írta egyszer, hogy az «Ifjú költők rendszeren tiltakozni szoktak az ellen, hogy ők valamely hatás alatt állanak : pedig a szellemi életnek époly kevéssé van autogenezise, mint a testének ; minden új irodalmi egyéniség egy nagy megtermékenyülés eredménye s mennél erősebb és mennél távolibb a hatás, többnyire annál termékenyebb». Az esszéistára Babits szavai épúgy állanak, mint a költőre s aki Babitsal párhuzamosan olvassa át az új magyar esszéisták kötetét, egységet lát, a különböző színű és alakú üvegek összerázott arabeszkjét. Csak a hang színezete más, a vérmérséklet tudósabb vagy szociológiaibb, a szenvedély hívősebb vagy ironikusabb, — a témák, a hatások, az író-eszmények ugyanazok. Babits és az új magyar esszéisták tanulmányai egyetlen forrásra utalnak, egyetlen közös ihletőre és aki Cs. Szabó László «Rakosgatom a könyveimet» című apróságát véletlenül egyszerre olvassa Babits «Az én könyvtáram» című lírai könyv-rendezésével, élesen láthatja a döntő rokonságot az ő és az utódok között. Érdekes és jelentős családja a magyar szellem életében a magyar esszéistáké. A gyökerek a tizenharmadik század talajába mélyednek, a törzs Kazinczy és Bessenyei, az első ágak Bajzáé, Péterfyé, Riedlé, az új családi ág Babitsé és a legfrissebb hajtások Cs. Szabó Lászlóé, Halász Gáboré, Németh Lászlóé.

Ki kerül legmesszebbre Babitstól? Aki a legmélyebben néz az irodalomtörténet Babits problémái közé : Halász Gábor. Babits visszasírja az időket, amikor az író még polihisztor lehetett. A vágy, a nosztalgia a polihisztorság boldog idejébe legszorosabban fűzi hozzá Cs. Szabó Lászlót. A különös, zaklatott ellenpontozása a kor kérdéseinek, a kettős szerepvállalás és a literátor szorongása jelöl mellette helyet Németh Lászlónak. Mind a három más és más egyéniség. Halász Gábor legjobb lapjai azok, amelyeken az irodalomtörténet mutatja be arcképekben a «literátor-kor» műkedvelőit, reformátorait, Besse-nyeit, Kazinczyt, az ifjú Széchenyit. A portrék mögött átizzik, mint könnyű túll alatt a lüktető test, Babits irodalomtörténeti szempontjainak eredeti-

sege, örök devalválási vagy átértékelési szándéka. Babits újjáformálja az irodalomtörténet alakjait, Vörösmartyról több esszét ír s mindegyikben más és más oldalról vágat neki a megvívhatatlan témának: ki a költő? Halász Gábor a babitsi módszert választja, de a mű helyett az élethez fordul, nem az eredményt, hanem az okokat keresi. Egy-egy portréja sűrített pályakép, mintha az ember jobban érdekelné a költőnél s éppen ezzel ad hiánytalan képet a költőről. A mű önkénytelen leszívárog az ember gesztusaiba, Babits mutatta legszebben Halász Gábor előtt a pálya-analízis igazi, lírával, az alkotói műhelytitkok ismeretével átszőtt példáit. Halász Gáborban a líra másodrendűbb, a történéssz fölénye a beszésközebb, — Babits a saját ihletből alakítja ki Vörösmarty három portróját, Halász az élet tényeiből az ifjú Széchenyi felejthetetlen arcélét.

Ha távolodni kell az adatoktól, ha semmiből, ha az ösztönből kell kikövetkeztetni valamit, mint kopott gótikus párkány-részletből a székesegyház, Babitsnak Németh László a legjobb tanítványa. Németh László lírikus, szüntelen kalandora saját életének, részekből fedezi föl az egészet, fantáziája pótolja vagy homályosítja el az adatok sokaságát. Babits alig nevezi meg forrásait, melyek hihetetlen bőséggben szökellnek elő soraiból, Németh László szenvedélyével egyenesen kiküszöböli szerzett ismereteit, mindig az érdekli, amit képzelete boltozhat a tények fölé. Forrása: az ösztöne, ihletője: a fantáziája. Egy-egy ráhibázással, egy-egy vakmerő következtetéssel pótol okmánytárakat és az irodalomnak, a szellem életének képe kicsit mindig torz, kicsit mindig túlzásaiban helyes és izgató és ösztönösségében megbízható. A merész vágy a polihisztorság után Németh Lászlóban a dilettáns anyag-kedvelés remek torzóit hozza életre, — Cs. Szabó László polihisztorsága nyugodtabb, tempósabb. Cs. Szabó László hihetetlenül szétágazó anyaggal dolgozik, az emlékezőtehetségnek, a helyes forrásismeretnek, az anyag dússágában kiválasztó izlésnek és igénynek európai magyar képviselője. A magyar polihisztor kicsit mindig mohó műkedvelő, a kíváncsiság erősebb benne, mint az érdeklődés, a gyűjtés kielégíthetlenebb, mint a feldolgozás. Cs. Szabó László líraisága emlékeztet legjobban Babitséra: mestere tud lenni az anyagnak, úgy idéz, — és szüntelenül idéz—, hogy önmaga beszél, mások helyett. Az eszményi literátor ő, aki együtt él, törvénytelen és izgalmas frigyben, az irodalommal, aki született mondenitásával menekül tőle és mégis belébotlik. Irodalomban gondolkodik — és ebben Babits mulja csak fölül.

Az eltolódás a mester és a tanítványok között minden rokonság, minden szoros, egy-gyökerű kapcsolat mellett is észrevehető. Babits megrohazza a magyar irodalom történetét, kicsit mindig a maga halhatatlansága számára dolgozik. Az író és az ismertett irodalmi hős valahogyan eggyé olvad, Babits fontosnak tartja, amit Vörösmartyról mond, de kicsit fontosabbnak, amit Babitsról. A saját helyét jelöli ki az irodalom egységében. Halász Gábor szigorúbb és tudósabb, ha úgy tetszik. Arcképei fölötté van, valamí tisztelnivaló eszmei közegben, hőseihez mindig hozzányúl és sohasem azonosul velük. Tartózkodás van benne, nem lobog velük, nem veszi át hőfukukat, ezért olyan hiánytalan remekek Kazinczyról, Széchenyiről, Besenyeiről írt portréi — és ezért torzit, ahol személyisége lép az előtérbe és nem a kommentátor. Proustról Babits tud csak úgy írni, hogy óhatatlanul eggyé olvasztja a maga személyét az íróéval, de mégis kettős belső portrét mutat: külön Proustét, külön a magáét. Németh László ép ezt a belső egyensúlyt

bomlasztja meg. Elárasztja választott témáját, a legnehezebb felől veti bele magát és hatalmassá felduzzasztott lírai vallomást ír, s növekvő életműve egyre jobban egy növekvő önarcképet ábrázol. Cs. Szabó László műfaja a lírai helyzetjelentés. Olvasmányt, személyes élményt egybeolvaszt s egymás mellé sorakozó esszéi az európai ember alakuló életlehetőségeit mutatják, egy-egy fókán a fejlődésnek. Semmi sincs benne Babits lírai fájdmából, a homo doctus pátozából, — pátozsa zaklatottabb, elmosottabb, emlékezőbb és szemben a lírikus Babbitssal: líraibb. Az anyag, amellyel dolgozik, bővebb valamennyi új magyar esszéista anyagánál, a helyzetjelentést is sokoldalúban, kis túlzással a közgazdasági tanulságok felé fordulva, fogalmazza meg. Emelkedett publicisztika az, amit ír s aligha érhetnék utól elődök és utódok.

Mint Kazinczy körül a tizenkilencedik századforduló irodalmi élete, úgy csoportosul Babits körül a mai magyar esszé. Magatartása, tanultsága befolyásolja tanírványait, témákat ad át, vándorútra, kezükbe, költöket és korszakokat kedveltet meg velük. Nyomain a reformkor és az angol tizenkilencedik századi költészet, a humanizmus és az új klasszicizmus vágya, az írástudói pátoz és a vakmerő elzárkózás öröklődik. Ahol van, a magyar irodalmi élet elevebben lüktet s mint Kazinczy nyelvújítása a szavakat, buzgalma az eszményeket, — magatartása utat mutat fölfelé az új ezüstkor bozótosából.

MEGTÉRÉS A FÖLDHÖZ.

*Ébred a falu: mint tárkarú árva
gyermek, köszöntik a ják a Napot;
meghajlok én is a Nap előtt, üdv
neked ős tűzláng, megjött a fiad,
ki egyszer elhagyott.*

*A fiad, a fiad jött vissza hozzád,
ki ment egyszer boldog lázban égve,
oda, hol most pizokban és kinban a
forró ritmusú, vad, parázna Város
tülekszik az Égre.*

*Mocskos tetők, ájult mélységek után
bűn-bábelek moráját feledve jön ide;
tapintja a kihülő őszi föld szívét és
nem fáj, hogy valamikor neki is
ilyen volt a szíve.*

*Ereiben sercen a Vér, karjában moccan a
dac, érzi: örökerejű az ősi rög;
— állok, nézek a Napba, szívem ujjong s benne
nyugat-kelet harca értőn, egymásba
olvadón dübörög ...*

TEMETÉS UTÁN.

Irta: *Jékely Zoltán.*

NAGY HARANGZÚGÁSRA ébredt egy késő délután Tenger Iván, annak a kalandos napnak délutánján, melyen lovaglás közben heves fejfájás fogta el a körösfői úton, s nem hitte volna, hogy épségben hazatalál.

— Most indul a vén Simonné koporsója — gondolta, s próbából megrázta fejét: vajjon fáj-e még? Alig nyilallott valamicskét. Szerencsésen kialudta a migrénes rohamot.

Borzalmas lehet ennek az elevenen elrothadt asszonynak temetése. Mindenki tudja, miért bűnhődött már itt e földön ilyen keservesen — állítólag ezelótt vagy húsz esztendővel, mostani férjével, aki akkor még szeretője volt, megmérgezte első urát, Biró János Gazsit — s most arra gondolnak az emberek, hogy azóta már túlvilági bírái előtt áll reszkető térdrel a szerencsétlen fehérnép, kezét tördeli, haját tépi s úgy esedezik bűnbocsánatért...

Kinyitotta a szemét: a szobában már alkonyodó homály volt. Lehetséges volna, hogy csak most induljon a menet — kérdezte magában s kihajolt az ablakon a harangzengéses kert felé, melyet csak rozoga, százesztendős, zszindelytetős deszkakerítés választott el a cinteremtől.

Döngő csizmával jöttek lefelé az emberek a temetőnek a papilak mögött vezető köves útján. Tehát már eltemették az öregasszonyt s a harangzúgás a kimenőknek szól, nem a bejövőknek.

Szorongva nézett körül homályos szobájában s gyorsan felkapta kabátját. Öt percet sem mert volna tovább bennmaradni.

Abban a pillanatban, amikor a temető útjára nyíló kertkapuhoz érkezett, meglátja Annát, amint egyesegyedül jön lefelé a köves, kanyargós ösvényen. Csak fenn a sírnál volt még egy-két öregasszony, különben lélek se láthatja találkozásukat.

— Jóestét Anna, — köszönt neki Iván s elébe állott.

Annán csipőjénél szinte szögletesen kiugró, onnan lefelé egyenesen hulló sötétkék szoknya volt, kék-piros díszítésű kozsokjából patyolatfehér, kék vállú ingujj nőtt ki s bokában-ráncos fekete csizma a lábán. Riadtan állott meg az alacsony, faragott oszlopú, kistornyos, szinedelyfedelű temető-kapu keretében egy pillanatra.

— Jóestét — köszönt s indult is tovább. Sápadt arcára rá volt írva, hogy nagyon fél a találkozástól.

Iván dobogó szívvel állott egyhelyben s kicsit kitárta karját. A szenvedéssel tele nap után, a migrénes állapot utáni életvágyban azt hitte, mindjárt megöleli s összeviszza csókolja Annát, itt a temető kapujában.

Anna azonban kitért, egészen a kőkerítés mellé húzódott, úgy suhant lefelé a boglárkás gyepen. Iván pedig — mert erőszakoskodni és ügyetlenkedni nem akart — csak ennyit suttogott utána :

— Ma éjszaka, tizenegy órára, várom — s felmutatott a pavilonra. A leány szemesarkából láthatta mozdulatát. Lesütött fővel sietett tovább s Iván mindaddig bámult utána öregláda-szagú ruháját szimatolva, míg el nem tűnt a papilak mögött a kanyarodóban. Aztán a szérűskerten át bement a házba.

* * *

— Biza szomorú egy temetés volt e, — szolt a pap vacsora után, amint ott ültek hárman a veranda régi petróleumlámpája alatt.

— Kár, hogy nem voltál ott, nagy élmény lett volna ! De vesztéséged pótlása céljából elmondok én most neked egy olyan históriát, hogy égnek fog állani tőle a hajad !

Nagynénje ijedten jelzett szemével s rázta fejét tiltakozóan, de Iván észrevette s így szolt :

— Ne féljen semmit, Zsuzska néni ! — kiállottam én —, tizenöt-éves koromban olyan félelmeket éltem át itten, hogy talán a pokol rémségei ellen is be vagyok biztosítva.

— Ugyan, ugyan — mondta ércesen dörmögve, szép hangjára szerfelett hiú pap s lenézően végigmérte feleségét. — Nem gondolod, hogy egy húszesztendős fiatalember komolyabban megsínylené a Fehérember-históriát ! Akinek a lelkiismerete tiszta, az nyugodtan aluszik. Integer vitae scelerisque purus . . . tudod, úgy-e, tavalyelőtt tanultad ! Egyszóval úgy történt . . .

Éppen el akarta kezdeni, amikor bejött Rebeka, hogy leszedje az asztalt. A pap elhallgatott.

Felkeltek s bementek az ebédlőbe, ahol kicsi lángra eresztve égett már a lámpa.

Körülülték a nagy asztalt. Zsuzska néni kötését vette elő, Géza bácsi komótosan cigarettát sodort s unokaöccsét is megkínálta. A nagy csendben sápadtan, szinte suttogást is hallatva néztek egymásra a falak régi fényképei, a halott nagybácsik, nagyszülők.

Igy szokott itt ülni máskor is ez a két ember — gondolta Iván. Amikor már rég aluszik a falu, tavasszal, nyáron, ősszel, téli éjszakákon így hajolnak a fekete asztallap fölé s arcukat kezükbe temetik. Zsuzska néninek ceruza van a kezében, előtte rajzlap, amelyen egyszerre csak különös virágok alakulnak, — talán a mennyország rétjein nyílnak olyanok — s különös szavak, mondatok, versek formálódnak ki rajta. Amikor Pestről leutazott, szülei lelkére kötötték, nehogy a szellemidézésekben részt vegyen s ő nem is próbálkozott eleddig. Most azonban nagyon elfogta a kíváncsiság.

— Ideje volna már, hogy kipróbáljuk, milyen médium vagyok ! — mondta. De nagybátyja csak legyintett s így szolt :

— Idézek én neked mindjárt olyan szellemet, hogy jobb se kell. Ide figyelj hát.

Komótosan, suttogva-dörmögve, fontosan hunyorgatva, alapos régivilági tudományos és teológiai gesztusokkal mondta el a galgai kísértetjárás történetét.

— Történt ezelőtt négy esztendővel, 1924 telén, vagy tíz évre rá, hogy gyanus s máig tisztázatlan körülmények között meghalt a Simonné első ura, Biró János Gazsi — mondom az történt, hogy Simon Ferenc ballag hazafelé éjfél körül a kocsmából s hát, amikor a házuk elé érkezik, látja, hogy egy másfél ember magasságú alak jön egyenesen feléje a havas úton. A koromsötét éjszakában mind nőtt, nőtt előtte a hatalmas fehérkísértet. A kutyák köröskörül vonítani kezdenek, a szél süvölt s havat szór arcába, szemébe. Az iszonyattól földbe-gyökerezik a lába, moccanni se tud, pedig az alak mind jó közelébb, közelébb. S egyszercsak megáll mellette sóhajtva, hörögve. Cafatos, hosszú karját már-már nyújtja torka felé, hogy megfojtsa s a fején lógó rongyokat csontkezelével szétválasztja. Olyan szag árad belőle, mint amilyent a Galgayak kriptájában érzett, amikor restaurálták a templomot. S akkor Simon Ferenc utolsó erejét összeszedte s akkorát ordított rémületében, hogy nemcsak a háznép szaladt ki, hanem még a szomszédok is. A kísértet torkonfogta jéghideg kezével.

S ott találták meg Simont a hóba rogyva, alig maradt benne fikarcnyi élet. Egész éjjel félrebeszél s a hideg úgy rázta, hogy még az ágy is nyekergett alatta s nem lehetett józan szavát venni reggelig.

Alig ütötte el a nyolcat a toronyóra, hivatnak, mondván, hogy Simon Ferenc szeretne velem sürgősen beszélni. Különös volt a dolog, mert azóta, amióta a fia sörösüveggel fejbeütött, nem volt Simonékkal közvetlen találkozásom.

Megindultam hát a félméteres hóban, bementem Simonékhoz s mindenkit kiküldtem a szobából. Megfogtam lucskos, nedves kezét s azt mondtam neki: Na, mi nyomja a lelkedet, fiam? A töredelmeseknek nemcsak én bocsátok meg, de megbocsát az Úr is. Beszélj hát, fiam.

— Tiszteletes úr, én kevertem mérget Biró János italába. — mondta síri hangon a szerencsétlen. — De nincs is azóta egy nyugodt pillanatom. S a feleségemnek sincs, mert ő bujtatott fel szerencsétlen tyúkeszivel. Járjon közbe bűnbocsánatért a Mindenhatónál s ne jelentessen fel bennünket, drága tiszteletes úr! El kellett mondjam már, mert ha nem mondtam volna el, Biró Gáspár lelke megint elem állott volna az úton, hogy megfojtsa...

— Mi, hogy Biró szelleme meg akart fojtani? — kérdeztem s erre aztán elmondta éjszakai kalandját, úgy ahogy én elmondtam az imént.

Megfogtam a kezét, igyekeztem megnyugtatni, lelkére beszélni, felolvastam neki a Bibliából, aztán hazajöttem. Akkor már tíz perce várt rám Biró Sándor, az öreg Gáspár fia...

Beviszem a sápadt, kidülledt szemű fiatal gazdát az irodámba.

— Hát mi baj van, — kérdezem s nem tudom elgondolni, mi lehetett ezt a nagy, erős, egészséges embert, aki úgy reszketett, mint a kocsonya.

Ha hiszed, ha nem, ugyanazt mondta el hajszál különbséggel ugyanazt, amit Simontól hallottam alig tíz perccel azelőtt!

Éjfél előtt pár perccel elindul a Blander-kocsmából, csakhogy ne kelljen a történetesen ott iddógáló mostohaapjával együtt mennie, akiről tudja, hogy rendszerint éjjelkor szokott felkelni az átkozott kecskelábú asztaltól. Alig lép azonban huszonötöt, hallja, nyikordul máris a kocsmajó s az öreg kitotyog rajta s megindul a falu másik vége felé.

Ő is megy, mendegél hazafelé. Hát amikor a temető régi kapujával egyvonalba ér, melyet csak a legöregebbek idejében használtak, látja, hogy egy hatalmas fehér alak jön, jön lefelé az úton, egyenesen feléje. Gyorsan jön, sivitva, hogy tán a lába sem éri a havat, s mintha a szél egyenesen a temetőből hozná. S elsuhan mellette nagy sóhajtozással, jajveszékeléssel. Éppenhogy láthatta az arcát: nem volt más, mint meggyilkolt édesapja, Biró Gáspár.

Ez ott történt pár méterre házuk kapujától, melyet már ő maga építtetett, amikor megházasodott.

Apja lelkétől úgy megijedt — rettenetes lila volt az ábrázata s szeme nem volt szegénynek, csak a koponyájából világított valami mécses — mondom, úgy megrettent, hogy nagyhirtelen átvette magát a magas kerítésen s még máig se tudná megmondani, hogy került be az ágyba, ahol aztán reggelig rakosgatták fejére a havat, míg megjött végre a szava.

Bizony fiúkám, ez történt az Úr 1934 esztendejében.

— S hogy próbálja magyarázni mindezt, Géza bácsi? — kérdezte Iván egészen visszagyermekesedett hangon. Több dolgok vannak földön és egen? . . .

— Biza, vannak dolgok, melyekkel mit sem tud kezdeni a tudomány a surrogó-burrogó repülőgépek korában. Az embernek megáll az esze. De gondold csak el, milyen nehéz volt az én helyzetem, aki azért vagyok itten, hogy az évezredek babonákat s a körmönfont paraszti butaságot oszlassam. Mit volt mit tennem? Úgy kellett cselekedjem, hogy a kecske is jóllakjék s a káposzta is megmaradjon. Tehát fogtam magam s abban a csonttörő hidegben — akkor reggel mértünk éppen 26 fokot — kizarándokoltam a kántorral öreg Biró Gáspár sírjához s imádkoztam felette, hogy aludjék ezentúl békességgel. Az egyházi pedig majd másfél óra hosszat kellett húzza a harangot, hogy a keze is majdnem a kötélhez fagyott szegény fejének. A legközelebbi vasárnap pedig a híveket igyekeztem megnyugtatni, mert a kísértetjárás híre hamar szétfutott a faluban s úgy féltek az emberek, hogy nyolc óra után senki sem bújt ki rosszul szellőztetett odujából s aki egyszer betette a lábát a kocsmába, pitymallattig ki sem mert szagolni onnét!

— De most, ezzel a temetéssel, talán vége van az utolsó felvonásnak — mondta Iván. A másvilágon egymásnak eshetnek a volt házastársak s elintézhetik egymásközt az ügyet, s nem kell ezentúl földieket s egyházi diplomáciát belekeverjenek a perbe.

— Bár csak igazad volna — sóhajtott a pap. De én attól tartok, hogy amíg Simon Ferenc életben van, addig a falu szája se áll be s szörnyű vezeklés évei várnak még erre a bűnös lélekre. A fiával pedig, Simon Mihállyal, még több bajunk lesz. Az az, tudod, aki 1924-ben sörösüveggel fejbeütött engem. A románok úszították reám s bátorságot is ők itattak vele.

Iván jól emlékezett az esetre. Első galgai nyaralása után történt, alig egy-két hónappal s a családban Kolozsvárt nagy rémületet keltett. Attól tartottak, hogy az igazságaihoz és az ótestamentom törvényeihez igen mereven ragaszkodó papot — aki méghozzá ügyes törvényes eljárással több területet mentett meg egyházának románkézre jutástól, mint ahogy az ellenfél remélte volna — elteszik láb alól a vad falusiak. De nemsokára megenyhült a hangulat iránta s attól a naptól kezdve, melyen kiszivárgott, hogy a csendőröktől nem kívánta Simon Mihály megbüntetését — az egész falu a merénylő ellen fordult. Nem is volt annak több maradása Galgón : szedte sátorfáját s bement Kolozsvárra kocsisnak.

Csendben üldögéltek a nagy asztal körül. Csak a papné hosszú fakötőtűi koccantak egymáshoz ütemesen. Szinte szemlátomást nőtt keze alatt a kis piros bujka, melyet Rebeka leánykájának, a kicsi Ágnesnek készített ötödik születésnapjára.

Ivánnak már a pavillonba való magános felvonulás borzalmain járt az esze. Milyen iszonyú is lesz a temető csendjét a régesrég, talán földből kinőtt fakapuk nyikorgásával, csapódásával megzavarni, ha majd a szérűskerten átmegegy, megy, mintha maga is kísértet volna, a külsőkert felé, a sötét, tornyos faház felé. Vajjon kiket fog háborgatni a toronyszobában? Az ablak nyitva maradt. Ki tudja, kiknek esett jól oda berepülni s megpihenni a gerendák rekeszeiben, a régi győrikancsók öbliben? S aztán várni, várni 11 óráig, míg el nem dől, hogy felmerészkedik-e hozzá a leány. Bár szólna legalább most a rádió! De az elemek holtan kuporognak ládájukban, mintha nagy utazásra csomagolta volna be őket valaki s a nagy tölcser-hangszóró is hallgat — vagy mélyen bűg, mint roppant tengeri csiga. A falak rámaiból pedig egyre sárgább arccal néznek rájuk a halottak. Középen hatalmas, manzardos struccollas kalapban áll nagyanyja a katonás, keménykezű kolozsvári asszony, aki egyszer, kisgyermekkorában tengersok koponyáról és csontvázról mesélt neki, azokról, melyeket a kolozsvári régi református templom kőpadlója alól szedegettek ki 1870 táján, amikor restaurálták a régi épületet. Látott egy szigonnyal bevert — így mondta — kereklikű koponyát s egy lábszárcsontot, melyet valami régesrég, boszorkánymester oldalról s nem a törés helyén forrasztott

össze. Már tíz éve halott a szigorú, becsületes magyar asszony! Halála előtt két nappal, amikor karácsonyi vakációra Enyedre indult, ágyához hívatta, mint legidősebb unokáját, jobbarcát megcsókolta hideg, behorpadt szájával búcsúzásul. S így szólt:

— Isten legyen veled, te gyermek, az életben már nem látlak többet tégedet. Fájdalmasan lehúnyta a szemét s visszahanyatlott a párnára szegény.

Most biztosan itt ül közöttünk ragaszkodó lelke s csak arra vár, hogy spiritiszta leánya hívja, szolongassa...

S kétoldalán két feketekeretes kép, a halott nagybácsik; s alatta a nagybajuszú, hosszúnyakú, magasgalléros nagytata. Mennyien vannak, akik részt kérhetnek életükből! Hát csoda volna, ha mindent elkövetnének avégett, hogy megakadályozzák végleges kiküszöböltetésüket itt a földön? Csuda volna, ha a megmérgezett nagy jajveszékeléssel visszajönne bosszúért? Csuda volna-e, ha az, aki nagyon szerette menyasszony korában himzett asztalterítőjét, visszajönne, hogy kedves holmiját megsímogassa s miközben keze rajta motoz, az asztal halkat koppan s a terítő egyik csücske lengeni kezd, pedig ajtó, ablak be van csukva s parányi szél sem jöhet be a szobába? Csuda-e, ha azok, akik valaha kör-körös, szivárványos fénye alatt vacsoráztak, idesereglenek a nagy aranyozott petróleumlámpa alá, mint az éjjeli lepkék?

S a papné, mintha csak unokaöccse gondolatait folytatná, nagyot sóhajtott:

— Vajjon mit csinál most az én lelkem, drága jó anyám?

PÉLDA EGY FÁRÓL.

Nézzed, hugom, e szilvaját.

Vékonyka törzs és három ág.

*S mégis, mit eddig ő adott,
nem kért utána kamatot.*

*Jó szívvel adja, mint anyánk,
ki teste hőjét ontja ránk.*

*S hogy gyengül bár a korral ő,
a jószág benne egyre nő.*

*Áll, mint a szent a gyep fölött.
Karja tárva ég-föld között.
Hangya, hernyó rája mászhat,
törzse olyan, mint alázat.*

S márciusban bimbós ága,

virágot szór a ruhánkra.

*S ha a nyárnak gyűl a hője,
lombja arcunk napernyője.*

*S kacskaringós árnyék ere
ráhullik a kerevetre,*

*s éert gyümölcsét szakasztónkba,
vagy a zsenge gyepre szórja.*

*S oly keccsel dobja, mint anyánk,
ki ránk gondol, egyre csak ránk,
s bár anyácska s fácska vénül,
a szívünkben tiszta méz ül.*

TOLSZTOJ, A HALHATATLAN ÉS TOLSZTOJ, A SZERELMES.

Irta: Szakáts László.

1.

TOLSZTOJT, a nagy regényírot utólérte a végzete: regényhőssé faragták. S mondjuk ki mindjárt az elején: a regény, melyet egy Rachmanova nevű kékharisnya tákolt össze a rendelkezésére álló adatokból a szerencsétlen Lev Nikolájevics alakja köré, az az írásmű bosszantóan rossz. Annak az írónak a munkáját, aki a muszka óriás életét novellisztikus formában kívánja feldolgozni, rendkívül megkönnyíti (vagy inkább megnehezíti?) az a körülmény, hogy Tolsztoj világéletében hallatlanul közlékeny volt, szorgalmas naplóvezető és bőbeszédű levélíró, aki úgyszólván válogatás nélkül tárta fel belső ügyeit mindenkinek. Ezenkívül egyéb irodalmi munkái, alakainak mélységesen finom és részletező lélekrajza, a történesek írói motivációja a mögéjük bújt szerző lelki alkatának olyan nagyszámú és annyiféle színű vetületét adják, hogy az valósággal áttekinthetetlen és kimeríthetetlen. A Háború és béke Bezuhov hercege, a Karenina Anna Levinje, az Iljics Iván halálának és a Kreutzer-sonátának a hőse, a Feltámadás Nyehludov hercege, a kaukázusi és szevasztopólji csaták katonatisztje, valamennyi ugyanazt az egy embert, magát Tolsztojt magyarázza a fejlődés vagy hanyatlás mindig érdekfeszítően izgalmas hullámzásaiban. Mindezekből egy meglehetősen sokrétű lélek-ember rakódik össze, az a felhőkbevezető, titokzatos és egyenetlen hegycsúcs, akit Lev Nikolájevics Tolsztojnak nevezünk. Kétségtelen, hogy az a dübörgő éposz, amelyet ez a rendkívüli lélek s nem közönséges erejű emberi test végigélt, szinte ellenállhatatlanul kínálkozik írói toll alá. Faust-i töprengések és vívódások, értelemmel alig átfogható ellentmondások és szilaj viharok tépnek minduntalan abba a darab történelembe, amit a költő-apostol élete jelent a maga nyolcvan esztendejével s amely így különös adottságai, körülményei és terjedelme folytán több, mint csak «egy» élet: híd, mely dédapáink romantikus Európáját a legmaibb jelennel köti össze. Születése idején még csak egyetlen vasúti vonala van a világnak, az a bizonyos darlingtoni, amelyen Stephenson Rocket nevű ősmozdonya futott. A negyvennyolcas forradalmak korában már a húszéves ifjú tekintetével szemléli a világeseményeket. Átéli hazájában a parasztság felszabadításának társadalmi rázkódásait és a szeme előtt bontakozik ki a hatvanas, hetvenes és nyolcvanas évek «békés» teremtő munkájában az új technikai és kapitalista civilizáció egész hatalmas szervezete. Ifjúkorában még a grófi batár a leggyorsabb közlekedési eszköz s a gyertyacsillár a legképrázatosabb fényforrás s akkor egyszerre csak boszorkányos csodák tárulnak fel az életében: villamos izzólámpa, fűtött vonatok és gőzhajók, grammofon, írógép, autó és repülőgép. Még Tolsztojnál kisebb elméjű embert is gondolkodóba ejtett volna: vajjon hová, hová iramlik ez a fejlődés? Lehetséges, hogy új «aranykorszak» köszönt az emberiségre, a boldogság és a társadalmi-egyéni jólét ideje? S a költő, aki kereső szemmel kémlel a világba, döbbenet tapasztalja, hogy ezek a roppant átalakulások alig javítanak valamit az embermilliók sorsán. A nyomorult falusi muzsik és a két keze munkájá-

ból élő városi szegény alig veszi valami hasznát ezeknek a «csodáknak», sőt, ha ez egyáltalán lehetséges, vigasztalan nyomora és elhagyatottsága még fokozódik: a műszaki forradalom csak a kiváltságos osztályok életét simítja kényelmesebbé, a «fejlődés» költségeit azonban a «misera plebs» viseli. Tolsztoj, aki már érett fővel esett át azokon a történelmi napokon, mikor a bécsi nép fölkelése előzte Metternichet, hajlott korára megéri Oroszország siralmas végű távolkeleti kalandját Japánnal, sőt az «első» forradalmat is, azt a forradalmat, mely elsőül intézményesített munkás- és katonatanácsokat: e véres mozgalom névtelen küzdői sorában már ott találjuk azt az Uljanov nevű orosz fiatalembert is, akit később Leninnek ismert a világ. Tolsztoj tehát, aki hosszú életével egész távoleső történelmi korszakokat kapcsol össze, ráhangolt fülével már a tőkehalmozódás «aranjuezi» boldog nyarában érezte a jövő irtózatos dübörgését, a társadalmi forradalmat, amelyben egy egész anyagi és erkölcsi világ omlik majd össze. Csoda-e, ha ez a prófétaí éleslátás a vívódások csilapíthatatlan viharával kavarja fel a lelkét, ha ebben az örök nyugtalanságban nem maradhat meg egyszerű polgárnak, aki csak önmagáért és szűkebb családjáért él, növeli a vagyont és gyűjt, mint a hörcsög? De Tolsztojt vádolni a forradalom előkészítésével: képtelenség. «Nem a kakas szavára kezd virradni, de a kakas kiált, merthogy virrad», mondja Madách.

Tolsztoj kaotikus, nem egyszer érthetetlen s szinte jelképvé emelkedett életmenetének forrásművei elsősorban a napló és a levelezés. De sietősen meg kell jegyeznünk, hogy ezek az önvallomások a költő megértése szempontjából másodlagos értékűek. Nemcsak azért, mert nyers és rousseauian túlzó őszinteségi rohamaik mellett egy nyíltan be nem vallott emberi motívumot is rejtegetnek magukban: Tolsztoj e feljegyzések közben akaratlanul is tekintettel volt az utókorra és a bogarászó életrajzírókra. De jelentőségüket csökkentti az a körülmény is, hogy egyes részletek nem ritkán az indulat felajzottságában s egy tűnő hangulat hevületében születtek: hiányzik belőlük a leszűrtség és a higgadság, két olyan írói erény és követelmény, melyeket csak az idő kölcsönözhet s amelyek nélkül a művészet nem termelhet igazibb és mélyebb humanumot. Röviden: a naplók túlságosan is szubjektívek, éppen mivel a szűkséget távlat híján fogantattak. Ha az utókort annyira érdekli egy költő magánélete, hogy minden lelki lépéséről tájékozódni kíván, akkor — Tolsztojról lévén szó — leghelyesebb, ha minél szorgalmasabban olvassa magát a költőt. Tolsztoj elsősorban is a műveiben «van» és a műveiben «él». Ezek a művek forróbb, elevenebb, véresebb-gőzölgőbb vallomások azoknál az írásoknál, amelyekben a költő elhatározásához híven vallani akart az utókornak. A «művek» az elsőrendű forrásmunkák s aki íróember rekonstruálni akarja a költő alakját és életét, annak mindenekelőtt a művekből kell lelket merítenie! De alázattal, tisztelettel, szeretettel és látókörrel kell közelednie a művek szentélyéhez s nem azzal a feminin, merev, gőgös és beszűkült állásfoglalással, amely mindenre alkalmas lehet, csak éppen egy nagy férfiú megértésére és méltánylására nem. Aki Tolsztoj mélységeit az átlagpolgár mérőónójával iparkodik kitapogatni, ahhoz a gyermekhez hasonlít, aki a végtelenséget, a titkot, a tengert a maga kis játékpoharával szeretné felaprózni mérhetővé és érthetővé. «Ki érti meg a férfi szívét?» sóhajt fel egyhelyütt Rachmanova. Hát ő semmiesetre sem; különösen akkor nem, ha ez a szív éppen Lev Nikolájevics Tolsztojté.

Tolsztoj emberi alakjának újjáteremtéséhez nem elég, ha egy könnyből, sárból, vérből gyúrt masszára valaki hevenyén rámerévíti az ismert arcvoná-

sokat : az apró szemeket, a vastag orr széles nyergét és a durva száját. Ebbe a képmásba a géniusz isteni lehelletével megszipító lelket is kell varázsolni. Ehhez azonban egy «második» Tolsztoj teremtőereje, hallatlan lélekismerete és győzhetetlen írásművészete szükséges. Legalábbis.

Nem lehet mondani, hogy Rachmanova rendelkeznék ezekkel az írói tulajdonságokkal.

2.

Nyolcvankét esztendejéből Tolsztoj közel félszázadot tölt egy házasság kereteiben, amely házasság a dolgok természeténél fogva nem lehetett ötven éven át zavartalanul derűs, idillikusan boldog, nem lehetett egy végtelenné nyújtott mézeshetek-sorozat. Nem lehetett már csak azért sem, mert Lev Nikolájevics és Szófja Andrejevna közé faji, időbeli és egyéni-lelki adottságaik egy egész áthidalhatatlan világot ékelnek. A férfi maga a tipikus orosz. Rendezetlen lélek, gyötrődő és ingatag álmodozó, akit egy évezredes és homályos «pravda»-keresés nyugtalanít. Szertelen lángész. Jó és kegyetlen, szelíd és vad, szent és állhatatlan bűnös. Igazi barbár, nyers és tündöklő óriás, egy írói Nagy Péter. A Baers kisasszony ellenben «une pédante» német, a kézzelfogható valóságok embere, szigorú, zárt, a maga módján önző és aprólékos lélek. Emellett, amennyire megállapítható, frigid természet, aki nem is ment szerelemmel a Lev Nikolájevicsel való házasságba. Ha a pszichoanalitikusokkal akarnánk tartani, azt kellene mondanunk, ennek a házasságnak a «krízise» és «schizise» már az első éjszakán kezdődött, amikor először csalódott egymásban a két ember. A két élet vonala akkor indult ellentétes irányok felé, hogy igazán soha többé ne találkozzék. Hogy Szófja Andrejevna rengeteget szenvedett ebben a házasságban? «Mi köze ahhoz a világnak és az emberiségnek, hogy Tolsztoj felesége szerencsétlen volt a házasságában, vagy hogy ebbe talán még bele is halt?» kérdi *Suarès*. «Hiszen a helyzet az, hogy nem halt bele. Tolsztoj azonban — Tolsztoj belehalt.»

Ez az a sarkalatos pont, amelyen keresztül mégis csak érdekel bennünket Tolsztoj házassága. *Suarès* a költőről írott tanulmányában egyszerűen «pokolnak» nevezi ezt a biblikusan hosszú életszakaszt. «Un grand homme en enfer.» Miért? «A kiagyalt regény talán vérzőbb katasztrófákat tár fel ; a színpadon hevesebb és szenvedélyesebb alakokat látunk ; de a cselekmény egy óra, legfeljebb egy nap alatt lepereg s a halál megoldja a bonyodalmat. Jasznája Poljánában Tolsztoj és Szófja Andrejevna között a dráma ötven évig tart s ebből harminc esztendő tragikus.» A baj alapoka az, hogy a házasságot nem a Tolsztojak számára találták fel. Azok közé a nagy férfiak közé tartozik, akik a coelibatust megőrizték a házasságban is : Pascal, Descartes, Beethoven, Michel-Angelo, Spinoza, Baudelaire társaságába. Nekik a házasság nem egyéb «nyúlketrecnél». Az ilyen férfi a nő szemében mindig ellenség marad : nem tudja megállapítani, hogy férje «örült-e, szent-e vagy szörnyeteg». Egy ilyen életközösségben azután az «asszony szerencsétlenebb, mint a férfi ; de a férfi többet szenved». «A férfi elveszíti szabadságát, a nő nem.» Ezenkívül a nő számára megmaradnak a gyermekek. «Fiatal életükkel viszo- nozzák anyjuk áldozatait.»

De mi marad a férfinek? Mi marad a Léleknek, mely egyre szélesebb távlatok felé nyitja tekintetét? Mi marad az Embernek, ha mindinkább azzá emelkedik, amivé lennie kell : Szellemé? «Emelkedett szempontunkból,

hiába, először a báj vész el, azután a nagyság és erő, míg nem marad számunkra más, mint a rideg mathézis.» Elmúlik tiz év, elmúlik húsz év, elmúlik harminc év : irtózatossá idő s még mindig hol van a Vég? A szent megsemmisülés, a titokzatos feloldódás, a forró és félelmetes egybeolvadás! «Être seul avec Dieu ! Être seul avec Dieu !» Chesterton írja egyhelyt, hogy a középkor alig ismerte a szappant ; s ez a középkor mégis tisztább volt a mi korunknál, mely a szappanstatistikájára büszke ; mert a tisztaság : a lélek tisztasága. Suarès nem hallgatja el és nem szépíti Szófja Andrejevna vádjait. Igen, Tolsztoj húsz éven keresztül nem fürdött. (*Ce vieux pue terriblement des pieds, et du reste.*) Addig hordta az inget, míg lerothadt a bőréről. Gúnyosan nyilatkozott a szappanról, a mosdásról s a test mindennemű ápolásáról. Jó. Ez mind tény. De . . . ?

De az igazság az, hogy Tolsztojné e természetesnek tűnő méltatlankodások és felhördülések mögé bujtatja a maga valódi énjét : azt a forrongó antipólust, azt a nyugtalanul izgága matériát, mely nem tűrheti és sohasem ismerheti el a Szellem, a Lángész irgalmatlan és győzhetetlen fölényét. Mi volt az ő egész élete? Egyetlen és soha nem szűnő *lázadás* férje zsenije ellen ! Az az alacsony és féktelen indulat, mely a «másolót» a «mester» ellen fűti. Az a vad és keserű féltékenység, mely a «pártütő angyalt» forradalomba hajtja a «teremtő» ellen. («Une amère jalousie la tourmente, non plus la misère des femmes, maladie de la possession ; mais une fureur secrète, qui naît de son étonnement et de la certitude d'une grandeur où elle n'entre pas, qui lui est à jamais interdite.»)

1909 július 26-án Tolsztoj ezeket írta a naplójába : «Ebéd után szóba-hoztam a svédországi utazást, — szörnyű hisztériás kitérés volt a következménye. Morfiummal akarta magát megmérgezni ; kitéptem a kezéből és a lépcső alá hajítottam. De amikor lefeküdtem és nyugodtan gondolkozni kezdtem, elhatároztam, hogy az utazás tervét elejtem . . .» 1910 október 28-ról, a *menekülés* éjszakájáról pedig a következőket : « $\frac{1}{2}$ 12-kor feküdtem le, 3-ig aludtam. Felébredtem s mint az *előző éjszakákon*, hallottam, hogy valaki járkál a szobákban . . . Nyilván Szófja Andrejevna keres vagy olvas valamit... Éjjel-nappal tudnia kell minden mozdulatomról, minden szavamról. *Legyőzhetetlen irtózatosságot és megbotránkozást kelt bennem.* Szerettem volna elaludni. Nem bírtam. Csaknem egy óráig hánykolódtam, lámpát gyujtva, felültem. Most belép Szófja Andrejevna, érdeklődik hogyléte mről, csodálkozik a világtól miatt. Az irtózás és megbotránkozás fokozódik . . .»

Hogy is írja Suarès? Un grand homme en enfer . . .

3.

És itt érünk el a Rachmanova-problémához. Majdnem felesleges idéznünk Suarès bölcs kijelentését : «Toutes les femmes tiennent pour Sofia Andrejevna ; tous les hommes pour Tolstoï. Je ne puis être ni contre elle, ni contre lui. Je suis pour la femme avec elle, et avec lui pour l'homme.» Rachmanova az örök Szófja Andrejevna reinkarnációja : az Anyag, mely elkeseredetten revoltált a Szellem ellen. Irása a tehetségtelenség vad és tehetetlen ökölrázása a zseni elérhetetlen égboltja felé. Képzeljük el, hogy Rachmanova egy női Strindberg. Micsoda dantei, micsoda infernális, micsoda fenségesen borzalmas «regényt» írhatott volna erről a «pokoli» házasságról ! De Rachmanova nem női Strindberg. Legfeljebb és legjobb esetben női — Ohnet.

Igen, Ohnet. Itt tartunk hát megint a jó öreg Vasgyárosnál, apáink és anyáink kedvenc regényénél, annál a megható történetnél, mely a mult század nyolcvanas és kilencvenes éveiben olyan sok és — valljuk be — «igaz» könnyet csalt elő a részvétteljes szemekből. Az ember elbámul: hát Ohnet óta mindössze ennyit fejlődött az Unterhaltungsliteratur? Még mindig grasszálnak ezek az elképesztő írói módszerek, ezek a kezdetleges és fontoskodó motívumszövegetések s még mindig kapnak papirost az elkophatatlan klisék? Valóban, ezek a klisék elhasználhatatlanok: nem hiába öntötte őket acélba egy megbízható és szolid cég, az egyszerű, ám érzőszívű Vasgyáros. S Rachmanova asszony a klisékkel is takarékosan bánik. Kettőt használ. Egyet Szófja Andrejevna s egyet Lev Nikolájevics részére. A női klisé egy «finom, előkelő és karcsú hölgyet» mutat, aki «dágyan, halkan és fáradtan» szól s a szeme állandóan könnyekkel van tele. «Ljovocska» pedig villogó, apró szemeivel, hisztérikus rikácsolásával, durva orrával és nyers szájával értetlenül áll a másik klisé tüneménye előtt. Igen, értetlenül. Mert «Ljovocska» tudja, hogy nemcsak Ohnet írt regényeket, hanem pl. Flaubert is. És hisztérikus rikácsolással üvölt, mert talán sejti, hogy valamikor egy honfitársnője regényt ír róla; regényt, amelyben Derblais Philippe urat egy Lev Nikolájevics Tolsztoj nevű erősen «naturalisztikus» szörny fogja felváltani és korszerűsíteni. Hát nincs joga a hisztériához és a rikácsoláshoz?

A papírkorlátozás mai szomorú korszakában voltaképp bűn Rachmanova könyvéről egyáltalán megemlékezni. De a «világhírű» írónő Tolsztoznak és Szófja Andrejevának keresztelte el hőseit s a «noblesse oblige». Más kérdés persze, hogy «ezt» a Lev Nikolájevicset és «ezt» a Szófja Andrejevna-t miféle rejtélyes köldökszínór fűzi az élethez, ahhoz az élethez, amely valamikor a szerencsétlen házaspár élete volt. Mondjuk csak meg nyugodtan: semmi. S ha mégis vitába ereszkedünk vele, ez semmiképp sem az élő Rachmanova, hanem a halott «Ljovocska» kedvéért történik. Mert a halott «Ljovocska» ma is előbb, mint az élő Rachmanova.

4.

Pontosan hat évvel később, 1916 novemberében e szerény sorok írója átutazott azon a bizonyos Asztapovó állomáson, ahol az «aggastyán» kiszendedett. A kis állomásépület azóta mitsem változhatott. Ugyanaz a fagerendákból összeácsolt házacska, ugyanaz a szürke ég, ugyanaz a havas téli táj. De Oroszország akkor már két esztendeje élethalálharcot vívott a központi hatalmakkal és a maga titkos erőivel; azokkal a titkos erőkkel, melyek néhány hónap mulva egy ezeres birodalmat döntöttek össze. Akkor még senki sem sejtette a közeledő véget. Decemberben meggyilkolták Raszputint s néhány hónap mulva felbomlott az egész cári rendszer. Nem volt igaza Tolsztoznak, mikor — csak alig pár évvel előbb — a császári kormányzatot vaksággal és ostobasággal vádolta?

MOST SZEDTEM A FÁRÓL.

Irta: *Horváth Jenő.*

AHOL szén van, ott hegy is van. S az ilyen kincses hegyvidék kívül rendesen szegényes és zordon, mintha el akarná ijeszteni a minden kincsre szomjas embert. Köves, szeszélyesen púpos talaján búza nem terem, szőlő be nem érik. Még az almafát is elvadítja kissé, barackot meg éppen nem látsz erre mosolyogni.

De nincs mindig kívül s kéznél, ami érték. Néha igen mélyre kell ásni érte . . .

Mindig szerettem a bányászokat, de a legelső bányász, aki a mitsem ígérő földbe tört, keresve, egyenesen, hősként áll előttem.

* * *

Szénországban, mintha mindig köd feküdné a völgyeket, úgy libeg, hullámzik tanácstalanul fölötte a füst: és gázgomolyag. A vakondok-munkához egészen illő glória.

Talán ezért sápadtabbak itt az arcok.

Még a kis Marosi Hajnalké is, pedig ők a völgyben nem is kaptak helyet s kiszorultak a hegyhátra, ahol tán már a világnak is vége, olyan irdatlan nagy erdő kezdődik. Hajnalka legalább meg volt győződve róla.

Talán ez az erdő varázsolta is el egyszer, — vagy meg szokott ez történni más leánnyal is, úgy tizenöt éves kora táján? — mert a dalos, nevető kedvét mintha elvágták volna ezen az őszön. Máskor már kora reggel versenyt énekelt az erdő lakóival, ahogy vízért ment a közeli forráshoz. Most a madarak megritkultak ugyan, de a kibeszélhetetlen tarkaságú erdő minden színe énekelt, harsogott, mint egy ezersípú, kozmikus orgona. Nem is tud meghalni semmi teremtetteny olyan szépen, olyan zengő vidámsággal, mint az erdő.

Bár öt gyerek sivalkodott még a háznál, Marosinak is feltűnt lánya hallgatagsága. Mondta is a feleségének, mikor egy este vadlibák húztak el a ház fölött:

— Tán a madarak vitték el a hangját ennek a kislánynak, hogy nem szól, nem danol mostanában?

S felfelé nézett, mintha a vadludaktól várna feleletet, vagy mintha a kéksötét égen ez a titok is ott bújkálna.

Sóhajtva legyintett az asszony:

— Azt biza inkább a vitte el, aki jött, nem aki ment.

S hogy az ura értetlenkedett, hozzátette:

— Bizony, Benci, a lányod már nem kislány. S Pataki Árpád se gyerek, mióta katonaságtól hazakerült.

— Ohó, hát innen fúj a szél? Na majd levágok én a Hajni szoknyájából. Ráér még nagylányoskodni. Szerelembeteg? Fenét! Bárányhimlő az, feleség!

A Marosiné asszonyi ösztöne nem csalt.

Pedig Hajni és Árpád alig törődtek egymással. A régi ismeretség, mely Árpád szabadságai alatt mindennapos találkozássá erősödött, éppen most hidegült el.

Erről pedig Kusztós Erzsi, a Hajni barátnője, tudna legtöbbet mesélni. Ott kezdődött, hogy Erzsinek már nyáron leszerelt a választottja, aki Aradról hazatérve, egy kosár mosolygó kajszinbarackkal lepte meg menyasszonyát. Soha ilyen szép barackot nem látott talán a vadvidékű, kis bányatelep. Elég az hozzá, hogy Árpád is ugyanott szolgált, de ő a leszereléskor a barackszüreten nagyon is túl, a mátkaságon viszont nagyon is innen volt. Következésképpen nem hozott semmit Hajninak. Nem is tűnt fel ez senkinek, csupán Hajninak egyedül. Egy ilyen csitrilány hallgatni szokott az effélével s abból csinál hősiességet, hogy magában emésztődik miatta. De Hajni — magára vessen! — nyomban kipakkolt vele s még hozzá ott az egész aranyifjúság előtt, amikor templomból jövet először találkoztak. Árpád kacagva vágott vissza:

— Dehogy is nem hoztam neked barackot, Hajni! De neked még csak ilyen jár... — És barackot nyomott a lány fejére.

Csak hogy lángbaborult a Hajnika arca, vette észre, hogy bizony nagylány ez, akinél több lehet játéknál a játék.

Hajni később maga is nevetett az eseten s nem bosszankodott, ha barackvirágnak csúfolták. Csak virágos kedve nem akart vissz térni és Árpádot kerülte állhatatosan.

Tragikusan mégse vette senkise a dolgot: szerelmesek haragja. Az a bizonyos hidegség, ami annál jobban hevít. A vihar csak gyertyalángot olt el, jó tüzet még erősebbre izzít.

De mikor egy év múlva Árpád bűnbánattal kérdezte meg Hajnal-kát, hogy akar-e a felesége lenni, kacagás közt ezt a választ kapta: — Hogyne, ha van a kertedben jó barack. De igazi ám, nemcsak ilyen...

És visszaadta a barackot.

Már nem is nagylány — nő volt.

Árpád újra elkésett mellette. De hol az a fiú, aki lépést tud tartani egy kinyíló lányélettel? Nem rohanás kell, hogy elérjük: férfi nyugalom, hogy megvárjuk.

Árpád megvárta.

Öt évig kertészkedett a barackfákkal. Az ő szügyene kettejük közt maradt s mivel a lány nem ment feléjük, titkos mesterkedésében nem zavarta senki. Ültetett, oltott, metszett, ki tudja, hányszor. A vad, köves föld, a korán elfáradó, öregesen didergő időjárás mind-egyre megölte hol az oltványt, hol a virágot, hol a még zöldelő gyü-

mölcöt. Árpád azonban rendületlen volt. Olykor ugyan kedve lett volna ráfogni a kiszáradt csemetét az elnémult lányra, de hogy az mást se tűrt maga mellett, megújult reménykedéssel újakezdte a titkos küzdelmet. Még felüdülést is hozott a bányamunka sötét terhe után ez a napfényes szórakozás.

Egy nyárvégi napon aztán csak beállított Marosiékhoz, mosolygó kajszinbarackokkal a kalapjában.

— Menjen csak, menjen, — irányította tovább az anya — megkapja Hajnit a forrásnál.

Feleúton találkoztak. Szemeik is. És úgy tetszett: évek óta jönnek már így egymás felé.

S mintha csak az előbb kérte volna a lány, olyan egyszerűen nyujtotta ki két kezét a fiú:

— Elhoztam a barackot, Hajni.

El is feledte mondani, hogy honnan.

És Hajni . . . Hajni is későn, igen későn jutott már hozzá, hogy megkérdezze:

— Hát igazán a kertetekbe termett?

Árpád vigyázva, mint egy friss gyümölcshöz, hajolt le a leány szájához s csak az első csók után mondta dús derűvel:

— Úgy-e gyönyörű? Most szedtem a fáról.

VER SACRUM.

*Ez a tavasz: a tél utamat állta,
de hasztalan. Jégkeze nem találta
meg szívemet: gügyögök boldogan,
gyermekesen, s ezer öröm fogan*

*belül, s készül virágba hajtani.
Kurjantok és odaszoritani
szeretnék most minden élőt magamhoz.
A fű ezüstcsengettyűje harangoz,*

*a fontana körül lágy permeteg
csurran szét, színes lepkét kergetek
játékos kedvvel, s repkényes romok
közt bolygok. A napfény izzón lobog*

s a rőt háztetőket, zöld dombokat
 süti hõn, s a Tiberis mosogat
 illatos réteket: minden virul,
 fára felkúszott mézes fürt pirul.

Kerek narancsok hintáznak ott az ágon,
 s várnak komoly pineák: új csodákon
 kapdosok egyre. Latin hegyeken
 csend hüse: elmélázás kék egen,

odvas fákból a szõke méz csurog,
 s vadméhek donganak, zengõn burok
 hasad szét és új szirmok bomlanak —
 s azur tengeren hajók ringanak . . .

Ez a tavasz, mely mámoros kehelyt
 tart most elém. Ó, róla énekelt
 Vergilius, Horatius: közel
 vannak hozzám mind, lelkük megölel.

Nektárt kóstoltatnak és élvezem,
 felforrósult bensõmmel érzem:
 lelkem múzsákéval rokon,
 s babérgally csokolja meg homlokom.

Értem jönnek majd távoli hegyek
 zord parancsal, tudom és elmegyek,
 amint biztos az is, hogy meghalok:
 de most még számon égnek a dalok.

A kertek szõnyege elém terül,
 amit lát szemem, azon mind derül,
 s fiatal vagyok — tél majd behavaz:
 ha ez elmúlik, nem lesz több tavasz!

NAGY IRÓK SZÜLETNEK, HITELBE.

A magyar kritika mindig kényesen, kesztyűs kézzel bánt a magyar íróval. Magyar írónak lenni többet jelent, lényegesebb küldetést, mint franciának vagy angolnak, óvni kell a palántát is. És a kritika óvta is, a kritikusok inkább kertészek voltak, mint kritikusok: ápolták a palántát, a vadhajtásokat óvatosan, szinte bocsánatkérően nyesegették. Alig van igazán mérges magyar kritikus, alig van kíméletlen magyar kritika. Lassan azonban ez sem lesz elég, mert az idők új kritikai hangot követelnek meg. Tudják, hogy mi a Waschzettli? Az a litografált kiadói reklám, amit a könyvek ismertetési példányaiba tesznek elküldés előtt: félig himnusz, félig árjegyzéki felsorolás. Mostanában ezek a Waschzettlik virágoznak ki — nemsokára a kritikai rovatokban Waschzettlik gyűjteményét találja az olvasó, aki zavarban lesz: igaz-e mindaz a gyönyörűség, amit a kritika hirdet? Fialat írók, írónők első könyvei jelennek meg, színes olvasmányok, de nagyon kezdő és nagyon ügyek művecskéik, — és a kritika nem ismer mértéket: ujjong és lelkesedik. Hogyan ujjong és lelkesedik? Nincs az a vérmes fantáziájú kiadói reklámember, aki ekkora költője lenne a magasztaló giccsnek, a kritikátlan reklám-kritikának. Például, mit ad az új erdélyi regény szerzője? Ezt: «adja azt, amit így, ilyen világosan, s mégis himnikusan, ilyen ihletett szédületben, s mégis tárgyilagosan, csak hivatott íróművész tud adni: a hamisítatlan, igazi erdélyi regényt». A könyv, ugye, hihetetlenül bő anyagú, egy egész világ van benne,

s — ahogy az egyszeri kikiáltó mondaná: «meg hét falu». A kritikus habozik is, mert «dehetetlen röviden elmondani, mi minden mutatja meg őszintén arcát az olvasónak ebben a remek könyvben». De azért elmondja, egy ujságghasábon, az olvasó talán el se olvassa a könyvet: a halmozott gyönyörűség, a teljesség szé- dülete megárhathatna neki. No és mit csinál a kritikus, amikor már nem tud részletezni, amikor elragadtatásában kögíti ki véleményét? Ilyeneket ír: «Változatos gazdag, színpompás regény az XYZ. Drámai ereje olyan hatalmas, hogy szinte megcáfolja írójának asszonyváltat. Stílusa: a székely mesék magyarsága, felépítése: a katedrálisok biztonságára emlékeztet. Elolvasása után mindegyre visszatérünk hozzá, jeleneteit újra és újra átéljük, önkéntelenül idézzük friss élményeinket, amíg egészen magunkévá nem tesszük ezt a megrendítő írást, az utóbbi esztendő legszébb magyar könyvét». A palántát ugyan csak megóvták! A szegény írónő elhiszi magáról, hogy ő Tolsztoj vagy Dosztojevszkij, jottányit sem enged ezentúl a maga írói igazából, — s a kicsi tehetség mit tehet? Visszavonul a nagyobb írói öntudat elől. Az írónő, — vagy író — nyugodt lelkiismerettel ír tovább, egyre többet és nagyobb terjedelemben, s a vesztés csak kettő: az irodalom és a közönség. Az irodalom még könnyen megússza a dolgot: elfordítja fejét a siker előtt és szégyenkezik a festett koporsó előtt, — a közönség pedig elolvassa a könyvet, elhiszi, hogy nagy író és remek lektürt olvasott, pedig máskülönben harminc oldalon sem rágta volna át magát. Így születnek a nagy írók a jó kritika árnyékában;

nevek szállnak szájról-szájra és a zsúfolt villamosban áhitattal mondja már valaki: «Olvastad a «Fillérek vásárát»? Remek! Mit tud az az író!» És a közönség elhiszi, hogy az író sokat tud, a szerző elhiszi, a kritika elhiszi. Legföljebb a papiros, amire a népszerű ígéket rányomták, szégyelli magát. De az se tehet sokat, mert sajnos, nem pirulhat el. Palántákból fák lesznek, hatalmas fák, fa-katedrálisok, de kilométeres magasságukban is olyanok, mint a snidling: kívül zöldék és belül üresek. Az igazi írók pedig beérik néhány szerényebb elismerő szürke sorral.

krampampuli.

A regényíró vajszíve.

A szekszuápatológiai problémákat terjedelmes iratokban földolgozó regényszerző képtelen volt ellentállni nagyszámú olvasói heves kéréseinek, s mint nagy megnyugdással értesülünk róla, eleget tesz a sürgetéseknek: megírja most befejezett regénye folytatását. A szerzőnek bizonyára oly gazdag készlete van ily beteg erotikus bonyodalmakban, hogy a kedves földadat vállalása nem fog nagyobb gondot okozni neki. Most már mindössze az tölt el élénk kíváncsisággal, vajjon bőséges terjedelmű regényei közül melyiket fogja most újra megírni, ha irodalmunknak nem is, legalább nyomtatott betűkkel töltött ívpapirjaink gyarapodására. Mindig szükségesnek tartottuk írók és közönség, irodalom és olvasók bensőséges kapcsolatát, de csak addig, amíg ez nemzeti műveltségünk és irodalmunk javát szolgálja. Nem lelkesedhetünk e családias kapcsolatoknak oly fokáért azonban, amelyben az olvasó előírja a szerzőnek, hogy és miről mennyit írjon, amint hogy nem lelkesedhetünk az igyekvő szerzők ama fajtájáért sem, amely készséggel enged a közönség sürgetésének. Vajjon mi lesz a jövőben a most célhoz talált szende leányzó sorsa? — kérdik az olvasók s a szerzőnő

bájosan megnyugtatja őket: lássátok a következő köteteket! A szerzőnő terebélyes munkásságának ismerői azonban már előre sejtik, hogy szegény hősnő előbb-utóbb tragikus összeütközésbe kerül egy perverz férjével, aki mellől elmegy, a boldogságot keresve s ezt meg is fogja találni hosszas és érdektelen eszmélkedések és viták után egy mérhetetlen izomzatú, nyugtalan természetű Apolló karjaiban, lehetőleg itáliai díszletek, rózsák és plüssök, selymek és hárfazengés közepett, cukrozott fűgét rágicsálva finommetszésű fogaiival. Változat csupán a perverzítés minőségében lehetséges, egyébben aligha. Mindenesetre álmaink a szerzőnő megnyugtatása nélkül is egészségesek lettek volna, s az irodalom se vesztett volna semmit, ha ezúttal nem enged az unszolásnak és kétségben hagy hősnének további sorsa felől. De ki és mi akadályozhatja meg a regénykolosszusok szerzőit munkásságukban, ki taníthatja végre ízlésre az olvasókat, akiket az ügyes reklám varázsol e fülledt alkotások mögé? Aki az igazi irodalmat, irodalom és közönség igazi, nemes kapcsolatát tartja fontosnak, ügyét az időre bízza és szilárdan hiszi, hogy egy higgadtabb jövő épp úgy patológiának, irodalomtörténeti kuriózumnak fogja minősíteni e népszerű «alkotó» termékeit, mint azt az egész szellemet, amely ezekért a termékekért, irányítottan vagy nem irányítottan, lelkesülni tudott.

— ay. —

ZUGSAJTÓ.

kérdése végre az érdeklődés előterébe került. Heves és szigorú rendszabályokat követelő hangokat hallhatunk ezek ellen a gombamód elszaporodott időszi iratok ellen, amelyek gyanús üzemekből, nyílt és burkolt zsarolásokból, megírt és méginkább meg nem írt «támadásokból» élnek s a «közérkölc» védelmének nevében készséggel szolgálják ki gyarló pletykáikkal a pikáns érdeklődést. Tiszte-

letreméltó volna a kávéházi honmentők, zugpolitikuskok és amatőr közgazdászok hangos hevülete, ha nem érezné mögötte az ember az érdekek bonyolult szövetségét, a «ha nem fizetsz nekem, ha nem hirdetsz nálam, megtámadlak» elvet. Ezeknek az iratoknak a szelleme megfertőzi az utcát, terjeszti a hisztériát; riportjaik a szenzáció-éhség legvisszataszítóbb megnyilatkozásai; nincs az a sovány konc, amelyen el nem rágódnának, ha pénzt lehet kicsikarni belőle. Nyilatkozatokat közölnek, amelyeket a nyilatkozó másnap megtagad, tudósak a politika, az irodalomtörténet, a színház és a társadalomtudomány minden kérdésében, a «szabad szó» jogán a rágalom és rosszhiszeműség erőszakosságával járnak el; mindentlátó szemük elől nem maradhat rejtve semmi, látóköriük szinte határtalan, s elméncikkeikben sorra «megkapja a magáét» a népszerű futballista és a népszerűtlen futballbíró, a daliás színész és a karcusú színésznő, a törekvő író és a türelmes kiadó, a hangos politikus és a csöndes tudós, a csöndes politikus és a hangos tudós, szóval előbb-utóbb mindenki, az áruháztól az utcasöprőn át az államférfiúig. Kapunk megrázó képeket despotákról és kizsákmányoltakról, botránkozó beszámolókat botrányokról, a lapok fűrgén és fáradhatatlanul ébresztik a polgár lelkiismeretét, szakértelemmel és buzgó nyugalantánítják idegzetét. Az «erős kéz» ellen a «szabadságra» hivatkoznak, az igazi szabadság ellen segítségül hívják a hisztériát. E fondorlatos zugírászat kiirtásának valóban elérkezett az ideje. Aki tollat vesz a kezébe, az súlyos felelősséget vállal s eleve aláveti magát az erkölcs és mértéktartás törvényének; aki e törvények ellenére ír és szerkeszt, támad és véd, unszít és elhallgat, attól el kell venni a lehetőségét annak, hogy a toll és sajtó körül szerepeljen. A szabadságnak egy nemesen értelmezett szelleme kívánja

ezt meg elsősorban, s ez a kívánalom nem jelenti a vélemények uniformizálását, de biztosítja a különböző szabad vélemények tekintélyét és hitelét. A hitelrontás leggyanúsabb formája a «zugsajtó», és eltüntetése nem sérelme, de szolgálata a szabadságnak. Igen, itt az ideje, hogy kiirtassanak a sajtó és irodalom környékéről e kis és nagy zsarolók, hirdetés vadászok és idegcsiklandozók, e nagyhangú közgazdászok és kevés képességű, recenzensek, a közönségre nem tartozó intimitások vadászai és a közérdeknek ezek a hivatlan és kéretlen, túlokos és túlmohó védelmezői. Egy magasabb érdek parancsa mellett eltörpülnek az ő kis érdekeik üzelmei; teremtessek tiszta légkör, állítsassék helyre az írott szó, szabad véleménybecsülete, a sajtó tekintélye és a toll tisztessége!

Ör.

Legenda a magyar könyvröneszanszáról.

Ne keressük a legendák költőit, úgysem találjuk meg. Nem találjuk meg annak a legendának a szerzőjét sem, amely azt híreszteli, hogy a könyvkiadás jó üzlet és a könyvkiadáson a magyar író csak nyerhet. Mert a legenda ebben az esetben is csak legenda: egy szó sem igaz belőle. A kiadók közti verseny óriási, egymást akarják agyonüttni slágerekkel, írőkkel, műfajokkal, és legtöbbször saját kiadványaikat ütik agyon. Mesterségesen szülik a műfajokat, mesterségesen hiteik el a közönséggel, hogy ezt és azt a műfajt vagy író szereti, életét adja valamelyik ellenreformáció korabeli hadvezér regényes életrajzáért vagy elfuserált újságírók pszichoanalitikus könyv-daganatáért. A közönség veszi is a könyvet, amit a nyakába sóznak, elhiszi, hogy ő a könyvtermelés csodás röneszanszának oka és értelme. S a könyv talán fog is, helyesebben: bizonyos fajta könyv fog is. De éppen csak egy nem fog, a magyar

író könyve, annak a szerencsétlen magyar írónak a könyve, aki írónak is író, akinek a műve műnek is mű. Egy pillantás a könyvkereskedő asztalára és készen van a mérleg: a nagy külföldi reklámmal jól beharangozott népszerű angol regényeséletrajzból alig van egy is készleten, a «Kétszer kettő négy» című francia szerencse-regényből talán annyi sem, de egész hegy van készenlétben az el-nem-adásra a becsületes író, a népszerű műfajokat kikerülő író könyvéből. Lehet, hogy ez is rossz, de a rosszban is van különbség: a népszerű, kelendőnek bebeszélt műfaj szerzője rosszhi szemű, mert kiszolgál, — a nemesebb meggyőződésű, porosodó rossz könyv írója pedig áldozat, hiszen saját jegyvereivel győzik le. A közönség pedig megveszi a rosszat a cégéréért — s ott hagyja a jót, az ígéretet, a becsületet, vagy (horribile dictu) a tehetséget. Így talán tréfa és nyelvböltés az egész patvarokadás a népszerű műfajok ellen, a rosszhi szemű írók ellen, — de gondolni kell arra is, hogy irodalom közönség nélkül nem nőhet föl. A jobb magyar írók üvegházban írnak, senki hozzájuk nem férhet, akkor sem, ha kiadják őket, (mert kiadják a jót is), lassan elszökik a fülük a közönség akusztikájától. Szerencsétlen lesz az egyensúlyi helyzet a jó és a rossz között, s az ocsu között elkeveredik a tiszta szem gabona is. A könyvkereskedések polcairól elfogy a rossz külföldi Ausschuss, a kétes műfajok tisztavirágai — ó, ha csak tisztavirágok lennének, hiszen semmi kellem nincs bennük, semmi könnyű röpt, tékozló, felszínes, de szép élet! — és a becsületes, tiszta szándékú magyar író lassan magára marad. A könyvei nőnek, s senki a világon nem tudja: él-e s ha él — minek? Legföljebb segít magán és nem ír. Talán ez a halandóság is szebb a szá-

mára, mint az olvasatlan halhatatlanság.

Elégikus Anonymus.

TACITUS ÉS A ZSIDÓSÁG.

A Napkelet legutóbbi számában olvastuk a következő érdekes és megfélelbezhetetlen megállapításokat: «Nem lehet letagadni, hogy a zsidó fajú egyének szerepe az orosz bolsevizmusban, a magyarországi proletárdiktatúrában, a németországi marxista pártokban feltűnő nagy volt... A magyarnyelvű zsidóságnak 70 százaléka máról holnapra megfeledkezett magyarságáról... A zsidóság tehát fajnak deklarálta magát ott, ahol ezt jónak látta, de még mindig felekezteként akar jelentkezni, ahol ezt a szerepet hasznosan kihasználhatja». E sorok olvastára önkéntelenül eszünkbe jut az a sötét, szinte félelmesen lesújtó jellemzés, melyet Tacitus a *Historiae* 5. könyvének 4. és 5. fejezetében a zsidóságról adott: «... Szentségtelen nekik minden, ami nekünk szent, viszont megengedett minden, ami számunkra borzalmas... a kéjt és gyönyört egy nép se hajhássza annyira, mint a zsidó... semmitse tanulnak meg oly gyorsan, mint megvetni az isteneiket és megtagadni a hazát...» (profana illic omnia quae apud nos sacra, rursum concessa apud illos quae nobis incesta... proiectissima ad libidinem gens... nec quicquam prius imbuuntur quam contemnere deos, exuere patriam...)

Egészen bizonyos, hogy Stern Samu és társai Tacitusnak sem fognak hitelt adni, de a nagy történelmi tanuságtétel nyomán talán ráeszmélnek, hogy a zsidóság mai helyzete sem önhitt és kihívó védekezésre, hanem csöndes, fokozott önismeretre kötelez.

Magyar György.

A PESTBUDAI ÁRVIZ ÉS A MAGYAR BIEDERMEIER.

«Szeljegyzetek a székesfőváros árvízkönyvéhez.»

Az «árvízkönyv» színes mellékletben közli Barabás Miklós egyetlen árvízi tárgyú festményét, mely az összeomlott Derra-féle házat ábrázolja. A katasztrófa nyomán bepillantathatunk a klasszicizáló pesti ház falai mögé, látjuk az épület szerkezetét, a szobák elrendezését, a falak vastagságát, sőt a szobák festését, egy-egy bútordarabot. Mint ahogy az árvíz felmetszette Pest kedves biedermeier házainak homlokzatát, épp úgy mutatják be az árvízkönyv tudós szerzői a katasztrófa nyomán a biedermeier ember, a biedermeier város reakcióin keresztül magát a biedermeier szellemet, azokat a lényeges vonásokat, melyek a kor képét megadják. A biedermeier látszólag a nyugalomnak, az eseménytelenségnek a korszaka: mégsem a hétköznapiokon keresztül férközhetünk hozzá a kor szelleméhez, hanem éppen egy erőszakos elemi csapás, mely az embert kikergeti legbelsőbb köréből, kiűzi abból a mesterséges környezetből, amit alkotott magának, elsöpri mindazt, amit állandónak és maradandónak hitt, fedheti fel a kor sajátos szellemét. Azt az életformát, mely éppen a maradandóságra rendezkedett be, itt a pusztuláson keresztül figyelhetjük meg. Szellemtörténeti síkon a pesti árvíz emlékkönyve csatlakozik az utóbbi években megindult biedermeier-kutatáshoz, s akár ilyesféle alcímmel jelenhetett volna meg: Tanulmányok a pest-budai biedermeierről.

A biedermeier-reakció a tárgya Asztalos Miklós tanulmányának: Az árvíz történetének. Hogy viselkedik a virágkedvelő, szalonéletet élő pesti polgár az otthonát és életformáját fenyegető veszedelmek közepette, hogyan tükröződik vissza ez az állásfoglalása az egykorú naplókbán és újságcikkekben, hogyan vált ki a katasztrófa a lakosokból részvétet, tevékenységet, áldozatkészséget, a legszebb polgári erényeket, hogyan hagy másokat közömbösen, s hogyan gondolnak egyesek csak saját hasznukra, hogyan szabadulnak fel egyesek közösség-ellenes indulatai — ez Asztalos Miklós rengeteg egykorú idézetet tartalmazó tanulmányának tárgya. Történeti szemmel az árvíz egy születő város és egy kialakuló város-haza első válsága, első próbája, mely végül is a közösségi érzések szilárdságát bizonyította be. Különösen érdekes, mert egy máig is ható biedermeier világjelenségre hívja fel a figyelmet Asztalosnak a világszerte megnyilvánuló részvétről írt cikke. Az európai szolidaritás csak ilyen alkalmakkor tud konkretizálódni. Különösen figyelemreméltó Ausztria népeinek fokozott mértékben megnyilvánuló áldozatkészsége. Lászlóffy Woldemár tanulmánya, Az árvíz műszaki leírása, címe után ítélve nem járulna hozzá a biedermeier-kérdések előbbreviteléhez. Valójában fordítva áll az eset: a biedermeier világ képéhez e kor technikai s különösen hidrológiai érdeklődése épp úgy hozzá tartozik, mint a szalonélet, vagy a festőművészet iránti érzék. Hiszen a legkomolyabb irodalmi lapokban ezekben az években hosszú és értékes irodalmi viták folynak a Duna szabályozásáról, csatornázásáról, hidépítésről. Az urbanizáció, a vad vizek lecsapolása, a folyók megfékezése valójában a kor központi problémája. Erre

emlékeztet Bierbauer Virgil cikke is (Az 1938. évi árvíz hatása Pest építészetére), melynek valójában szintén szélesebb tárgya van, mint a cím sejtene engedi: városszépítési problémák. Az árvíz után ismét alkalom kínálkozott Pest újjáépítésére, sajnos, ezt az alkalmat is elszalasztottuk. Horváth Henrik a biedermeier festészet néhány árvízi tárgyú emlékét mutatja be kitűnően sikerült reprodukciók kíséretében (Az árvíz a művészetben).

Sajnos, nem foglalkozhatunk minden egyes tanulmánnyal a megérdemelt részletességgel, így inkább a bennünket legközelebről érdeklő tanulmányoknak, Tolnai Gábor esszéjének (Az árvíz és az irodalom. Különnyomatként is, Az ember a Szent-Szövetség korában alcímmel) igyekszünk nagyobb figyelmet szentelni. Tolnai Gábor az árvíz irodalmi vetületét vizsgálja, kutatja, hogy milyen árvízi elemek maradtak a költészetben, a novellairodalomban, a kor kedvelt műfajában, a tanítómesében, milyen hatással volt az árvíz a színházi életre s végül is igyekszik megkeresni az embert, aki ezekben az alkalmi művekben megnyilatkozik. Az utóbbi években a magyar irodalomtörténetírás is igyekszik a reformkor irodalmát a biedermeier-kutatás segítségével is osztályozni. Zolnai Béla és Gárdonyi Klára tanulmányai kezdik meg irodalmunk virágkorának biedermeier-átértékelését. Ezekhez a tanulmányokhoz nyujt mintegy keretet Tolnai Gábor a pesti biedermeier életforma, színes, nagyvonalú, bár a rendelkezésére álló hely miatt egy kissé elnagyolt képével.

Tolnai elsősorban az életforma és irodalom viszonyát kutatja. Ehhez mindenekelőtt meg kell rajzolnia a biedermeier életforma pest-budai területét. A kor embere élettevékenységének központja a szalon: a szalon szelleme irányítja gondolkodásmódját, öltözködését, beszédét, irodalmát. «Az élet legfelsőbb körére kényszerült ember» problémalátását a szalon szelleme jellemzi. A szalonélet, vagyis a társadalmi élet bevonulása a legfelsőbb körre, a családi otthonba a művészeteket is családiassá teszi, a művészeteket is lehúzza a családi élet síkjára. Az irodalom és a művészetek, de különösen a zene egyrészt nagy, eddig sohasem sejtett közönséget nyernek, másrészt alkalmazkodnak is közönségükhöz, az irodalmi alkotás családi szellemű lesz, dicsőíteni fogja a családi erényeket, a tiszta szerelmet, a házastársi hűséget, a gondos apát, a szerető és önfeláldozó anyát, az engedelmes és szófogadó gyermekeket, sőt az irodalmi formára is rányomja bélyegét a szükséglet. A novellák hangja okoskodó, természetest szenvelő, anekdotázó — a felolvasás nyomán maga az író lép családi otthonunkba, szerénykedések és körülményes magyarázkodások után fog csak a mondanivalójához. Az irodalom, mint gondos mentor nem felekeznek meg a legkisebbekről sem: gyermekkönyvek és ifjúsági irodalom a biedermeier óta van Magyarországon. Aki az életforma és irodalom viszonyát kutatja, az előbb-utóbb kényszerül megállapítani azt a feszültséget, ami a biedermeier idején életforma és irodalom között keletkezik. Tolnai megkísérli a biedermeier életforma és a romantikus irodalom viszonyát tisztázni — s véleményünk szerint a helyes úton indult el. A biedermeier az első valóban zavaros kor. A XVIII. század multmentő volt, ezt a szerepét azonban a biedermeier már átvette és mentette már a XVIII. század intézményeit — olyan sikeresen, hogy még ma is meg vannak eredeti formájukban. A hagyomány ereje a biedermeier irodalomban szokatlanul erősen érvényesül. Így Vörösmarty, megírván a nemzeti époszt, a Zalán futását, előző nemzedékek mulasztását pótolta, bár Árpád alakjának glorifikálása nem ellenkezett a biedermeier szellemiséggel sem. Nem tudom, hogy

a biedermeier-kutatás kellőleg értékelte-e már e kor hőskultuszát? Kezdődött Napoleonnal. Béranger volt a kultusz papja, tipikus biedermeier költő. Éppen az «Árvízkönyv» hívja fel a figyelmünket arra az ünneplésre, amiben Wesselényit részesítették árvízi szereplése alkalmával. Ha egy-két évvel tovább megyünk, Petőfi- és Kossuth-kultuszt találunk, sőt maguk az irodalmi alkotások is a hős kultuszát újík: Arany Toldija és Petőfi János vitéze, Jósika Abafija és Jókai Kárpáthy Zoltánja mind különös férfias tulajdonságokkal megáldott alakok — ez a nőies kor irodalmában kereste a férfiast, tömeg volt, mely még szívesen emelt maga fölé hősoket, egyszerű, szürke életet élt, de szívesen olvasott és hallott egy színesebb, mozgalmasabb, veszélyesebb életformáról, otthonülő volt, de szívesen olvasott távoli népekről és idegen országokról, kalandvágya teljesen irodalmi volt, szűk szalonjába kényszerítette az egész világirodalmat. Már itt alakult ki egy csak olvasó literátori életforma, melynek kicsengéseivel mindmáig találkozunk. Tehát, helyesbítve Majut megállapítását, a romantikus irodalom kedvelése csupán a biedermeier életforma egyik jelensége, a romantika par excellence irodalmi terminus, a biedermeier pedig életformát jelent. De talán túlságosan messzire kalandoztunk. Érdeme ez elsősorban Tolnai Gábor gondolatébresztő cikkének s a kitűnően szerkesztett, gyönyörű kiállítású emlékkönyvnek, amely Némethy Károly szerkesztésében, Budapest székesfőváros kiadásában 388 oldalon jelent meg a nagy árvíz századik évfordulója alkalmából.

Sárkány Oszkár.

Ijjas Antal: Mirandola fordulása.
(Franklin kiadás)

Ijjas Antal világát mélyen átélte történelmi érdeklődés határozza meg. Képzletét elsősorban azok az élmények kormányozzák, amelyeket az olvas rőneszánssz-kultúrával való szerencsés találkozásai közben szerzett. Erősen vizuális kifejezési készsége az elemző ábrázolás helyett inkább festői alakítása a magyar szépprózát olyan értékekkel gazdagította, amelyeket kivételes ajándékként kell elkönyvelnünk. Mirandolája nagyszabású alkalom arra, hogy — ha nem is végső fokon, de írói fejlődése mai stádiumában — végigjárja azt a gazdag kifejezési regisztert, amelyet termékeny pályája eddigi szakaszán összezsufolt. Regényének készen kapott tárgyi elemeihez erős szubjektív kötelékek fűzik. A történelmi miliót nem választja, hanem magával hozza, mint írói életformát, legbensőbb énje világaként: nélküle talán nem is tudna lélegzeni, sem megszólalni. Regénye éppen ezért, a műfajmeg-

határozás divatos értelmében nem is történelmi életrajz, hanem egy olyan magános ember vergődésének története, akinek élete csak mirandolai módon peregetett le, szoros kötésben a sorsnak azokkal a törvényeivel, amelyeket a reneszánsz határozott meg. A konkrét Mirandola életének csöndes fordulatai bármennyire is távolállanak a «nagy regényhős» viharzásaitól, a szenvedélyek szárnycsapásaitól, amelyek a műalkotás belső dinamikáját és egységét lennének hivatva megadni. — Ijjas mondanivalója mégsem akad el s nem feneklik meg «dégzsákokban». A rőneszánssz mesteri és életteljes környezetrája feszülő dinamikával telíti meg a belső történés hiányait és Mirandola egészál élete korának erős hullámverésében és izgalmaiban nagy történéssé hatványozódik.

Monaldeschi Agatha bronzszőke haját aranyfonálból szőtt hajháló köti le: édes szenvedélyét is korának ehhez hasonló, de láthatatlan kötelékei fékezik. Mirandola szerelme is

azonmód korának szellemi és világnézeti viharában lobban lángra, de ez a tűz nem éget maga körül: erősebb hőfokon izzik körülötte Firenze és az egykorú Itália úgy, hogy a Mirandoláé elvész benne. Nem Mirandola fűti környezetét, hanem a környeztet fűti Mirandolát. Ebben a túlfűtött miliőben, ahol kísérteties elevenséggel lépnek elénk a korszak nagy figurái — sorban pattannak el és változnak pernyévé azok a gyöngéd szálak, amelyek a két szerelmest összefűzik és ebből az exkurzióból megverten tér vissza magányába Pico della Mirandola. A lázadás és a megadás kontrasztjában felvillanó arcok plasztikus és érzéki szépsége felejthetetlen képek emlékéit hagyja az olvasóban — s ha itt-ott, néhány formai merevséggel kellett is megküzdenünk, — bizonyos, hogy Ijjas Mirandolája magyar Gobineau-t ígér irodalmunknak. *Kézai Béla.*

Somfay Margit: A félhold árnyékában. (A Magyar könyvbarátok kiadása Budapest, 1938.)

A regény cselekményének idején a még teljes fényvel ragyogó félhold árnyékában sűtkérezik egy kis magyar földdarab Nyugat határán: Erdély. Furcsa, különös, idegennek érthetetlen világ ez, Kelet és Nyugat ízei és színei keverednek benne. De még ebben a felemás voltában sem sikkad el ösztönösen vállalt hivatása, hogy a két sas körme: a német és a török között fogyatkozó magyarságnak az oltalmazója és mentsvára legyen. A mai történeti szemmel nézve ugyan: nem csillog olyan romantikus szépségekben ez a bizonyos önállóság, mint ahogy kora fiatalságunkban olvasókönyveinkből ez elkápráztatott. Ezt az önállóságot bizony a császári zsoldosvezérek armádiái, török szultánok fermánjai szabályozták. Hol kevesebb volt, hol több: mindez attól függött, ki ült

ott az erdélyi fejedelmi székben. Ebbe a világba kalauzol vissza minket az írónő s amit elmond, több abban ugyan a historikum, mint maga a mese, de mégis szívesen olvassuk, mert illuziót keltő és elhithető. A félhold sátorában még ragyog Erdély aranynapja, azonban ebbe a tündöklésbe már jelentkező árnyékok borulata borzong bele kísértetiesen. Nem Báthory István és Bethlen Gábor magabiztos, hatalmas, másra nem szoruló Erdélye ez — amikor valóban csak formáság volt a török patronátus — hanem a Rákócziaké, amikor még megvan a hatalmas szép örökség, a tekintély, a jólét és az erő tartaléka, azonban már fogyatkoznak ama források, amelyek ezeket táplálnák. I. Rákóczi György fejedelem még igen komoly tényező, külföldi hatalmakkal tárgyal, köt szövetséget és aránylag csekély véráldozattal gyarapodást és tekintélyt biztosít Erdélyországnak. Fia, II. Rákóczi György a tehetséges és vitéz azonban őmaga és országa képességeit túlbecsülő nagyravágyó fejedelem szerencsétlen lengyel hadjáratával bomlásnak indul az ősi fejedelmi föld. A pompás erdélyi had a tatár khán rabságában szenved, Erdélyt tatár hadak dúlják fel és a szerencsétlen fejedelem, aki tűzön-vízen keresztül, a török ellenére is ragaszkodik trónjához, a fenesi csatában kap halálos sebet. Bethlen Gábor aranykorszaka vérbefult s Apafy Mihály, aki Rhédei, Barcsay és Kemény János tragikus és rövidéletű fejedelemsége után átvette a jogart, márcsak szárnalmas és tetszés szerint rángatott báb a török kezében. Mindezt szép, izes magyarsággal mondja el Somfay Margit, a neves írónő s a regény egy-egy jelenete — így például a rab Kemény János és Evlia Cselebi, a török hódoltság idején nálunk is járt muzulmán író között való beszélgetés — eredeti beállítású és

hosszú ideig megmarad az olvasó emlékezetében. Az erdélyiség igazi lényegét nem érzékeltette ugyan eléggé, nem csap úgy arcunkba az átélésnek a forrósága azzal a szuggesztivitással, amit erdélyi író munkájából kapnánk. Hangulatok és színek, ezek azonban igazak, harmónikusak, nem keltenek bennünk zavart, hanem gyönyörködtetnek. Ez a regény az ifjúságnak íródott, azonban a regényt bevezető sorok szerint elolvashatják és el is kell olvasniuk azoknak is, «akik szívükben fiatalok tudtak maradni.»

Mihály László.

Somerset Maugham: Színház. Fordította Szerb Antal. Budapest, 1938 Athenaeum.

Mint minden Maugham-könyvben, úgy ebben is van valami meglepő. Különös az, hogy ebből a témából a szerző nem bonyolított ki különös történetet. A téma az úgynevezett *nagy téma*: a színház. Olvasónak és szerényebb tehetségű, kisebb átütő erejű írónak izgató képzetei vannak róla. A festett világ távolról és bizonytalan tekintettel nézve szép, vagy szörnyű, de mindenképpen romantikus, regényes. Maugham azonban biztos kézzel hántja le róla a sok fényt, de a titokzatos homályt is, hogy rátapintson benne végre a való élet egy darabjára. Így aztán az általános értelemben vett színház csak kulisszája lesz az események sorának. Azzá lesz ebben a regényben, ami a valóságban-díszlet az élethez, hogy azt színesebbé tegye. Illúzió, semmi több. S éppen e természeténél fogva olyan izgalmas a kívülállónak az élet e valódi tényezője.

S érdekes, e ponton formálódik ki Maugham problémája: vajjon mi a színház hőséneke ez a festett világ? Mit lát benne a ma nagy angol színésznője? Álmodok birodalmát vagy

munkaterületet, kenyérkereseti lehetőséget vagy az egyedül elképzelhető életformát? A ma nagy angol színésznőjének a színházról alkotott véleménye — súlyosabb szóval — döntése érdekli a szerzőt. E problémához úgy közelít, hogy valami olyan érzelemmel lepi meg Júliát, a színésznőt, melyről idáig az az összefoglaló emberi ítélet, hogy a legnagyobb és legtöbb, mit a lélek átélhet. Júlia színészi és társadalmi sikerei tetőpontján, negyven és egy-néhány esztendejével még mindig viruló szépségében, de már a családi kötelék látszólag nyugodalmas kikötőjében, minden átmenet nélkül, szinte egyik napról a másikra szerelmes lesz. S a probléma sikeres megoldásának az érdekében Maugham ezt a szerelmet egészen minden napinak, túlzottan nem rendkívülinek tartja. Olyan szerelem ez, melyhez a színháznak Júlia részéről semmi köze nincs. Nem karrier-szerelem ez, nem az öregedő nők szépfíu-szereleme, egyszerűen és természetesen a szerelem. Az a meglepő és a paradox benne, hogy annyira szabályos. Tucsatszerelem.

Megindul a játék. Maugham lázasan figyel: mi győz Júliában, az álom-e vagy a valóság? Vajjon mássá lesz-e a színésznő e hétköznapisága ellenére is emésztő szerelem hatására? Elhomályosítja lelkében a szerelem a színház képét, meggyöngítheti-e ezt a másfajta életformát a tömegek érzelme? Izgalmas játék ez és kísérletnek is felette alkalmas, mert az író szinte mennyiségileg mérheti le a hősnő lelkében a rábocsátott érzelem hatását. Bizonyos, hogy ebben a semmiképpen sem teatrális helyzetben a színésznő majdnem mindenegy ponton olyan, mint minden ember és minden nő. Éppúgy ragadja magával az új szerelem lendülete, éppúgy komédiázik, módokat és lehetőségeket keres. S csupán egyetlen

ponton válik el véglegesen a többiek-től — és ez a színház.

Igen, a színésznőnek minden csak szerep. A szerelem is az. Egyetlenegyszer keríti teljesen hatalmába a többiek érzelme, keserű fájdalmát a színpadon akarja levezetni és a mértéket mindig ismerő művész akkor egyszer azt hiszi, hogy soha életében még olyan kitűnően nem játszott és akkor egyetlenegyszer volt színfalat hasogató ripacs. A színház tervszerű logikával és módszerességgel felépített, kidolgozott művészet, a színész az értelem és a formáló képzelet erejével alkotó művész, akinek minden élettevékenysége szükségszerűen szerep. Szerep a házasság, az anyaság, a baráti kapcsolatok és szerep a szerelem. Talán kicsit mélyebb gyökerű, átélése sokszor nehézségekkel, szenvedésekkel jár és lehet, hogy még évekig nyomot hagy a lélekben, de — szerep, mint a többi. S amikor Júliának már-már férfivá érő, az igazságot keresve gondolkodni kezdő fia rádöbben anyjának e szerepekben lefolyó életére — s miért ne éppen ő, a már nem gyermek-még nem férfi, átmenetiségében az élmények özönével elborított lélek láthatná meg a titkot?! — Júlia nem tagad és nem is szépít. Asszonyos, felületesnek látszó szavakban próbálja megközelíteni a még alakatlan gondolatot: hátha éppen ez a szerepélet az, ami nem látszat, nem hazugság és önámítás, hátha ez a valóság, az igazi életforma? Természetesen, a probléma határozott megfogalmazását Júlia nem tudja adni, Maugham pedig nem akarja. Mert Maugham a sokrateszi értelemben vett filozófus: a gondolkodás képes mérgével akarja megajándékozni a lelkeket. A kétellyel.

Maughamnak ez a könyve is, mint a többi, egészében megmutatja a nagy írásművészt és a gondolkodót. Eleven bizonyossága ennek az, hogy

ez a regénye is minden érdeklődésű olvasó figyelmét le tudja kötni. Az események sorának színes előadása, a szerelem az átlagolvasóét, a mai angol társadalmi helyzetről fel-fellebbentett fátyol a sznobét — s az író igazi célja, a kísérletnek alávetett probléma pedig a kevesekét, akik a valódi könyveket lassan, meg-megállva olvassák és a sorok között is olvasnak.

Szerb Antal fordítása nem mindig elégíti ki az embert. Kitűnően tud angolul, de minél többet fordít és minél jobban behatol az angol gondolatba, mintha anná linkább fejletné nyelvünket. Sok, rosszértelem-ben vett «pestiessége», felesleges idegen szavai és indokolatlan mondat-szerkesztései felületes, hamaros munkára vallanak. Kár, mert Maugham többet érdemel. S nyelvünk is!

Dénes Tibor.

Aggregények. Henry de Montherlant regénye. (Franklin kiadás).

Izelítőül két kiragadott jelenet a regényből. Az első: annak az Arago boulevard-i háznak kertjében, mely Elie bácsinak, az aggastyánnak s az ugyancsak már vénülő unokaöccsének, Léon grófnak, — (az *aggregények* hárman vannak; az említettekén kívül, Elie bácsi testvére Octave, a bankár; a szegények, az előbbi kettő mellett, a *gazdag rokon* lakhelye) — megjelenik egy *kisfiú*. Gyermek, egész ártatlan jelenség, — tén-fereg, virágot szed, játszik. Léon előzőleg éppen a házból a kertbe akart indulni, rohanvást elzárni egy nyitva felejtett vízcsapot. Megpillantja a kisfiút s az ijedtség és zavar szobraként megdermed. Nem mer elhaladni az idegen gyermek mellett, fél, hogy az megszólítja őt... Ugyanekkor Elie bácsi, aki viszont előzőleg a kertben tartózkodott s ép indulóban volt vissza a házba, ugyancsak észreveszi a fiúcskát és ugyancsak meg-

merevszik . . . Helyzetét az író jellemzi: *beszorult*. Szükséges-e tovább vázolni e siralmasan, könnyfakasztóan nevetséges jelenetet? Az egyik oldalon Elie bácsi, egy de Coëtquidan báró, a másikon Léon, egy de Coantré gróf, egykori őseik bizonnyára keresztes lovagok voltak, két öregember, férfi, *felnőtt*, — közöttük a pöttömnyi gyermek, reszketnek tőle . . . A másik jelenet: Elie bácsi felkeresi bátyját, Octave-ot, életjáradékot zsarol ki tőle. Azzal fenyegeti, hogy amennyiben Octave nem akar fizetni, meghurcolja az *ősi nevet*, egy alsóbbrendű nővel költözik össze. Octave, aki egyébként személyileg legkevésbé tehet róla, hogy bankár és gazdag s aki ennek ellenére, vagy inkább éppen ezért, mánikus rajongója az afféle modern, sőt legmodernebb amerikanizmusnak, mely tempo és business, — nos, ez az Octave, ez az acélos-elfogulatlan up to date pénzember, az ősi név hallattára, mi sem természetesebb, összeomlik, fejét vesztí, sürgősen kapitulál. Az ügylet lebonyolítása után, a testvérek másfél óráig még együttmaradnak. Ugyanis Elie bácsi nem távozik . . . A zsarolás sikerült, — győzött. De ennyi diadal még nem elegendő neki. Octave iszonyodik a dohányfüsttől, ő tehát másfél óra hosszat dohányzik testvére szobájában. Ez a végleges, a nagyszerű, a gyönyörűségesen kéjes diadal, — hallgat és dohányzik. És Octave túrni kénytelen. Az imént beh bizonyult, hogy kettőjük közül ő a gyöngé, ő az, aki enged, aki meghajol . . . Megalázták s most alázasatosan tőr.

Két jelenet, — tömérdek ehhez hasonlót kiemelhetnénk a könyvből. E jelenetek, helyzetek, képek, mintegy ábrák sorozata nyomán, a legőszintébb zavar támad bennünk: kacagástól fuldoklunk s ugyanekkor szörnyedünk, borzongunk; a leg-sűrítettebb tragikomédia ez, olyan

bukfencek, melyeknél egyazon pillanatban fintorog az arc és megroppan a porondra zuhanó gerinc. Gesztusokat látunk, a végsőkig reálisan ábrázolva, alig különöseket, csaknem *indokoltakat*, viszonylag szinte értelmeket, legfeljebb amolyan rigolyáknak minősíthetőket, s valamiképpen mégis — tébolyítókat. *Ártatlanul* ilyeneket, semmiesetre sem *közveszélyesen*. Azt a gyötrelmes ellentmondást, mely a mai ember, a városlakó, a végsőkig civilizált mai ember belső nyavalyáinak félelmes alvilági táptalaja — a felületen a mindig fegyelmezett mozdulat kényszere, a mélyben, ellenhatásként, az ösztönök csatornahordaléka, szüntelenül kibugygyanásra készen — e kétarcúságot, *haladást*, ritkán érzékeltette regény erőteljesebben, mint ez a könyv.

Kihez hasonlítsuk az író t kinek módszeréhez az övét? A regény Léon-ja, ez a sokoldalúan tehetséges és iszonyatosan tehetségtelen, tehetetlen alak, mintha Duhamel Salavin-jének nem is olyan távoli rokona volna. De hol van itt az az incselkedő szelídség, irónikusan is csupa-melegség szájalom, szeretet, részvét, melylyel Duhamel szemléli és ábrázolja figuráját, — hol találjuk ezt az Agglegényekben? . . . E könyv hősei — mennyire nem azok! — áldozatok . . . Montherlant könyörtelen, kaján, brutális, jéghideg, — de ugyanekkor mégsem igazságtalan, sohasem túlzott, tárgyilagos, — hátborzongatóan az. Mentessük őt a felelőtlen játék vádjától? . . . Igen, ez a regény, mint művészet, elragadóan játékos, csodálatos üdeséggel perdülő, csupa íz, sőt jóízűség, pezsgés, pompásan ötletes, szellemes, — s mindez, ez a játékoság, mégsem, sohasem gyanút ébresztő, nem valamely kétesízű gonoszkodás, sátánkodás, — dandy-elegancia. Az angol Huxley, akinek a neve a montherlanti emberábrázolás képsorozatában gyakran eszünkbe

idéződik — az utalás nem óhajt rosszhiszemű lenni! — bizonyára franciásabb író ennél a franciánál, akinek írói magatartása, mintha éppen ellenkezője, tagadása volna minden olyan szemléletnek, mely valamely művészi *stilizáltság* eszközeivel hatástkereső. Ez a magatartás — művészileg a legveszélyesebbek egyike, az író minőségének előkelőségét semmiesem bizonyíthatja félreérthetlenebbül, mint az a tény, hogy a regény formailag a legkevésbé sem szenved meg — csodálatosan *természetes*. Közlendőjét a legszemélyesebb hangon adja elő, legalább olyannyira *hangos* szereplője saját regényének, mint a *jelenlévők*, az általa teremtett alakok.

A regény anyaga: három portré, szorosan véve alig több és más, cselekmény alig, inkább csak helyzetek, a környezet stb. érzékeltetése a legszükségesebbre szorítkozik. S ugyanez az a regény mégis vérbeli epika, életteljes, érzéki, — seholsem mániákus analízis, mindenható viviszekció! A modern regény egyik állandó vitája: az emberábrázolás mikéntje, — a külső ábrázolás felületes, a belső, végső fokon regényellenes stb. Az Aggregények amellett bizonyít, hogy e vita hatékony eredményei és eredői már felszívódtak egy új, friss, fiatal írógeneráció alkotó ösztöneibe.

A fordítás — Illyés Gyula munkája — így érezzük: kissé rokonok találkozása; a fordító nemcsak az író nyelvének művészi tolmácsa volt itt, de cinkosa egy tolvajnyelvben.
Örley István.

Tamás Mihály: Sziklán eserje.
(Tátra kiadása.)

Ki beszélne Tamás Mihály erőteljes novelláinak olvasása után a novella haláláról? A novella nem halt meg, csak ereje gyengült. Csak erkölcsi hatása csökkent. Szűk ke-

reteit nem tudták e bizonytalan kor nyugtalan írói kellő hangsúllyal betölteni. Most Tamás Mihály vállalkozott arra, hogy jó kötetnyi novelláját kiadja s bizonyos egységekre való törekvéssel csoportosítja. Valljuk be, hogy ez sikerült neki. A gyermekről szóló ciklusa egységes egész s a család örök kapcsolatai mellett tesz valómást. Ez a valómás annál is inkább értékes és így a kötet elején szinte tűntető célzata is van, mert látszólagos keménységében mindig ad valami vigasztalót. Ez a vigasztalás legtöbbször az igazság felderítése és kihangsúlyozása. Ha Tamás Mihály a való életet rajzolja, végeredményben kemény és erőteljes vonalakat kap. Az igazság rejtett és nehezen felkutatható titok az élet hétköznapijaiban s az írónak gyakran a lehetetlen és a misztika világából szólítja elő azt a mosolyt, amely novellája végén a vigaszt jelenti az olvasó számára.

Tamás Mihály erotikája, amely átforrósítja itt-ott a történeteket, nem izléstelen s nem művésziellenes. A magyar irodalomban ismerünk írókat, akik az életnek azt a nagyon természetes adottságát egy energvált társadalmi réteg irodalmi szükségleteinek kiegészítésére használják fel. Mások tiszta irodalmukat töltik meg hazug erotikával s dicstelen erőlködésükben többet ártnak vele önmaguknak, mint amennyit használnak. Tamás Mihály erotikája egészséges s erőssége mellett sem bántó. Az erotika csupán kulissza, amely a vonalakat plasztikusabbá teszi s az emberi szánandóságot még jobban kielezi. Másrészt két egészséges fogsorra kell gondolnunk hirtelen, amelynek tulajdonosa ereje teljében belenevet a napba, miközben zsebregyűrt kezeit ökölbe szorítja fékezhetetlen fiatal-sága.

A szociális hang, amely itt-ott segélykérően egy civilizált világ nevé-

ben felcsendül, módszereiben meg-
lepetéssel szolgál. Tulajdonképen a
történet az, amely bonyodalmaival
égbe kiált. (Sors. Szemmérték.) Mennyi
vád van ezekben a történetekben
egy elhanyagolt, decivilizált osztály
adósaival szemben! Látjuk azt a
külön világot ijesztő körvonalával,
amely körülömlí a városokat s száz-
esztendőig nem fejlődik egy szem-
nyit sem. Kell-e ennél nagyobb
propaganda értük, mint a novella
hirtelen villanása s bizonytalan be-
fejezése?

Tamás vérbeli epikus. Tisztán lát
és jól ábrázol. Itt ott naturalista, de
csak annyira és úgy, ahogyan azt
az erkölcsi igazság, melyet hang-
súlyozni akar, megkívánja. Tárgyát
nem egy irányból veszi, hanem a
társadalom valamennyi rétegének éle-
téből. Így lesz egyetemes epikus.

Ahogy Mécs átnyújtózt Szlo-
venszkóból mindazokra a helyekre,
ahol magyarok élnek és olvasnak,
úgy találkozunk rövidesen Tamás
Mihállyal is azoknál, akik az erő-
teljes és őszinte prózát szeretik.
Tamásnak minden adottsága megvan
arra, hogy alkotása túlnőjön a kisebbségi
író szűkreszabott keretein s is-
mertté válják az egyetemes magyar
literatúrában.

Marék Antal.

**Julius Kaden-Bandrowski: Barez
tábornok.** Fordította: *Erdély Elly.*
(Budapest 1938, Franklin-Társulat.)
2 kötet.

Az író elbujik a művében, mint a
róka a lyukában. Mennél nehezebb
onnan kimozdítani, annál érdekesebb,
izgatóbb a regény. A közepes író már
az első oldalakon elárulja rokon-
szenvét és ellenszenvét, kedvenc író-
ját és kedvenc illatát, levetkezik
előttünk, kitárja sérelmeit, sebeit,
bűneit s hamar megértjük, hogy
X. Y. miért írhatott éppen csak ilyen,
vagy amolyan regényt, hogy miért

maradt munkája minden igyekezete,
jóakarata és tehetsége mellett is tö-
kéletlen. De Kaden-Bandrowskival
nehéz tisztába jönni. Nem tudom,
miért ír éppen úgy, ahogy ír, s
könnyen el tudom képzelni, hogy
képes lenne egészen más emberekről,
egészen más modorban, egészen más
stílussal is írni. Kaden-Bandrowski
korszerűtlen regényíró — korszerűt-
len, vagy egy új kor hírnöke már?
Nála a tárgy és a kidolgozás összhang-
ban van — az író lépést tud tartani
hősével még akkor is, ha ez a hős
Barcz tábornok. A regényt kettős
izgalommal olvastam: egyrészt ér-
dekelt, hogy vajjon Barcz tábornok
meg tudja-e őrizni fölényét ellen-
feleivel, Dombrowával és Krywulttal
szemben, másrészt érdekelt, hogy az
író bírja-e szusszal az események
rohanó, tornyosodó s mind inkább
nehezebben érthető sodrát. Ehhez
járult még egy harmadik izgalom
is: önmagamért, az olvasóért is izgul-
tam: vajjon az olvasó bírja-e kö-
vetni a félszavakon és sejtetések
át az eseményeket? Az volt az érzé-
sünk, hogy akadályversenyen veszünk
részt — az író a lovas s a tárgy veti
elője a nehezebbnél nehezebb aka-
dályokat — de legnagyobb csodál-
kozásunkra Kaden-Bandrowski simán
vette a legnehezebbeket, a legma-
gasabbakat és a legszélesebbeket is.
Akadályversenyt mondtam: Ka-
den-Bandrowski valóban a nehezebb
részt választotta. Nem egy esendő,
mindennapi embert követ végig zava-
ros gondolatainak és tehetetlenke-
déseinek meanderein, hanem egy
biztosan fölfelé ívelő hősi pályát
kényszerített bele regényírói kereteibe,
de úgy, hogy se ezek a keretek ne
roppanjanak szét, se a «nagyág» ne
törpüljön el. Az ember önkénytelenül
a történelmi életrajzok ma annyira
divatos műfajára gondol. Az ilyenek
írója azonban legtöbbször csak sze-
rény, vagy szerénytelen krónikás, aki

a szobor lábai alól zümmögi a maga énekét, de a hőst megérteni, saját lelkén átszűrni nem képes. Ezért kivételes alkotás Barcz tábornok, ezért nevezik eposznak — hiszen tárgyával kiemelkedik a mai regények közül.

Az első érzésünk az, hogy ez a regény filmszerű — filmszerű a szó eredeti értelmében. Mert min is alapszik a film? Azon, hogy sok állóképet gyorsan pergetünk egymás után. Itt van Kaden-Bandrowski művészetében az idő-problémának a nyitja. Apró, biztosan megrajzolt képeket ad, s ezeket illeszti egymás mellé — s csak közben vesszük észre, hogy mult az idő, a hős már más helyzetben áll előttünk, közben megváltozott embertársaihoz való viszonya — Kaden-Bandrowski azonban nem ezt a változást követi nyomon, hanem a kész, átalakult helyzetekkel érzékelteti. Stílusát bizonyos raffinált egyszerűség, aszkétikus szűkszavúság jellemzi. A modern regény hajlik a bőbeszédűségre. Kaden-Bandrowski mintha csak egy ilyen bőbeszédű regényt gyomlált volna végig — képei nem az összeállítottság, mint inkább az elvonás érzését keltik. Mintha valaki éjjel, égő fáklyával futna végig városokon, tájakon — a fáklya hideg fenyé megvilágít egy-egy látszólag talán főlégszerű részletet s mégis ezekből a találomra megvilágított részletekből alakul a regény. Kaden-Bandrowski a vastagon és bőven felkent megfigyelés-anyagjának egyes részleteit gondosan fixírozta, a bő választékból kikereste magának azokat a képeket, azokat a jeleneteket, azokat a mondatokat, melyekre feltétlenül szüksége van, a többi kritikájának maró folyadék hatásának tette ki. Talán nem egészen így történt — tény az, hogy *Barcz tábornok* a szűkszavú teljesség ritka remekműve. Seholy felesleges jelző, se-

hol egy felesleges magyarázat, sőt inkább befejezetlen mondatok, befejezetlen gondolatok hemzsegnek. A regénynek ezek a rejtett értékei csak második, harmadik olvasásnál tűnnek fel: előszörre helyenkint zavaros s érthetetlen — nem tudjuk, hogy az író miért hagyta meg éppen ezt, vagy azt a mondatot, mikor annak pillanatnyilag semmi fontossága nincs. Csak idővel jön rá az olvasó, hogy ebben a regényben nincs egy henyé, feleslegesen otffejejtett mondat, hasonlat, vagy jelző sem, nem, ez a regény nem a szép mondatok, vagy a szép hasonlatok kedvéért született meg — itt minden stílusfogás alá van rendelve a cselekménynek. S kicsoda aszkétikus szegényesség a jellemzésben, a környezetben. Összesen 17 ember mozog ebben a regényben s egy bizonyos időn túl új emberek nem lépnek már fel — a regény első negyedében már kialakult az a zárt társaság, mellyel a szerző lejtassa előttünk drámáját. Ez a zártság, az éles, tiszta körvonalak hangsúlyozása jellemzi minden jelenetét, sehol egy halványabb pasztellszín, sehol egy elmosott kontúr, sehol egy nyitva hagyott jelenet, sehol egy bizonytalanság. Ennyi aszketizmus-hoz kell egy kis cinizmus. S Kaden-Bandrowskiban van ebből is. Semmi görögtüzes nemzeti lelkesedés — amit a tárgy után el lehetne várni, de semmi önsanyargató messianizmus, semmi mindebből, csak egy cinizmussal palástolt vak hit abban, hogy Barcz tábornok tudja, mit akar, s hogy Barcz tábornok az a Messiás, aki megmenti a lengyel népet. Ez a hit élt talán a regény előtt, ez pislog a regény mélyén — de felszínre nem jut talán soha. Kaden-Bandrowski megpróbálkozott a lehetetlennel: cinikusan nézni egy istenségre, de megőrizni a tiszteletet. A regény minden nagy értéke mellett sem tudja az olvasót kellőképpen hangolni. Az ol-

vasó nem tud belekapcsolódni — legalább a magyar, a külföldi olvasó van ezzel így. Mindvégig az az érzésünk, hogy *Barcz tábornok* az írónak és hőseinek magánügye, az az érzésünk, hogy tolvajnyelven beszélnek előttünk, talán azért, hogy ne értsük. Az olvasó fantáziáját Kaden-Bandrowski kizárta az alkotásból, éppen mert annyira világos és zárt jelennetekkel dolgozik. Az író elbűjt a róka-lyukban, nem tudtuk kizavarni — ám maradjon csak benne, ha nem akar kijönni. Sima, csupasz fal ez a regény, nem tudunk megkapaszkodni benne, lezuhanunk, ha végig akarjuk tapogatni.

Még egy-két szót a fordításról. Elismerjük, hogy nehéz feladat volt az író félmondait megfejteni (de vajjon mindig helyesen fejtette-e meg rejtvényüket?), a fordító ügyes, de felületes munkát végzett. Hallgassunk arról, hogy az ikes igék ragozását nem ismeri, hogy az egy névelőt feleslegesen használja sokszor, bennmaradnak gyakran súlyosabb hibák is, pl. mi az, hogy «mindenütt beleártotta magát?» Ezek a ritkábban előforduló hanyagságok bosszantóak, de egészben véve jól olvasható, szépen folyó fordítást kapunk.

Sárkány Oszkár.

John Knittel: El Hakim. (*Regény. Hungária kiadás.*) El Hakim: az orvos. Ez az arab szó tökéletes címe Knittel a kitűnő svájci író regényének, mert az orvos, akiről szól, életének, egyéniségének minden egyes megnyilatkozásával hozzá van nőve Egyiptom szegény, műveletlen, járványoktól és elmaradt közigazgatásától egyaránt sujtott népéhez, amelyből kisarjadt.

Ibrahim, a piszkos kis kopt-vadóc, aki gyermekkorával miben sem különbözik a többi egyiptomi gyerektől: elhatározza, hogy orvos lesz. Körülményeihez képest éppen eléggé

logikátlan terve mellett körömszakkadtáig, mindvégig kitart; s a piszkos kis kölyöknek a mézsárszékek gőzölgő tevehulláin próbálkozó első «boncolásaitól», a tanulás alárendelt sorsban végigkoplalt évein keresztül, egy nyomorult nép áldozatos lelkű orvosának tragikus és izgalmas sorsa viszi a európai híru sebész fényes pozíciójáig, amelyet már gyógyíthatatlanul beteg étellel ér meg; utolsó lélegzetéig: nem Egyiptomért, hanem Egyiptom népéért, a sokat sanyargatott, szegény fellahok millióiért harcolva, cselekedve és meg nem tántorítva sem vagyontól, sem hírnévtől, még a szerelemtől sem, amely haláláig elkíséri. Ennek az izgalmas és áldozatos életnek mélyen melankólikus, a hősiességig emberivé próbáltatott és reménytelenül szép kísérőszólama ez a szerelem, Azizának, a fellah lánynak különös, érdekes alakjával a középpontban.

Az orvos-regények közül, amelyeket a közönség-izlés ma annyira felkapott, az El Hakim mélyen szubjektív, szívetnyitóan őszinte és szándékaiban a legtisztább indítékú regénye külön felmagaslik. Mint olvasmány, kézből letehetetlenül érdekes; az exotikum, a keleti regényeknek valamiképpen mindig bazárszerű színessége itt a népét hibáival együtt szerető és sajnáló ember őszinteségében felejthetetlen melegüvé tisztul. Romantikus olvasmány, ha a romantika az érdekességet és az érzelmeknek tett engedményeket jelenti; megdöbbentő emberi megnyilatkozás, ha ez azt jelenti, hogy egyetlen ember közlései nyomán egy egész faj embermillióinak sorsa nyílik meg az olvasó előtt olyan világosan, hogy sohasem felejt el, amit látott; és rangot viselő irodalmi alkotás, ha az irodalmi alkotás értékét tiszta irodalmi tulajdonságain túl az olvasó lelkét felnyitó hatása még külön felméri.

Vajda László.

Margaret Goldsmith : Krisztina királynő. (*Athenaeum.*) Ezerhatszázhuszonhatban a svéd királyi pár utódot, trónörököszt várt. Lányuk született. A királynőt a csalódás dühre gerjesztette, és egész életén át gyűlölettel viseltette leányá iránt. Gusztáv Adolf filozófikusan beletörődött a helyzetbe, és leányát már háromhetes korában a svéd trón várományosának kiáltotta ki. Azután úgy rendelkezett, hogy Krisztinát «fiús» nevelésben részesítsék, és e szerint válogatta meg tanítóit is.

Gusztáv Adolf halálakor Krisztina hatéves volt. A szellemileg korán fejlett gyermek gyermekéveit örökösen síró és zsörtölődő anyja szemrehányásai elkeserítették, elsötétítették. Naplójában írja : «Anyám, a királynő, aki nemének erényein kívül annak minden rossz tulajdonságával is bírt (Fordítás, óh !), születésemkor vigasztalhatatlan volt. Elviselhetetlen voltam számára, mert leány voltam és csúnya. «Fokozta ezt a csúnyságot egyik vállának ferdesége is. Pólyás korában a dajka leejtette Krisztinát, s a királynő nevetve vette ezt tudomásul.

Végrendeletében Gusztáv Adolf úgy rendelkezett, hogy Krisztinát, amint szelleme fejlődni kezd, el kell választani anyjától, és azt is megparancsolta a kancellárnak, hogy «soha ne engedje, hogy a királyné részt vegyen a kormányzásban, vagy beleszóljon Krisztina nevelésébe». — E rendelkezések csak növelték Mária Eleonóra haragját, fokozták izgalmai kitöréseit, amelyeket Krisztina nem bírt elviselni. A királynő állandóan erőszakoskodott a gyermekkel az étkezések közben is, folyton emlékeztette arra a szegyenre, hogy leánynak született, de hasonló kitartással vetette szemére fiús modorát, noha így nevelték.

Krisztina korát meghaladó szellemi képességeit apjától, a harminc-

éves háború protestáns hősetől, hisztériás lelkialkatát anyjától, a brandenburgi választófejedelem diszharmónikus hugától örökölte. Egész életében nyugtalan volt maga is. Elégedetlen volt önmagával, s helyét nem találta a világban. A trónon csak huszonnyolc éves koráig bírta ki. A lemondásra — láthatóan — semmi oka sem volt, s mégis ezernyi okot érzett erre magában. Ezek közt szerepelt az is, hogy nem szerette környezetét, a nyers és műveletlen svédeket. Maga tudományra szomjas, okos lélek volt, s udvarába külföldi tudósokat hívott. Nagy politikai előrelátásával megérezte a svéd hadiszerecsse elfordulását, és a svéd háborús párttal szemben békére vágott. Szabad akart lenni mindenáron, pedig népe és kormánya férjhez akarta adni.

Valamennyi ok között ez volt a legfontosabb. Nem akart férjhez menni. Biológiai aberráció akadályozta, s ezt — természetesen — nem közölhette kormányával. A szerző erről így ír : «Legtöbb életrajzírója megállapítja, hogy nem mondott volna le a trónról, ha férjhez megy ; nagy uralkodó vált volna belőle, nagy kalandornó helyett. Azonban egyikük sem, még a komoly, modern írók sem merészelik megvitatni azokat a kényes okokat, melyek arra indították Krisztinát, hogy ne menjen férjhez. Visszariadtak nemi rendellenességének megállapításától, noha sok korabeli okmány és Krisztina saját levelei is világosan bizonyítják, hogy a saját nembeliekhez vonzódott». E szemrehányás után azt várnók, hogy a szerző előáll a korabeli okmányokkal, de — sajnos — még Krisztina levelezéséből sem kapunk elegendő idézetet, s amit kapunk, az sem bizonyító erejű. Ilyenformán a szerző bizvást tehet szemrehányást önmagának is. Állít valamit, amit nem bizonyít.

Krisztina lemondás után áttért a

római katolikus vallásra és Rómába költözött. Kiegyensúlyozatlan természetének ez szinte logikus cselekedete volt, épp úgy, mint az is, hogy miután örökölt trónusáról lemondott, előbb a nápolyi királyság, később meg a lengyel trón elnyerésére törekedett.

Különcnek mondták ruházkodása miatt is. Sokszor öltözött férfiruhába, de legtöbbször valami felemás módon a csizma és a nadrág fölé még szoknyát is húzott s mindezt «rendületlenül» hányta magára. (Korrektúra, óh!). Rómában tudós társaságot is alapított, de állandóan keverte a politika kártyáit is. Korának legtöbbet emlegetett személyisége volt, s mindenütt királynőt megillető tisztelettel fogadták. Pazarlása, valamint a svéd kormány pontatlansága állandósította pénzügyi zavarait, és Rómában a pápai udvar folyósított számára tekintélyes évdíjat. Mégis örök surlódásban volt a pápákkal — három pápát is megért — mert nyugtalan, elégedetlen természete hajszoltságában élt. Hatvanhároméves korában halt meg.

Végére érve a könyvnek, az olvasóban igen kézenfekvő kérdés merül fel: miért volt erre az újabb vázlatra szükség? Hiszen a szerzőnek sem írói mértéktartása, sem hajlandósága nem volt alkalmas arra, hogy ennek a hisztérikusan különc nőnek régen a köztudatban élő portréját tökéletesítse. Az olvasónak szinte az az érzése, hogy egy, az eddigi irodalomra támaszkodó kompilkációt kapott, amely mai szemléletünkhöz igazodik ugyan, de végeredményben nem oldja meg mindazt, amit Krisztina cselekedeteiben «rejtély»-nek, titokzatos»-nak, «különcködés»-nek neveztek előbbeni életrajzírói is.

A fordításról sem mondhatunk jót. Akárhány mondata három, sőt négy «hogy»-gyal kezdődő mellékmondattal bővül, és rossz mondatkötéseit se

javitotta ki senki. Úgylátszik, a nagy kiadvállalatoknak elég gondot okoz már a lefordítandó művek kiválasztása is. A fordítást magát már nem nézi át senki. Az olvasónak jó lehet az akárhogyan is. És ha a kötés tetszetős — (gondolják) — akkor a belső hibák sem olyan fontosak. Az olvasó ezekre úgylátszóan csak akkor bukkan rá, amikor elolvasta a könyvet. Előbb azonban meg kell vennie. És ez a fontos. Hogy pedig az eladásban hiba ne történjék, arról a reklám gondoskodik. És reklámra szívesebben költ a nagyvállalat, mint jó fordításra, jó lektorra és jó korrektorra.

Majthényi György.

Képes Géza: Napnyugati madarak. Műfordítások. Cserépfalvi-kiadás.

Képes Géza, a sárospataki költő és nyelvész, évek hosszú során végzett műfordításaiból összeválogatta a legjavát és egy igen csinos, szemrevaló kötetben kiadta. Irodalmunknak évszázados hagyománya a műfordítás, Európával való kapcsolatunk szüntelen jelzője és adója. Szinte már külön költői becsvágy is, egyéni hangon hallatni az európai társakat. És bármennyire is kis körnek szól az erőfeszítés, főleg azoknak, akik eredetiben is szomjan hajolhatnak az idegen források fölé, mégis egy hazai költői oeuvre-höz valahogy hozzátartozik a versfordítás-kötet. Talán Képes Géza az első, akinek nyelvén egyszerre és legtöbb európai nyelvből szólal meg az európai líra és — hitelesen eredetiből fordítva. Gondolunk itt természetesen az észti és finn műfordításokra, melyek először szólaltatják meg e rokonnépeket méltón. E versekben, kiválasztásukban, a rokonszenven egyáltalán, mely nem átallotta őket egy nagy körszemlébe belevonni, már több is van az egyéni vonzalomnál: figyelmeztetés, megható gondoskodás a távoli rokonok ügyében,

akiknek páratlan népi költészetükön túl is külön gondjuk az európaiság helyes és tevékeny értelmezése.

De sok más tekintetben is «hézagpótló» Képes Géza kötete. Műsorába iktatta az új olasz költészetet is és az angoloktól is «új» költőt mutat be, Donne-t. Eliot és Stefan George is nála mutatkoznak meg először igazi nagyságukban.

Természetes, hogy a költő kézjegye mindegyik fordításon rajta van. Hiszen már a kiválasztás döntő mozzanata is a rokonhajlandóságot árulja el. De minthogy Képes mindenütt az artisztikumot keresi, ez az igényes hangszerelés egyes verseknek csak használ. S hogy ez sem csap túlzásba, attól megmenti a fordító rendkívül fejlett technikai érzéke és öntudatos, erőteljes nyelve.

Sok mondanivalóm lehetne még e remek kis kötetről, de felment ettől Cs. Szabó László előszava, melynek lelkes és tájékozott heve legszebb dicsérete a könyvnek.

Füsi József.

Népünk ünnepei. Az egyházi év néprajza. Irta: Bálint Sándor. A Szent István-Társulat kiadása.

A magyar vallásos néprajz, ha nem is ismeretlen, de meglehetősen járatlan területe mind a néprajzi, mind pedig az egyházi tudománynak. A gyűjtés és adatközlés munkája még csak kezdeteiben is alig indult meg, ennél fogva nem közönséges jelentőségű az a nagyon jeles munka, amely most *Bálint Sándornak*, a jeles szegedi etnográfusnak tollából *Népünk ünnepei* címen megjelent. Könyve úttörő vállalkozás, a szintézis első magyar kísérlete, a további szorgos kutatás kezdete.

A nép a dolgok, a jelenségek, a vallás és önmaga között sokszor olyan vonatkozásokat, okozati összefüggéseket állapít meg, melyek a tanult ember racionális felfogásával

és tudományos ismereteivel ellenkeznek. A világgal szemben való magatartása elsősorban érzelmi, gondolkodása pedig merőben szubjektív. Az ész rideg spekulációi, körülményes elemzései távolállnak tőle. Felfogása, eszejárása szintetikus. Világképét a képzelet, érzelem és egyéb irracionális hajlandóságok alakítják, amelyekből azonban gondolat- és képzetrendszerét éppen olyan szigorú következetességgel, ha nem is teljes tudatossággal építi fel, mint a rendszeralkotó tudomány.

A népi hagyományokban és hiedelmekben csodálatosképpen megmaradt régiségeket, amelyeket az európai kultúra csak bizonyos részben tudott módosítani, a kereszténység nem irtotta ki, hanem a kultusz szolgálatába állította és megszentelte. Innen van, hogy a népi kultúra ma már — vagy ezer éve — vallásos gyökerekből táplálkozik, a népi vallásosság művészi kompozíció is, nem úgy, mint a városi embernél, akit vallásában is inkább az értelmi megfontolások jellemeznek. Ezért olyan fontos a népnél a nagymise drámája, ezért szereti jobban a nagymisést, mint a csöndes kismisést, ezért fontos a prédikáció közvetlen hatása, az ének szárnyalása, az ünnep liturgikus megszentelése. A templom művészi kiképzésében a tanult ember sokszor csak a pusztá dekorációt látja, a nép azonban érzi a szimbolikus ábrázolásból áradó jelentést, minden templomi képben, tárgyban gyakorlati rendeltetést lát s a kereszténység tételes tanításait elsősorban nem elvont eszmékben, nem is egyoldalú okulásban, hanem főképpen artisztikus képzetekben fogja fel. A dogmákat a misztériumjátékokban, illetve ezeknek töredékeiben és emlékezet-hagyományaiban érzékeli. A Szentírás és a szentek élete is verses, énekelt szövegekben, tehát költői formában válik benne ren-

desen ismertté. A legtöbb ünnepet, ezeknek jelentőségét, értelmét az énekből ismeri meg.

Az egyházi év paraszti megszenteléséből az életnek, tehát: munkának és pihenésnek, hétköznapi és ünnepnek emelkedett felfogása, kultikus szemlélete tűnik elő. A napok nem szürkén következnek egymásután, hanem különös jelentésük és értelmük van: a nép földi életét transcendens keretbe foglalják. Az élet megszakíthatatlannak látszó folytonosságában, küzdelmeiben az egyházi év ünnepélyes, fölemelő, emlékeztető ritmusa jelenti a megállást, az eszmélést, a lélek erősödését. A nép ünnepe még közösségi megnyilatkozás, amelyet apáinak jámborsága szentelt meg. A hagyományoknak e kultuszát, az életnek e klasszikus fegyelmét, kötelező rendjét mégsem érzi tehernek. Éppen ez a magatudatlanul vállalt kötöttség, amely megóv a belső nyugtalanságtól és a külső zűrzavartól, biztosítja a lélek derűs komolyságát, herojkus egyensúlyát és teszi a népi, paraszti életalakítást mostani pusztuló szépségében is olyan páratlanná.

Természetes, hogy a vallásos népelet megnyilatkozásaiban vannak nem egészen szabályos hagyományok és hiedelmek is, mint a hivatalos inspiráció helyi képződményei, esetleg mint ősképzetek kövülete. Ezeket a katolicizmus elvi, eszmei alapján álló művelt ember legfeljebb tűrheti, de nem helyeselheti. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy a népi vallásosság nem elvi meggondolások, fogalmi szubtilitások szövedéke, nem a szellemnek elvont gyönyörűsége, nem summázott rendszer, hanem sokkal inkább élet, amelyben főleg a szív érzelmei találják kedvüket.

Bálint Sándor könyve rendkívül szorgalmas kutatásnak s évekre visszamenő módszeres gyűjtésnek értékes gyümölcse. Tömérdek olyan

adata van, melyet majd egyes népszokások megszűntével ebből a könyvből vesz tudomásul a multban bön-gésző utókor. A szerző elsősorban megvilágítja a magyar nép és a katolikus kereszténység viszonyát, ismerteti a vallásos népközösségek történetét s megrajzolja a templomnak, papnak, misének és keresztény tanításnak a népi kultuszban való helyét. Néprajzát adja aztán a teljes egyházi évnek, sorra véve a karácsonyi, húsvéti és pünkösdi ünnepkör s a magyar vallásos folklore-ban szereplő egyes szenteket. A különböző vallásos népszokás ismertetésében nemcsak a közismert betlehemezésre, balázsolásra, hamvazásra, lucanapi szokásokra terjeszkedik ki, hanem felölel olyan kevésbé ismert hagyományokat is, mint a zöldágtörés, sajbolás, bölcsőjárás, ostyahordás, angyali vigasság, Istvánköszöntés, Pilátus-verés, határkerülés, Emmaus-járás, hajnalozás, mátkálás, komatálküldés, harmaiszedés, dömötörözés stb. Fel nem becsülhető értéke a könyvnek, hogy összegyűjtve adja az egyes népszokásokhoz fűződő népies énekeket, verses rigmusokat, mondókákat is. A népköltészet legősibb elemei vannak ezekben együtt. A szerző objektivitását dicséri, hogy a protestáns népszokásokat is tudós szeretettel írja le. Az egész könyv olyan friss, üde és gazdag, mint egy gyönyörű falusi virágoskert. A kitűnő könyvet a Szent István-Társulat adta ki igen szépen.

Pogány Kázmér.

Rudolf Brunngraber: Rádium.
Egy felfedezés regénye. Fordította: *Bibó Istvánné.* (Franklin-Társulat kiadása, 1938.)

«Egy felfedezés regénye» vagyis... — megtoldhatnók a regény alcímét a régies summázattal — hogyan lesz egy nagyszerű áldásos találmány, egy lángeszű és törekeny testében

vasakarató tudós asszony, madame Curie évek hosszán át tartó munkája eredményéből az emberiség, vagyis inkább a tömeg kezében nyereszkesedés, pénzbeli mohóság tárgya, vételkedés, átok, szélhámosság és halál? A «Sugárzó» Curie asszony csendes és szerény laboratóriumából hogyan teszi meg az utat a világban, hogy mint Prometheusz lelopott tüze, legalább is annyi rosszat okozzon mint jót és eltorzuljon, mint minden a salak közé jutva? S az uránércből, az ásványok eddig értéktelen hamupipőkéjéből hogyan válik értékesebb és becsesebb valami az aragnál és a platinánál is, mert egy tudós asszony reátalált a benne rejtőző titokra?

Lehetne folytatni tovább a kérédezt, hiszen a regény minden fejezete újabb és újabb problémákat vet fel a tartalomban egyre fokozódó izgalommal belemerülő olvasó előtt. S mire az egyiket megfejtené, már a másik villózik el káprázó tekintete előtt, mintha ő maga is a rádium titokzatos bűvöletébe esne. Nem szabályos folyású és iskolás pedantériával felépített és langyosan elszongító érzéseket keltő regény ez, hanem inkább valami modern eposz, amelyben ott lüktet a századforduló minden izgalma és nyugtalansága szinte sorronként, mondatonként felborzolva az idegeinket. A főhős tulajdonképpen a rádium, s e körül bonyolódik, kavargó, kuszálódik a cselekmény. Három ágból szakadt egy irány felé, hogy azután együttes sodrásban hőmpolyögjön a megáradt folyam erejével. Az egyikben madame Curie laboratóriumára tárul fel és az ő szerény és mégis sorsdöntő életregénye... Márya Sklodowska, a lengyel származású egyetemi asszisztensnő Páriszban véletlen folytán valami érdekes felfedezésre jut. Állandóan foglalkoztatja ez, a lánghész megsejtésével kutat utána, s végül megértő segítőtje, majd ura Curie professzor laboratóriumában

felfedezi az új elemet. Megfogja az olvasót az a fanatikus hév és kitartó, szinte emberfeletti munka, ahogy Curie asszony és professzor férje kezdetleges laboratóriumukban éjt-napot egygyé téve munkálkodnak, hogy az ausztriai joachimsthal-i ércbányából kért tizezer mázsa uránércből kivonják, kidolgozzák az egyetlen gramm rádiumot. A többi már nem az övék... A napisajtó szenzációt hajhászó feltalálásában értesül a világ nagy találmányáról. A rádium elszabadul a laboratóriumból, hogy megtegye útját odakünn az emberek között, akik nem a tudós idealizmusával nézik, hanem azzal, hogyan húzhatnak hasznot belőle. Akár áldásos célból, mint aminő a betegek gyógyítása, akár pedig nyereség, vagy nyereség szerzése és felduzzasztása. A szenvedő emberek meggyógyítására, a szörnyű rák elleni küzdelemre kívánja kamatoztatni a találmányt Purvis londoni orvos, aki a másik történet hőse, de ő maga is elvéri a rádium üzleteseivel folytatott harcban. Mert a pénzembereket, mint a regénybe belejátszó harmadik történet hőst: a brüsszeli Cynac bankárt nem érdekli a szenvedők sorsa, ő maga azért ölt bele tetemes összegeket expedíciókra, hogy a belga Kongóban felkutassa az uránércet rejtő földalatti telepeket, nem azért spekulált idegtépő éjszakákon és száll szembe az ellenvéleményekkel, hogy egyszerűen jótékonyt gyakoroljon. Őt nem érdekli az, hogy az orvostudománynak csaknem megfizethetetlen a rádium, legfeljebb csak milliómosok engedhetik meg maguknak ezt a gyógyítási módot. Neki egy a fontos, hogy minden vetélytársát maga alá gyűrje, mint ahogy ezt az amerikai Mr. Jeroboám Cormickkal is tette, s a rádium ára azon a világparitáson maradjon, hogy kifizetődjék a vállalkozás. Így folynak egymásba emberi cselekvések és sor-

sok a «Sugárzó» sodrásában. A színhely hol Párizs, hol Brüsszel, hol a Kongó, hol Amerika — világrészekben megy a játék, a tét pedig nagy. A rádium megy a útján, s ahogy gomolyodnak a történetek, úgy növekszik titokzatos és mindent hatalmába kerítő igézete. Áldott és mégis átkozott találmány, gyógyító és gyilkos is: A Cynac gyárban dolgozó munkásnők eddig valami ismeretlen betegségnek lesznek áldozatává. A sötét szobában szemük és szájuk rejtelmes fényt áraszt. Az orvosok inkább sejtik, mint tudják ennek az összefüggését, azonban segíteni egyelőre még ők sem tudnak. A «Sugárzó» megöli a betegeket, de ő maga nem hal meg, hanem a holttestek szemgödreiből is árad tovább a fénye kísértetiesen és világít századokon át. A rádium, amely asszonyi lángészből született meg, szolgálja az embert, hogy végül is túlnőjön rajta. A Nobel-díjas Curie asszony találmánya az áldás mellett éppen annyi bűnt és veszedelmet hozott mint a nagy díj alapítója: Nobel is . . . De ez a tudós tragédiája, aki felidéri a szellemeket, azonban megjelenésük alkalmával máris kiszklanak hatalma alól.

M. Jánossy Margit.

Possonyi László: Üldözni fognak titeket. (Regény. Révai-kiadás.)

Possonyi László regénye igazi meglepetés volt azok számára, akik a rokonszenves tollú író eddigi munkásságát ismerték. Jó izlésről és nagy felkészültségről tanuskodó kritikái és esztétikai tanulmányai elárulták, hogy nem idegen ember az irodalomban, legutóbbi Calderon-fordítása pedig, amelyet a Nemzeti Színház fogadott el előadásra, bebizonyította azt is, hogy bánni tud a nyelvvel is és otthonosan mozog az irodalmi kifejezés legrejtettebb apró nehézségei között is.

Regényt írni azonban egészen más dolog. A regény, mint a régi idők epikus műfajainak modern alakja, többet követel, mint stílusbeli készséget, lelki kultúrát és olvasottságot. A regényben történnie kell valaminek, legyen az belső, vagy külső történés. Alakokat elevenít meg úgy, amint az életben vannak. Mindennek azonban mégis egyszerinek és irodalomnak kell lennie. S a fiatal író bebizonyította, hogy ez a feladat sem idegen számára.

Témaválasztása talán kissé erőltetettnek látszana, hiszen kézenfekvő, hogy a szörnyű zsarnokság alatt szenvedő és nyomasztó problémákkal terhes mai orosz élet mindenkinek nagy mértékben izgatja fantáziáját. Úgyszólván nem múlik el nap, hogy ne látnának napvilágot a legellentmondóbb és sokszor a leglátványosabb hírek erről az országról, amely azelőtt is mindig egy kicsit rejtély volt az európai ember számára. De bármennyit is olvastunk már útleírásokat, újságr riportokat és könyveket a szovjetbirodalomból, igazi elképzelése alig van embernek a bolsevikiek országáról, mert a leírók egyrészt nagy egészében akarják megfogni a dolgokat, teleírják könyveiket számadatokkal és még a tetejében saját ilyen vagy olyan előfeltételezéseiktől sem tudnak megszabadulni.

Possonyi Lászlót, aki nagy feladatra vállalkozott, munkája igazolja s ennek a titka is igen egyszerű. Ő tudja azt az igen egyszerű bölcsességet, amit olyan kevesen tudnak, hogy akárhogyan megváltozhat a világ külső képe, megpróbálhatják azt erőszakosan is megváltoztatni maguk az emberek, az emberi sorsok változatlanul maradnak, legföljebb problémáik, küzdelmeik idomulnak hozzá kissé a változott viszonyokhoz. Ezenkívül jó forrásmunkái is lehettek a fiatal szerzőnek és vérbeli író érzékére vall az is, hogy a kisemberek, az

örök harmadik rend életéhez nyúlt, mikor a szovjet erkölcsrajzát akarta az olvasónak bemutatni. Ennek a rendnek az élete talán a legegyszerűbb a maga igényes igénytelenségével az egész világon. S mégis ez éri meg a bőrén leginkább a hatalmasok harcait. A szovjet-unióban ez az osztály ma a legnépesebb és a legteresebb is, mert a régi proletárok relatíve fölcseperedettjei éppen úgy megtalálhatók benne, mint a cári világ egykor naposabbik oldalán éltek társadalmának számos elesettje.

Ilyen alakokkal találkozunk Possonyi László regényében is. A GPU-tisztviselő, a lecsúszott cári katonatiszt, az új világban családott muzsik s az azért fanatikusan lelkesedő gyári munkásnő páratlan realitással elevenednek meg előttünk s kis életükön a mindennapi létért folytatott harcukon és alattomos kis intrikáikon túl megismerjük azt a szörnyű, nyomasztó, fáradt és kérkedően szegényszagú levegőt, amit a szovjet minden utazója megérez. A történet pedig, amit elbeszél, az ebbe az idegen világba szakadt félig orosz, félig francia fiatalembernek és a szovjet gyári munkaslánynak szerelme minden olcsó romantikától mentesen bizonyítja be az emberi érzéseknek világokat átívelni tudó erejét.

Érdemül kell még feljegyezni Possonyi Lászlónak könnyen perdülő, gördülékeny stílusát, amely tartózkodik minden fölösleges túlzástól s alkalmazkodik a regény mindvégig feszült cselekményéhez. A könyvet a katolikus írók könyveinek sorozatában a Révay állította ki ízlésesen.

D. K.

André Maurois: A gondolatolvasó gép. (La machine a lire les penseés.) Ford.: Komor András. Franklin-társulat.

Nem véletlen, hogy Maurois gondolatolvasó gépének feltalálója atom-

fizikus. Amilyen izgatón új, titokzatos világ ugyanis az anyag síkján az atom elektronjainak, protonjainak, neutronjainak világa, ugyanolyan izgatón titokzatos a szellemi világ mikrokozmosza: a gondolat is, amelyből a tettek és kultúrák makrokozmosza épül fel.

A gondolatolvasó gép, a *psychograph* egy gombnyomásra felveszi a gondolatot és egy másik gombnyomásra szavakban adja le azt. Ami a két gombnyomás között van, azt Maurois ragyogó tudományos szofisztikával igyekszik elfogadtatni: gondolataink fogalmakba, ki nem mondott szavakba öltöznek, melyeket rezgések kísérnek a gégeben. Ezeket a rezgéseket — ezt a belső beszédet — felfogja és szavakká transzformálja az elmés *psychograph*...

— Vajjon áldást hoz-e az emberiségre ez az utópisztikus gondolatrádió? — ezt a problémát zsigereli Maurois könnyed, szellemes regényében. A találmány első, lázas idejében csak áldását látjuk: hatására házasságok békülnek ki, intrikák lepleződnek le, diplomáciai mesterkedések kerülnek napvilágra. De aztán jön a kiábrándulás: egy megrázó öngyilkosság, melyet a *psychograph* idézett elő s jön a tömegek ellen-szenve a gondolatolvasó gép ellen, amely a belső magányt, ezt a mai, gépi világban egyedül meghagyott asylyumot is elrabolja az embertől. Az emberek kénytelenek védekezni ez ellen az indiszkrét gép ellen és önmaguk előtt sem lesznek őszinték... Nem sikerül tehát a feltaláló terve, hogy az embereket gépe segítségével közelebb hozza egymáshoz.

— Az emberek ragaszkodnak ahhoz, elválasztja őket, ami — mondja Maurois — s aki el akarja ezt tüntetni, azt ellenségüknek tartják.

A regény olvasása közben nem érezzük, hogy az utópia ingoványán

járunk. A művészi mértéktartás, az alakok életközelsége, a korszerű tudományos eredmények fölüeny ismerete, a legjobb realista regényírókat juttatják eszünkbe. Különösen sikerült az amerikai egyetemi élet enyhén szatirikus rajza. Maurois biztos lélekismerete arról győz meg bennünket, hogy a jó írónak mindig szüksége lesz töltőtollra, vagy írógépre, — de gondolatolvasó gépre soha! — A fordítás becsületes munka.

v. Szarka Géza.

Gombos Ferenc Albin: Catalogus fontium historiae Hungaricae. II. kötet. Budapest. 1937. (A Szent István Akadémia kiadása.) Folyóiratunk mult évi folyamában (762. l.) bővebben ismertettük árpádkori történetünknek ezt a páratlan forrásgyűjteményét, ezúttal csak röviden jelentjük II. kötetének megjelenését. A hatalmas, D—N betűig terjedő 903 lapos kötet 2217 forrást és forrásratalást tartalmaz. Közli pl. a Margit-legenda teljes szövegét, Bölcs Leó bizánci császár híres Taktikájának a magyarokra vonatkozó részeit (görög és latin szöveg), más bizánci írók nagyértékű forrásait, Dalimil cseh és németnyelvű verses krónikáját, gandersheimi Eberhard Reimchro-

nikját (ezek irodalmi szempontból is érdekesek), az őshazát járt Julián barát tractatusát a tatárokról, Canal francianyelvű Velence-történetét, Michovius Lengyelország történetét, Villehardouin francia históriáját a negyedik keresztesháborúról (mikor a keresztesek a Szentföld helyett Konstantinápolyt foglalták el), VII. Gergely pápa leveleit I. Géza, Salamon és Szent László, vagy III. Inceit Imre királyhoz stb., stb.

A magyar és külföldi történetíróknak nélkülözhetetlen forrásgyűjteményt a latinul tudó műveltebb olvasó is nagy élvezettel forgathatja, tömördek érdekes részletet talál benne.

Egy kifogásunkat azonban nem hallgathatjuk el. Nem helyes, hogy a tudós szerző a jegyzeteket nem a szöveg alatt vagy közvetlenül utána közölte, hanem a munka legvégére hagyta. Elvégre ez is megoldás, de a jegyzet mégis csak a maga helyén a legjobb. Így az a veszély is fenyeget, hogy, ha a jegyzetek közlése a hossz-as halasztás következtében valami okból megghiúsul, a nagyszerű munka csonka marad, úgy mint egy kiváló tudósunk sokat emlegetett szövegkiadása, melynek ígért apparátus kritikusa sohasem készült el.

Szinnyei Ferenc.

RÖVID BIRÁLATOK.

Mihály László: Buda alá. (Élet r.-t.) Ifjúság számára írta történelmi regényét Mihály László. Rövid tartalma: egy olasz és egy magyar ifjú Velencéből útnak indul, hogy eljuttassa a Budát ostromló főlzabadtító hadaknak a pápától küldött tekintélyes segélyt. Útközben török fogságba esnek, tengeri útközetet vívnak, dicsőségesen kiszabadulnak és sikerül eljuttatniuk Buda alá. Itt résztvesznek a vár ostromában, megszabadítják a magyar fiú török rabságban sýnlődő hógát, aki az olasz ifjúban megtalálja élete párját. Az összetalálkozó fiatalok öröme egybeesik a földült város romjaira hágó főlzabadtító hadak, az egész keresztény Európa örömeivel.

Ma már a serdülő ifjúsággal szemben is magasabb igényeket támaszthatunk s joggal kérdezhetjük: vajjon Mihály László egész történeteszemlélete mennyiben hasznos és megfelelő az ifjúság számára? Tagadhatatlan: ez a történeteszemlélet erősen idealisztikus, a mai olasz-magyar barátság jegyében szívesen feledkezik meg a történelem akkori, sajnós, lényegesen más, valóságáról. Akik ismerik akár Károlyi Árpád nagy művét, akár Meszlényi Antal népszerűbb, de szintén nagy apparátussal és tudományossággal írt könyvét Buda főlzabadtításáról, azok talán idegenül állnak szemben Mihály László idealizáló kedvével.

Azt viszont el kell ismernünk, hogy túlzásaiért egész meggyőződésével áll helyt az író, aki sokat kölcsönzött a maga lírai temperamentumából magyar hősenek, erősen érzetves benne a ragaszkodó magyarságot és az Itália utáni nosztalgiát, ami Mihály László annyi költeményének is magja. Ez a lírai hitel, az élmény néhol megkapó melege feledteti az igazság rovására történt lelkes elírásokat.

A regény meséje fordulatossá: általában a Donászy-féle ifjúsági regény nemes hagyományait követi, azokat a hagyományokat, amelyek bizonyára mindnyájunknak a legkedvesebbek s amelyek erős idealizálásuk mellett is igen hasznosak: a mult szeretetét, a történelmen át föltámadó legtermékenyebb hazaszeretetet ébresztik föl fiatal olvasóinkban. *Rónay György.*

Titanok bukása (Róbert Prechtl műve, Grill kiadás, 1938). A «Titanic» elsüllyedésének huszonöt éves évfordulója alkalmából íródott ez a könyv és a mitológiából idekerült címével azt akarja szimbolizálni az író, ami az olvasó lelkében is szinte félig kész igazság: «Titanic» katasztrófája nem egyszerű hajószerecséltenség, hanem szimbólum, jelképe egy korszak megérdemelt pusztulásának. Műfajilag szorosan nem is lehetne meghatározni ezt a művet, amely különös keveréke a regénynek és a riportnak és drámai módon, fokozódó feszültséggel és a tényeket sűrítve rajzolja meg előttünk a «Titanic» luxushajó első útján való elpusztulását. A hajón minden megvolt, ami az elkényeztetett izlésnek és érzékeknek ingere, viszont megfeledeztek a kellőszámú mentőcsónakokról — jobban mondva nem volt hely részükre, különféle luxushelyiségek miatt — hiányoztak a veszélytjelentő rakéták, a fényszóró és még több minden, ami a hajóéletben nélkülözhetetlen. Nem is tengeri hajó volt már a «Titanic», hanem — úszó szálloda. Ez a sok alaphiba tetőződött még az emberi kapzsisággal, a rekord-őrülettel és a szembejövő jéghegy és jegesvíz, amelyet fölényesen legyőzni véltek, márcsak a megérdemelt ítéletet hajtotta végre. Hajón és embereken. A könyv érdekes és lenyűgöző; egy-egy jelenetében erősen lelkét érint, mily parányi és semmi az ember az elemek harcában, különösen, ha erőszakos, elvakult göggel kihívja őket maga ellen. *Mihály László.*

Dr Gáspár Pál: Jézus élete. Budapest (1938) Egyetemi ny. 288 l. Krisztus Urunk élettörténetét a négy evangélista adja elő. Följegyzéseik sohasem mondanak egymásnak ellent, de sokszor előfordul az, hogy egy-egy eseményt a négy közül csak az egyiknél találjuk meg. Ez a viszonylagos hézagosság tette már korábban is szükségessé, hogy az újszövetségnek olyan összesítettét adják ki, amelyből folyamatosan rajzolódik elénk az Úr Jézusnak minden szava és tette. Történet már erre kísérlet a magyar szentírásirodalomban is. Anélkül azonban, hogy a korábbi törekvések érdeméből bármit is elvonnánk, örömmel üdvözöljük *Gáspár Pál* hasznos synopsisát, amely olvasói tetszését áttekinthetőségével és pompás magyarságával nyeri meg. Az Egyetemi nyomda fontos missziót teljesített, amikor az eucharisztikus évré megkelepte a magyar közönséget e szép könyv kiadásával. *—ry.*

Antonio Prestinzenza: Mária. (Regény) Studio Editoriale Moderno, Catania.) Olasz regény Magyarországról. Egy ittjárt olasz fiatalember és egy magyar úrileány, Mária szerelmi regénye, amelynek keretében módot talál arra az ismert és igen tehetséges író, hogy közvetlen tapasztalatait, átéléseit elmondja mirőlünk. Tagadhatatlan — s ez közelmult mulasztása, amelyet nem lehetett egyszerre behozni —, hogy nem ismernek minket külföldön eléggé s ha ismernek, akkor is rosszul. Itt nem az ellenséges propaganda hamis híreszteléseiről beszélnek, hanem azokról a hiedelmekről, amelyeket, sajnos, jóakarató államokban is van alkalma hallania a külföldet járó magyarnak. Tény, hogy sok minden történt az ilyen téves adatok elosztatása terén, de még nem minden s tegyük hozzá: mi magunk is egy-egy magyar filmünkkel elősegítjük a rólunk elterjedt hamis elképzeléseket. Abban, ami rólunk még a világháború után is megjelent, kevés volt a köszönet. A Gellért-hegyen garázdálkodó betyárbanda kincses romantikája, ami nem éppen elsőrangú francia regényben látott napvilágot, nem arra való, hogy örvendezzünk neki. Annál nagyobb megnyugvással és örömmel vesszük kézbe ezt a regényt, amely jó szándékból fakadó tévedései ellenére is már jó úton jár ahhoz, hogy megismertesse

az igazi magyar lelket. Még természetesen dominálnak Antonio Prestinzena művében a külsőségek, az idegenforgalmi sablonos látványosságok, azonban — valljuk be — erről legkevésbé ő tehet. Ez a regény még nem tart ottan, minden jelessége ellenére sem, ahol szeretnénk, de már jelentős fokkal is haladás az eddigiekhez képest. A magyar városok, főként Debrecen, Budapest, a különböző magyar tájak, a Hortobágy bő és színes leírást kapnak a regényben, amelynek háttere a debreceni nyári egyetem; Annyi bizonyos, hogy a szerző igaz barátunk, legjobb szándékkal nyújtotta nekünk ezt az ajándékot, amit hasonló melegséggel kell elfogadnunk. Ez az öröm és melegség előlegezett bizalom a jövőre nézve is, amikor a neves és termékeny író, megszívlevél észrevételeinket, a mi igaz énünket tolmácsolja kiváló írásművészetével a baráti olasz nemzetnek.

Mihály László.

Bozzay Margit: «Vörös kód». (Regény. Athenaeum-kiadás. 1938..)

Valahogy olyan formán vagyunk Bozzay Margit regényével, mintha egy ódon, elzárt szoba ajtaja pattanna fel előttünk, ahonnan megcsap bennünket az a hús, levendulaillat, amelyet akkor éreztünk, amikor nagyanyánk megbontotta a diófa-sifonér csipkés, fodros sorrendjét, hogy kiemeljen valami szép, selyemfényű damasztot... Csak-hogy ebben a szobában, ahol a régmúlt illata kiűzhetetlenül terjeng, — nem látjuk a beporosodott makart-csokrot a kandalló tetején, Schubert kottákat a zongorán, hanem karcsú vázában lila orchydeákat, vörös rózsákat, amott rádiót, s a zongorán Chopint. Itt hiába keresnénk Heine arany-szélű, marokenbőrbe kötött verseit a szalonasztalkán. Ellenben a kereken gördülő modern jourasztalon megtaláljuk az ízes, rózsaszínhúsú lazacot, a kaviárt, s ezeknek társaságában Adyt, hogy a test örömei mellett ne éhezzen a lélek sem hiányt, s mindehhez, a két szerelmes ember fölött, nem a petróleumlámpa tejfehér fénye pásztorkodik, hanem a legújabb

criptonégő, a hangulatos selyemernyő alatt...

Ez az ellentét érződik a regényben, amely egy középkorú férfi, s egy szép, 35 éves asszony szerelmét rögzíti élénk. A «Vörös kód» a szerelem, a szenvedély szimbóluma, amely azonban a férfit a legmámorosabb pillanataiban sem bódítja el annyira, hogy a szerelmen túl, a józan ész és a megfontoltság demarkacionális vonalát átlépve, elváljon hitese asszonyától, három felnőtt leánytól, bármennyire is várja és óhajtja lélekben ezt Éva. Így, magatépő keservében szenved, mert a férfi húzódozik a felelősség vállalástól. Éva, minden asszonyok asszonya — mondhatjuk joggal —, mentalitásában, érzelmi konfliktusaiban, amikor nyíltan bevallja, nem szeretőnek — feleségnek — született. Végső kifejlésnél, amikor tudatára ébred anyaságának, bátor-talan állni a harcot a megszületendő gyermeke majdani, minden bizonytalannal felmerülő számonkérésére: «Hol az apám?!» — inkább a halálba menekül. A regény témája mindennapi. A megírása — ne haragudjon az író —, minden igyekezete ellenére — naiv, néhol erőltetett, túlzottan szentimentális, nagyon is asszonyi hibáiban, itt-ott programos. Mintha az író a problémához két figurát azzal a céltalattal eszelt volna ki, hogy egy meghatározott szövegű szerepkönyvet olvastasson fel velük iskolásan. Ez — bármily életes kíván lenni —, papíros-ízü. Bozzay nagyon jó cikkeket ír az asszonyok problémáiról, de a regényből igen kilóg ez a tudatos céltalosság. Asszonyi logikával méri a férfit, s ezért elrajzolja, legalább is lelki megmotíválásánál jó szándéka mellett — hamis, egyoldalú. Bozzay regénye abszolúte női regény, amelyre sok asszony esküszik, különösen az érdekeltek. Szeretnénk az író figyelmébe ajánlani, hogy őrizkedjék a túlzott szentimentalizmustól, amely könnyen a giccs felé kanyarítja. Természet leírását meg kell dicsérsnünk. Kiegyeztetni belőle a föld, a fa, a virág szerzetét, amely még gyermekkori benyomásából hozhatott, s önkéntelenül arra gondolok, köze lehet Erdélyhez, mert erdélyi szem lát úgy, mint Bozzayé.

H. I. M

S Z I N H Á Z.

Villámfénynél.

Németh László színjátéka a Nemzeti Kamaraszínházban.

Mi az összetört emberek szószéke? A drámai színpad. Ezt vallja a Kamaraszínház első újdonságának írója a színházi ujságban. Ránézve valóban az: szószék, de olyan, amely a gyónószék titkait erősíti fel messzire hallhatóvá. Drámája csúcán ezt mondatja hőseivel: «A nagy szerelmesek époly magányosok, mint a nagy gondolkodók». Voltaképp ez a megismerés maga a dráma tárgya, de mindenestre a *hangulata*. S a hangulat itt van olyan fontos, mint akárhány színpadi munkában a tárgy, vagy a «tétel». A szubjektívságnak ilyen mértékére drámairó ritkán merészkedik, még Strindberg sem, akit pedig a bírálók ezúttal ugyancsak emlegettek. Németh László azonban nem a nézőtérrel vet számot, sokszor a színpaddal is alig, annál inkább a tulajdon lelkiismeretével. Falusi körorvosa nem színpadi fordulatok betege, hanem önmagáé, mert lelkiismeretének mérlegén az a «boldog családi élet», mely részéül jutott, az önáltatás keserves éveit után, egy felszabadulással és megtisztulással biztató pillanat «villámfényénél» egyszeriben elveszíti minden vélt súlyát, sőt: minden, hazugságon épülő «értelmét». Egy gyermekleány felgyújtja hosszú időn át a «családapai» hivatástudat kegyetlen hamúrétégetől betemetett férfiindulatait, s ugyanakkor megvillantja előtte az intellektuális egyesülés és felszárnyalás lehetőségét is, de ennek a lendületnek is csak félszeg komikumára eszmél rá, olyan mérhetetlen keserűséggel, hogy az «egyéni boldogság»-nak nemcsak reményétől, hanem szinte még a vágyától is örökre elbúcsúzhat, s már csak az orvosi, emberbaráti gyakorlatában elébesodródó életsorsoknak tartozó felelősség világít előtte.

Ezekből az életsorsokból puritán felépítésű drámája «eseményesen» semmit sem mutogat, de a dialógusok mögött ott morajlik állandó jelenlétük. Milyen kevés közkeletű «helyi színt» használ, s mégis mennyire magyar a levegője ennek a drámának! Magyar és *mai!* Ez az orvos és ez a gondolkodó a kor sebeit is látja és azok néma ajkával is szót vált. A kritika megszeppenőbb része fel is róttá, hogy «vezércikk»-gondolatok bénítják a «cselekvényt». Csakhogy itt éppen a mindúntalan előtölködő sorskérdésekben van a dráma igazi élesztője. Ha máskor nem győzzük sürgetni, hogy színpadi íróink miért nem nyúlnak hozzá a magyar jelenhez: köszöntsük most a bátor, minden színpadi megalkuváson felülemelkedő, valóban írói hangot. Hogy a sok felvetett indíték a dráma végén is megoldatlan marad? De hiszen a megoldatlanságnak és megoldhatatlanságnak is megvan a tragikái mély ereje; s ez ritkán érezhető annyira, mint ebben a színjátékban. Először Szekfű Gyula *Három nemzedéké*-nek maradt meg bennünk ez az utóze, azután Babits Mihály nagy regényének, a *Halál fia*-inak. Meglepő Németh László drámájának hangulati közössége ezekkel, annál meglepőbb, mert színházban legkevésbé szoktunk hozzá, hogy az elibénk vetett fordulatok háttérben az önismeretnek és lelkiismeretvizsgálatnak pokoljárására döbbenhessünk rá.

A Nemzeti Színház igazgatója nagy hálaára kötelezte a magyar közönség legkülönb választékát, hogy ennek a brutálisan becsületes írásműnek megismertetésére vállalkozott, hogy benne a «Kamara-stilus» bemutatásának egyik legigazabb s egyben legnehezebb alkalmát meglátta, mindenképp pedig, hogy a drámát minden «színszerüsítő» beavatkozás nélkül, úgy adatta elő, amint az írónak az «esélyek» mérlegelésében talán járatlan, de a lényegre nézve annál ösztönösebb biztosságú markolásából kikerült. Rendezői munkája is most azon a csapáson haladt, ahol a valóban becsülést érdemlő eredmények a költő elgondolásával való teljes azonosulásból fakadnak.

Az előadás — öröm ezt leírni — tökéletes. Mindenki azon a szinten jár, melynek elvárható, sőt kötelező magassága a Nemzeti Színházban csak ily gazdag lelki fedezetű feladatok ritka alkalmával válhatik nyilvánvalóvá, s amellet a színészi remeklések egyike sem «ugrik ki» a többiek rovására. Évek — majdnem évtizedek — óta szinte minden színházi előadásból egy-egy parádés alakítás válik «híressé». De valahányszor igazi írói alkotás kerül a deszkákra, a mérleg nyomban megjavul: «kirakattelésítmény» helyett a színészi rész a közreműködők munkájának kölcsönhatásából jut valódi távlatához és értékhez. Gondoljunk csak vissza a Vígyszínház emlékezetes Csehov-előadásaira; vagy akár a közelmúltban a Belvárosi Színház csupa-lélek *Szent Johanna*-jára.

Ilyen ezúttal is a Kamaraszínház együttes szolgálata. Timár az utóbbi években szemlátomást izmosodott, most megmutathatta, hogy az egészen bonyolult belső életnek époly gazdag tolmácsa, mint ahogy az értelmi, gondolati elemnek is makulátlan hordozója. Nincsenek *színpadi* szavai: a léleknek is mindig egy-egy meleg foszlánya szakad fel bennük. Mikor a harmadik felvonásban a férfimagány szólomának adott hangot, ellenállhatatlanul azt éreztem: itt áll, készen, a színház régóta várt Hamletje! Sürgősen rá kellene bízni a «szerepek szerepét». Petheő Attilát újabban gyéren foglalkoztatták, s akkor sem mindig a maga helyén. Most azután csakugyan oda került, mint ahogy Móricz Zsigmond «muzsikaszós» vidéki Petruchiója óta csak kevésszer. S ide kitűnő megfigyelésnél több is kellett: a vidéki, asszonyfaló főjegyző egyéniségét, vérbeborult fátumát valósággal a vérebe kellett fölvennie; s a művész az alakítás csillogása helyett az alkotás erejével örvendtetett meg. Rápolty Anna merész hangnemet választott az idézőjeles «mintafeleség» megszólaltatására, eleinte talán a modorosság kísértésének is valamelyest kiszolgáltatta, de végül is nyert ügye volt: ez a furcsa monotonia a soha le nem zárható életmérleg örök vergődését idézgette. Szabó Margit a féltékenységek tébolyába tántorgó szenvedélynek volt sokszor félelmes erejű megszólaltatója. Apáthy a bálrendezői és Széchenyi-epigoni hivatás közt ingadozó, mai, szociográfus egyetemistának az írótól gyilkos gúnnyal színpadra penderített alakját becsülönivaló mértéktartással és arányérzékkel rajzolta meg. A színház ragyogó ifjúságú noviciája, Szelezky Zita pedig ezúttal első ízben mutatkozott méltónak arra a bizalomra, amit növendékkorában — kivált egy nehéz Pirandello-szerepe alapján — oly szívesen előlegeztünk neki. Azóta talán csak a *Csongor és Tünde* érdekes-izgalmas Ledérijével adott kóstolót egyéni ízéből. Most is némileg ennek az alakításának fűszerével teremtette színpadra Satát, ezt a mai színezésű, s alapjában ősi és örök, egy kissé a Wedekind Erdgeistjével rokon alakot.

A rendezőnek megértő játékmesteri munkával Abonyi Tivadar, erős hangulatú díszletekkel Horváth János volt értékes segítsége.

Aranysziget.

Dékány András színműve a Nemzeti Színházban.

Ritkán érezni oly kirívó ellentétet írói szándék és megvalósítása között, mint ebben az újdonságban, egy jeles fiatal tehetség első színpadi munkájában. Világosan arra törekedett, hogy «meghitt történelmet» adjon, egy faragatlan óriásnak és ösztönös lángésznek, az oroszok legnagyobb uralkodójának lelkéhez keresgéli a kulcsot. S nem is Oroszország sorsa érdekli a tárgyban: a világbíró fejedelemnek habhánya lelkére figyel, amint kötelességtudat és szabadságvágy között vívódik. Két asszony a képviselője a két ellentétes erőnek: Katalin, a becsvágyó exmarkotányosnő, meg Márta, a finn hajóépítő felesége, amaz konok tudatossággal oda láncolja küldetéséhez, emennek szándéktalan ígézetében pedig éppen a fényes, de terhes láncokból való szabadulásnak álma csábitgatja.

Mindebből igazi drámai csomó nem adódik, csak hol fonák, hol érzelmes jelenetek, s az egésznek végső benyomása sem drámai, utóíze inkább afféle népies, régei hangulatú románc, aminőbe történetét a szerző mintegy belekeretezte. A «közérlő-nézés» csipkelődő módszerében talán Shaw lebegett előtte (*Caesar és Cleopatra*), de más szemével közelre sem igen láthatni. A «honvágyas» mozzanatokat pedig érezhetően az írónak fiatalos lírája fűti, de ilyenkor meg képtelen a tulajdon tüdejét a *dráma* lélegzetvételére átengedni. Végül is: színes mozaikot kapunk, e műfaj legfőbb művészi hatásföltétele: a színek összhangja nélkül. Sokan szerencsés leleménynek mondták, hogy az író Nagy Péter cár alakjában elsőnek látta meg a színpadi hatáslehetőséget. De Lortzing egykor híres vígoperája, a *Cár és ács* is meglátta már,

s Dékány darabja is csak nyerne vele, ha pompás vígoperai zene szövegek-könyvéül szolgálna.

Kiss Ferenc mesteri játéktudása, torzítással nem élő humora az előadás legfőbb erőssége. Több az igazi jóízű bonhómia az ő egyéniségében, egész magatartásában, mint szerepének szavaiban. Viszont Somogyi Erzsi Katalinja minden elismerést érdemlő igyekezete s néhány valóban kedves mozzanata mellett is: szereposztásbeli tévedés. Kovács Károly óhatatlanul bentragad az «intrikus»-köz-helyekben. Kürti nemeslelkű vén tengeri rozmrja: tökéletes. Szörényi Éva szép mint mindig és kissé szintelen, mint többnyire. A fiatal Újlaki rokonszenves ígérlet, kivált szövegtétele mintaszzerű. Rendezés, színpadképek kifogástalanok, főleg bátor stilizáltságukban. Hanem a szövegből a «mi úgy nézünk ki», meg «beképzelt»-féle nyelvi szeplőket sürgősen el kellene tüntetni.

A falu rossza.

Tóth Ede népszínművének felújítása a Nemzeti Színházban.

Vitázni sem lehet felőle, hogy ennek a műfajformáló szerepű népszínműnek a jubileumi játékrenden meg kellett jelennie. Voltaképp felújításra nem is igen szorult rá, annyira folytonos volt élete ezeken a deszkákon (különösen, mivel ezek a deszkák harminchárom éven át a Népszínházat szolgálták). Mostani új színrevitelének s az azzal megbízott Kiss Ferencnek nagy érdeme, hogy a régi hangszerből nem akart semmiféle meglepően újszerű hangokat kicsalogatni. Ilyen törekvéssel is volt találkozásunk már egy ízben a Vigszínház vállalkozásában: máig megjegyeztük keserves emlékét. Drámailag tétova ez a darab, műfajilag mondva csinált, s mégis nem csekély értéke színpadi irodalmunknak: jófajta ha-

zai levegő járja át, őszinte magyar indulatok fűtik. Előadásának várása is épp ez okon mindig attól függ: mennyit bír mindebből magába fogadni és a nézőtér felé szerte sugározni. Kiss Ferenc szolgálégyne annak idején eszményi teljességben megfelelt e föltételnek, örökében most Jávör inkább csak szerephagyományokból merít, semmint önmagából. Nagy Izabella pompás szereplőtársa volt már Kiss Ferencnek is, s Finum Rózsija ma csakoly szemrevaló és szívhezszóló. Somogyi Erzsí Bárti Tercsiből helyre falusi kacért csinál, néha kelleetlenül is megéreztetve: hogyan — csinálja. Feledi Boriska nagyon drámainak szánt, de nagyon érzélgősre sikerült szerepét (melyre pedig még a finnek nagy művésznője, Aalberg Ida is kedvet kapott annak idején), Ignác Rózsa annyi meleg, őszinte érzéssel élte át, hogy szinte nem is éreztük a színpadi — kísértetjárást. Hosszú Zoltán baktere megint nyilvánvalóvá tette e kitűnő művész tehetségének határ vonalát: a gazdag áradású, bensőséges humor területére sohasem kerül át teljes hittel. Rózsahegyit ebben époly kevés pótolhatja, mint a szintén nagytehetségű Makláry (ennek itt főleg *Proletárok*-beli Mosolygójára gondolok). Sebaj: egészben véve azért az előadás derekas igyekezettel szolgálta Tóth Edét s vele színjátszásunk érdemes multjának ápolását.

Füszer és csemege.

Csathó Kálmán színműve a Vigszínházban.

Néhány év óta Csathó, mintha hazát cserélve lelket is cserélt volna: a magánszínházak hangja és tárgyköre felé tájékozódott; hál' Istennek, sohasem teljes sikerrel. Legutóbbi, magyarszínházi zenés komédiája alkalmával leplezetlenül rá is mutattam: «Olcso bohózatokban szín-

padjainkon nincs hiány, annál ritkább az olyan író, kitől nemesebb anyagú és dolgozasmódú vígjáték telik. Csathó ezek egyike. Ezért nem örülünk, ha átsétál a másik tábor hadállásait erősíteni. Ezen a téren neki kevésbé biztatók az esélyei, mint «forgalmi» színműveket gyártó társainak. Szemlélatomást nehezére esik lemondania vígjátékírói rangjáról».

Most végre megint a valódi hangján szólalt meg, s ez a hang nemhogy meggyengült volna, sőt tisztábbá és tömörebbé nemesedett. Nem a súlytalan társasjelenségek habját és tájéktját kanalizgatja, hanem társadalmunk üledékes mélyét kavarja fel, biztos kézzel, éber lelkiismerettel. Csiky *Cifra nyomorúsága*, Szigeti *Rang és módja* bolygatta meg először a magyar polgári osztály bajainak hírnórosát, e bajokkal vet számot Csathó is, annak bizonyóságaként, hogy az orvoslás módja a legutóbbi félszázadon át is inkább csak jótanácsokban jutott előbbre, semmint a gyakorlatban. Egy régi, patriciusi buzgalmú és erkölcsű nagykereskedő cég történetét viszi színpadra, párhuzamosan azal a családi válsággal, mely az «úri» semmittevés csillogásának odavetné a család anteuszi erejének egyedüli biztosítékát: a becsületes, verejtékes munkát. Tiszteletet parancsol az író teljes művészi komolysága és tárgyilagossága, mely lemond a rikitőbb színezés minden hatásigéretéről, s melynek legszebb jutalma éppen az, hogy puritán megmunkálásából adódnak hatásának legigazabb értékei. Annak a felfogásnak, mely az úriemberséget fölébelyezi a kereskedői tisztességnek, szembeszegezi a legkönyörtelenebb erkölcsi ítéletet: a léha uraskodás heréinek nem úri mi-volta összeférhetetlen a kereskedőséggel, ellenkezőleg: azért nem válhatnak be ój kereskedőnek, mert lelkük szerint *nem igazi úriemberek*.

Pusztán írói fölépítését tekintve

is, Csathónak ez a műve megint legjobb színvonalán mutatja íróját. — «Színpadismerete» egyet jelent a drámaismerettel, amit újabban oly ritkán tapasztalhatni: elszántan szakít a filmszerűség divatfogásaival, három becsületesen megszerkesztett felvonás valódi feszültségét kapjuk, az ú. n. «dázás iram» hisztériás kapkodásai helyett. Kitűnő színészi alkotásoknak is — hiába — ez a leggazdagabb lehetőség, mint ahogy a szép előadás bőségesen bizonyítja. Somlay a tisztességben megvényt, munkás polgárnak szinte jelképi erejű megtestesítője, ezzel az alakkal — nem is egy változatban — mindnyájan találkozunk, s aligha szól Csathó igaza ellen, hogy valahányszor elibénk kerül, tekintetéből az «utolsó római» keserű rezignációja árad felénk. Vízvári Mária méltó párja, élettársi sorban és — színészi alkotóművészetben. Ezt a szerepet Csathó is ritka írói finomsággal és emberi melegséggel rajzolta meg, s a nagy művésznő még azon fölül is meggazdagítja a magáéból. Páger ezúttal korántsem sütkérezhetik a szerepéből visszasugárzó verőfényben: ő a szerző kíméletet nem nyelő mostohagyermek, ő a valódi «minta érték nélkül». A jeles művész gondos és következetes rajzzal áll helyt az író lesújtó véleményéért. Bulla Elma a család és a cég jószel-

leme, akinek az érzése mutatja meg a helyes utat, mielőtt bárki is megelné — rációval. Komoly érzelmsége kitűnően simul ehhez a feladathoz, s habár színpadilag «nagy» jelenete alig akad: megoldja a művészi szempontból ennél is nehezebben megvalósíthatót: a passzív pillanatok jelentékenységét. Greguss Zoltán igen biztatóan halad, paraszti vérű kereskedőségéje makulátlan hitelű jellemrajz. Márkus Margit a «déhák» oldalán kapott helyet, finom mértéktartásával, elegáns mozgásával itt is figyelmeztet és méltányolást érdemel. Komár Juliska anyagi ártatlansággal és valami alvajáró révülettel szövögeti a maga virágszönyeget a — tűzhányó tölcseré fölé. Az epizódban rengetegen szóhoz jutnak, különösen a fűszerüzletben játszó középső felvonás forгатagában. Valamennyien igen jók külön-külön, s még inkább az: tökéletesen egybevágó közös munkájuk. Ennek sikere a nagy tudású rendezőnek, Tarnay Ernőnek is számottevő érdeme. Vörös Pál színpadképei szolgáltatják az egész játék erőshangulatú keretét.

Csathó Kálmán ezzel a művével visszatalált önmagához, a Vígszínház a maga nemesebb igényű szolgálatához, a közönség pedig — mind a kettőhöz.

Rédey Tivadar.

Z E N E.

POLDINI KISFALUDY OPERÁJA.

Sok viszontagság után végre színre kerülhetett Poldini «Himfy» c. operája. Hosszú ideig készült, amit most, hogy megismertük a művet, meg is tudunk érteni. A páratlan népszerűségre emelkedett «Farsangi lakodalom» illusztris zeneköltője évek hosszú sora óta külföldön él, kapcsolatát tehát elvesztette a mai hazai zeneérettel. Azóta a népezenében megújódott, hatalmasan fellendült új magyar műzene, amely már utat tört az igazi magyar népezenében gyökerező operastílusnak is, mindeme törekvéseivel együtt távol áll tőle. Így mi maradt más számára, mint újra a verbunkos, egy magyaros, de nem magyar stílus veszedelmesen elhasznált és minden eszközében kiélt anyagából megformálni magyar tárgyú — Kisfaludy Sándor életregényét

A színházi idény vége felé Operaházunk két bemutatóval is felfrissítette műsorát. DARIUS MILHAUD kis énekes-ballettjének igen találó a címe: «Francia saláta». Stílusban, színben, mozgásban, ritmusban és éneken csupa összevisszaság és mégis a legizletesebb, azaz ebben az esetben a legizletesebb összhatás jön ki belőle. Zenei szempontból nem nagyigényű munka, nem is akar egyebet, mint egy kis órára elszórakoztatni, de ezt a célját teljes mértékben el is éri. A sok meddő operai kísérletezés után a modern színpadi zeneszerzők így térnek vissza a színház, mint abszolút játék régi eszményeihez. Ez a színház egy saját maga teremtette világ, amely az életet varázstükörben vagy tréfás torzító tükörben mutatja, így tudatosan olyan légtérteremt a színpadon, amilyen az életben nem található.

Ilyen stilizált játéköpera Milhaud Francia salátája, amely tréfás mókáival jólesően kapcsolja ki hallgatóságát a mindennapi élet légköréből. Nevettető bonyodalmak két szerelmes pár körül, akiket az öregek el akarnak egymástól választani, ez az egész cselekmény, amely természetesen mindenki megleggedésére végződik. De nem is ez a fő itt, hanem a táncos gesztusok, amely a zene ritmusát, minden motívumát plasztikusan rajzolja elénk. De ezek a gesztusok mindig megmaradnak a franciás könnyedség és játékoság területén, úgyhogy egy pillanatra sem tartjuk stílusellenesnek az ugyancsak játékos, hol pajzán, hol groteszk, hol csúfondárosan szentimentális énekszólamokat, amelyeket a táncosok helyett a zenekarban énekelnek. Még ezelőtt 20 évvel Milhaud is a francia futurista zenészek közé tartozott, akik nyers hangzású, kimondottan naturalisztikus, primitív szellemű zenéjükkel tudatosan hangsúlyozták forradalmiságukat. Mint ez

a kis műve is mutatja, azóta már ő is kigyógyult a fiatalság szertelenségeiből és már csak a politonális szólamvezetések, groteszk ritmusok, furcsa, de éppen nem rikitóan disszonáns hangzatok emlékeztetnek túlzottan forradalmi multjára. Nagyobb szabású, nagyobb igényű feladatoknál feltétlenül kitűnne alkotó erejének csekély pozitív értéke, de az ilyen táncos területen kitűnően érvényesül könnyed és változatos ritmika, amely éppen úgy szívja ihletét a régi, mint a legmodernebb táncokból.

A kis balett nagy sikerét nem csekély mértékben köszönheti a pompás koreografiának. *Harangozó Gy.* itt újra remekelt nemcsak a zene táncos lehetőségeinek igazi muzsikussal való kiaknázásában, hanem az egyik főszerep alakításában is. Komikai tehetsége a női álöltözetben ellenállhatatlanul hat. Mellette *Vera Ilona* és *Szalay Karola* nagyon kedvesek és elragadóan tehetségesek. *Zsedényi, Csányi, Brada, Kőszegi, Sallay* a kitűnő táncos férfigárda legjobb erői. Az énekszólamokban *Szabó Ilonka, Tamás Ilonka, Laurisin* és *Maleczky* különösen eltalálták a groteszk alaptónust. A *Commedia dell'arte* stílusának megfelelő egyszerű, világos rajzú, stilizált díszletek, a csupa derű és napsugaras nápolyi táj kitűnő keretbe foglalták a friss, mozgalmasság, nagyon ügyesen és mulattatóan rendezett cselekményt. A zenekart *Rubányi Vilmos* nagy körültekintéssel vezette.

* * *

ANSERMET ERNEST francia karmester budapesti szereplése elé nagy várakozással néztünk. Végre hallhatjuk és láthatjuk az új zene legelismertebb megértőjét és tolmácsolóját, akit Strawinsky önéletrajzában úgy emleget, mint a modern karmester eszményi típusát. Ezen olyan kar-

mestert ért, aki a műveket nem saját felfogása szerint akarja interpretálni, hanem azt olvasta ki a partitúrából, ami abban benne van és nem azt, amit ő szeretne, hogy ott legyen. Várakozásunkban nem is csalódtunk. Mozart, Bartók, Debussy, Strawinsky egy-egy művének vezénylésében Ansermet elsőrangú mesterségbeli tudást, a zenei problémák biztos megoldásait, fegyelmzett, a művek világos, objektív, minden oda nem tartozó elemet gondosan kikapcsoló ábrázolásmódot mutatott. Külső mozgásából is annyira hiányzik minden fölösleges póz és nagyképűsködés, hogy szinte a legtermészetesebbnek tünteti fel az új stílus nem csekély zenei és technikai nehézségeinek megoldását. Az igaz, hogy ehhez a benyomáshoz olyan nagy művész adta a maga súlyos mondanivalóját, mint a II. zongoraversenyét előadó *Bartók Béla*. Szerencsés találkozás volt ez: karmester, aki nagyszerűen ismeri a partitúra minden hangját és kihoz belőle minden bennerejlő megragadó új szépséget és előadóművész, aki a minden porcikájából sugárzó zeneiség ellenállhatatlan szuggesztív erejével ragadja magával zenekarát és hallga-

tóságát. Nem hisszük, hogy Bartókon kívül akadna ma még egy zongoraművész, aki e mű nem technikai, hanem zenei, főképp ritmikai követelményeinek ilyen tökéletességgel meg tudna felelni.

Debussy «Egy faun délutánja» c. kis zenekari költeményében a csodálatos hangzatszépségek, a tiszta zenei artisztikum, festőiség remekművét kaptuk a pompás előadásba. Végül Strawinsky Petruska suite-jében ragyogtatta Ansermet karmesteri tudását, amellyel még az orosz népzenében gyökerező régi Strawinsky-stílus minden szellemességét, eredeti hangszerelését felszínre hozta. De ennek ellenére nagyon sajnáltuk, hogy Ansermet, mint Strawinsky zenéjének szakértője, nem új, nálunk még nem ismert művet hozta Budapestre. Bizonyára sokakat érdekelt volna, hogy az annyi átalakuláson keresztül ment, valóban «modernül» ruganyos szellemű és újabban a neoklasszikus elveiben megszeliült Strawinsky, «legújabban» milyen zenei eszményeknek hódol? A Budapesti Hangversenyzenekar nagy lelkesedéssel és sikerrel játszotta végig az est szép műsorát. *Prahács Márgit.*

FILM.

AZ IDEI TÉL FILM SIKEREI.

Az igazi filmet, vagy csak az utalást is arra a filmre, ami egységbe fogná az eddigi eredményeket és kibontakozásra mutatna, ez a szezon sem hozta meg. Nem hozott kirobbanó technikai újdonságot sem, de hozott meglepően sok tiszta törekvést, kultúrált színészi játékot, szép fölvételeket, tartalmi elmélyedést nemcsak érzelmi, hanem szociális problémák felé is. Irodalmiság és kultúráltság jellemzik a mai sikert aratott filmeket. Külön kérdés, hogy miért irodalmi akar lenni a film és miért nem film? A jelek szerint megállt és eddigi eredményeit akarja kiteljesíteni.

Finom elemeivel és technikai kivitelével a velencei serleget nyert *Táncrend* volt a legfilmszerűbb. Érdekes feladatot oldott meg, tökéletes együttessel, kétségkívül előre és közösen kitervelt szándék szerint. A franciáknak van szívük és tehetségük ennyi áldozatot hozni a művészetnek. A cselekmény hősnőjét a rendező Duvivier biztos ösztönrel találta meg Marie Bell személyében. Marie Bell szépsége szendergő, nem tudatosan meg-

munkált, nem tudatosan éber. Tökéletesen ő az, akit a film hősnőjének igényel. Hiszen a hősnő Krisztin, nem ok nélkül indul, hogy régi táncosait fölkeresse. A férfit keresi, aki átformálja, aki az igazi szépséget fölébreszti benne, aki elevenné teszi. Ilyen öntudatlan elemek összhangja — amikre a továbbiak folyamán még rámutatunk — hozza magával, hogy a film tökéletes átélést nyújt. Françoise Rosay, az örült nő alakjában megdöbbenően pontos. Szemének kifejezése, mozdulatai tökéletes illúziót keltenek. A fanyar, cinikus s mégis emberien közeli Louis Jouvet játsza meg legművészebben azt a pillanatot, amikor fölismeri Krisztint. Alig van arcjáték, mozdulat s mégis biztos az érzésünk, hogy valami megdöbbentő történt. Pierre Blanchar a legtöbbre törő és legtöbbit vállaló francia színész, legszertelenebb is. Ezúttal félelmesen jó. Idegbeteg, félszemű orvosa felejtethetetlen. A színészek játékát a rendező tökéletes művészi ihlettel fogta egybe. Duvivier a Banderában az időritmus pezsdülő ütemével dolgozott. A cselekmény itt képritmust kívánt. Különös hangulatot ütnek meg a tiszta kezdőképek, a mély képritmussal némán lebbenő hajnalipárás tó, a magas jegenyék. Szép példa a képiségre Harry Baur és az asszony jelenete. A rendező akarta, hogy a jelenet fölvételénél a pap a cella ajtajánál álljon, a nő lent s a képiség hozta létre, hogy a lépcső karfája mint korlát áll közöttük s ezáltal a jelenet, önmagán túlmutatóan szimbolummá teljesedik. Emberi szimbolumokban is mélyen igaz ez a film. Krisztin, férfit csak egyet talál, aki társa lehetne, de az, éppen mert férfi s mert kötelessége szólítja, elhagyja őt. A rendező igyekezett szépen kihasználni a képi elemeket a férfiszimbolumnál a szabad, havas hegyeknél s a lassan gyűrűző tónál is, ahová Krisztin visszatér, a nő szimbolumánál. A tájharmóniának ez az öntudatlan és művészi kapcsolása adta meg a film különös varázsát. A Táncrend Duvivier tiszta művészi törekvését reprezentálta.

Fokozott érdeklődésre számíthatott a *Walewska grófnő*. Napoleont alakítani nem könnyű feladat s nem is veszélytelen. Charles Boyert, hogy várakozáson felül felelt meg, a tárgy segítette. Napoleonban a démon hatalmasabb volt, mint amit Boyer magába fogadni és ábrázolni tudott volna. De a film a harc és erő Napoleonját nem is kívánja elélni állítani. Ahol mégis érinti — mint mikor rábeszéli Walewskát a levél kicsempészésére — Boyer lelkiismeretes színészi munkát ad. Bár mint színészi munka ez a jelenet nagyobb teljesítmény, nem vált ki oly megrázó hatást, mint Napoleon monológja a szerelmi jelenet előtt. Ez érthető is. Kérdés, hogy Napoleont mennyire engedte a démon az asszony felé. A művész-Boyerben azonban benne van a férfi, aki megérti és várja az asszonyt. Ha most kimegy, én egyedül maradok... Az álmairól beszél, az európai egyesült államokról. Boyer alakításában ez vallomás, gyónás az asszony felé... A gyerekkoráról... — Fáztam, mindig fáztam. — Greta Garbó ismét önmagát adta. Sohasem alakot játszik, hanem önmagát, az asszonyt, csendülő harmóniában. A hatalmas szerep Boyerből kihozta azt az alakítást, amely villányos hatást váltott ki a nézőtérből. A rendező Clarence Brown-nak nem könnyű dolga lehetett két sztár mellett. Hogy akadályozhatja meg, hogy ne nyomják el a filmet? Sehogy. Nem is próbálkozik vele. Alárendel mindent a színészi megnyilatkozásnak, ami speciálisan ebben a filmben érdemének tekinthető.

Nem a filmi és drámai motívumok keresésén vagy összhangján nyugodott a legnagyobb közönségsiker, az *Orgonavirágzás*. Magasan kiemelkedik az eddigi komolytalan operettfilmek közül. Ez a rendező Robert Z.

Leonard érdeme. Minden motívum a maga helyén áll, a cselekményt viszi előre. Nincs értelmetlenül és bántón beszótt énekjelenet, hanem csupa egymásbakapcsolt fölépítés. Gyermeki kedvességű a majális, a hintajelenet. A főszereplők, Nelson Eddy és Jeanette MacDonald nagyszerű fiatal lendülete, tökéletes technikájú, érzelmi árnyalatokban meleg, szárnyaló énekhangja és tiszta közvetlensége teszik vonzóvá a filmet. Az érzelmek háborágását, a lendületes munka feszültségét, gyorsan suhanó és átkopirozóó képek éreztetik, aláfestve a végig kitartott csengő énekhanggal s a metronom gépies kattogásával. Majd az egész föloldódik a hajó és szállodai jelenetben, ahol vontatottnak ható képkapcsolás festi alá az énekesnő megtört fáradtságát.

Paul Muni és Louise Rainer nagyszerű alakítását láthattuk az *Édes anyaföldben*. Különös miliő, különös szerep. A gesztusok, arcvonások átformálása lelikismeretes színészi tanulmányra mutat és minden csodálatunkat megérdemli. Hasonlóképen a monumentalitásában megrázó és felvételében kitűnő saskajelenet. A *Nagyváros* nem sztárhősökkel, hanem meleg közvetlenségű színészekkel dolgozott. Élvezhettük a kitűnő felvételeket a nagyvárosról, azonkívül Louise Rainer és Spencer Tracy kedves játékát. Külön érdeme a rendező Frank Borzage-nak, hogyha óvatosan is, de első jelentkezőképen a kor problémájához nyúl. Nagyszerű a rohanás a kikötőbe s egyáltalán nem bántó a boxbajnokoknak, mint mentőangyaloknak szerepeltetése, az igazság védelmében. Tartalmilag hasonló óvatos újítás a *Mr. Deeds* is. A rézfúvós zenekar trombitása nagy vagyont örököl. De Mr. Deeds egyén. Megvan a természetes felfogása. Javítani vagy rontani nem lehet rajta. Nem keresi a milliomosok felelőtlenségét s amikor felelőséget érez, nem kürtöli világgá. A bajokat egyéni módon akarja megoldani. Vagyonát szétosztja s amikor örültnék nézik, üdítő módon bizonyítja be, hogy valamennyien örültek vagyunk. A rokonszenves Gary Cooper új oldaláról mutatkozott be. Kedves volt a bájosan suta Deanna Durbin a filadelfiai szimfónikus zenekarral a *100 férfi, 1 kislány*-ban. Az idei Broadway Melodie szokott friss pezsgésével, lüktető és keveritritmusú zenéjé-el jelentkezett, bár kiállításában nem volt annyira gazdag, mint az előbbieik.

A magyar filmek kritikai mértékkel nem mérhetők. Vajjon fölvetették-e már magukban a rendezők a kérdést, hogy van-e értelme állandóan dramatizált regényt vagy szindarabot vászonra vinni s akkor is mi köze van ennek a filmhez? A hangosfilm engedményül alkalmazta csak, a filmszerűség rovására a dialógust s a magyar filmek ezt még azzal a dilettantizmussal tetézik, hogy monológot alkalmaznak. Filmnél! Sőt akadt rendező, aki a regény lapjait is rávitte, a cselekmény magyarozatául a vászonra. Színészeink jól-rosszul megtanultak mozogni a felvevőgép előtt, de filmszínészünk nincs. Két film tartotta ki az ütemet valamennyire: *A férfi mind örült* és a *Magdát kicsapják*. A jószándékú rendezők a tőkére hivatkoznak, mint akadályra. Dehát a tőke nem értené meg, hogy a közönség unja a sablonfilmeket s olyan filmet keres, amely emberi hatást tesz rá s hogy az Orgonavirágzás nem százszor jobb-e üzletnek is, mint a Noszty-fiú?

Soós László.

K É P Z Ó M Ű V É S Z E T.

LENGYEL MŰVÉSZET.

A magyar közönségnek az a része, amely a művészetek idegen égtájai iránt is érdeklődik, viszont sem a módja, sem az ideje nem engedi, hogy ebből a célból vonatra, vagy repülőgépre üljön: újabban bajosan panaszkodhat, hogy ilyirányú közvetlen megismerésekre, itthon maradván, nincs alkalmja. Egy év alatt, a múlt tavasztól mostanáig, élénken váltakoztak azok a kiállítások, amelyek ezt az érdeklődést igyekeztek szolgálni s távoli nemzetek mai művészetéről adtak, több-kevesebb teljességgel, helyzetjelentést. A sort az előkelő belgák nyitották meg, majd a kevésbé ismert északi kultúrterületről való lettek mutatkoztak be, a finn grafikusok, holland éremművészek, ókínaiak és újkínaiak, a svédek s most áprilisban Chopin és Mickievicz hazájának, a nagy háború füstkárpítja mögül újra önálló hatalomként előlépő Lengyelországnak művészei. Mondanunk sem kell, hogy ez a megmutatkozás, a lengyeleké, a legszívesebben látott vendégszereplések közé tartozik. Nemcsak a sok évszázados magyar-lengyel rokonszenv melegségénél fogva, hanem mert arról a népről van szó, amely a szláv fajták között az orosz mellett tudvalevően a másik «művésznép».

A Múcsarnokban rendezett kiállításra is az a varsói Tosszo nevű társaság küldte az anyagot, amely évek óta viszi külföldi utakra a lengyel művészet reprezentatív gyűjteményeit. Krakói, varsói, vilnai, poseni művészek munkái vonultak fel a kiállításon, amely nemcsak a festészetre, szobrászatra, az öncélú grafikára terjedt ki, hanem üveglaktervekre, könyvművészetre, plakátokra és textilre.

A képanyagban néhány oly művész is szerepelt, akik mint közvetlen elődök vezetnek a lengyel festészet huszadik századbeli fejéhez. Ezek közül való *Matejko* is, vásznain a lengyelség hősi, fényben és tragikumban váltakozó multjának felidézője. A kiállításon két mű képviselte ezt a nagystílusú mestert: A «Várnai csata című kisformájú festmény, amely a budapesti Szépművészeti Múzeum tulajdona s egy nagyméretű kompozíció», «Az oroszok hódolata Báthory István előtt a pyskowi csata után». *Matejko* annak a kornak a szülőtte, amelyben a lengyel pikúra, miként a magyar is, müncheni befolyások alatt fejlődött. *Matejko* vagy két évig tanult a müncheni akadémián, ahol akkor egy fiatal professor, a német történelmi festészetbe kétségkívül újító elveket hozó *Piloty* napja kezdett feltűnni. *Matejko* művészete mutat ugyan kapcsolatokat a müncheni akadémizmussal, a kompozíció bizonyos barokkos felfogásában, a történelmi járulékok, a díszruhák, selymek és pán célok, zászlók és fegyverek élénk szerepeltetésében s a megfestés anyagszerű, realista hangsúlyozottságában. A lengyel mester azonban oly dúserejű tehetőség volt, hogy ezeket az elveket is egyéni módon alkalmazta. Művészetének lényegét tekintve pedig oly értékeket mutat, amelyek élesen különválasztják a müncheni történelmi tablók világától s ha valaki éppen magával *Piloty*val hasonlítja össze: a párhuzamból feltétlenül *Matejko* kerül ki győztesen. A stílusára, szellemére fölülte jellemző *Báthory*-képen például rögtön szembeötlő az ecsetkezelésnek, a fakturának az a könnyedsége, s az a világos alaphangolású, fénylő kolorit, ami a nehéz színmasszákat hordozó, «aszfaltban úszó» müncheni akadémizmusnak korántsem tartozik erényei közé. Még fon-

tosabb azonban, hogy amint Matejko ecsetjén a történelmi kép formát ölt, az nem külsőséges csillogású, hideg parádefestés. Nem színpadiasságban, pózokban merül ki, hanem épúgy, mint nálunk Madarásznál, vagy Székelynél, benső átérzettségéből fakad. A Báthory-képen az első pillanatok után már nem a brokátok, a kucsomák és egyebek, a «történelmi kelléktár» színes érdekessége az, ami foglalkoztat, hanem az egész jelenet hangulati ereje, csakugyan történelmi levegője, a különböző karakterek, arcok és mozdulatok emberi oldala. Legfőként maga Báthory, aki a lengyel uraktól körülveve s a térdeplő és hajbókoló oroszok előtt, szétvetett lábbal úgy ül a tábori széken, a győző oly fölényes nyugalmával, keménységével és királyi göggjével, hogy szinte önkéntelen érzésünk: magyar törzsfők trónolhattak így a turáni sátorpalotákban. Matejko a történelmi festést úgy fogta fel, ahogyan általában a lengyel művészek, írók, zeneköltők tekintették egykor hivatásukat: szellemi eszközökkel való tüntetésnek a lengyel életrealitás mellett, burkolt vagy nyílt tiltakozásnak a felosztottság, az elnyomatás ellen. Matejko a lengyel festészetnek oly alakja, aki nemcsak a maga idejének volt kimagasló tehetsége, hanem azon túlmenően is, nem mondhatni, hogy idáig lengyel részről bárki felülmúlta volna.

A kiállítás az adott keretek közt, jellemzően tájékoztatott az útról, amelyet a lengyel festészet, a romanticizmus után, az akadémiai formulákkal szakítva, máig tett meg. Mint másutt, a lengyeleknél is a naturalista törekvés, a plenair, az impresszionizmus hozza a századvégi felfrissülést. Ami egyszerű elindítja, helyesebben kiszélesíti és elmélyíti a táj, a lengyel természet kultuszát s a nép felé (nem a «népélet», hanem a néplélek felé) forduló érdeklődést. Ezzel a kultusszal függ össze, hogy a lengyel impresszionisták a valóságot, festői témájukat nem szigorúan optikai problémának tekintik. Lírai érzetésekre is törekvő impresszionizmus ez. A jelenséget a forma teljes elejtése nélkül, pozitívabb módon hangsúlyozza, mint a francia, viszont az is igaz, hogy nem oly szellemes és szintől sugárzó.

A századfordulótól kezdve a lengyel festészet is az általános európai helyzetképet mutatja: egymás követő, sőt egymás sarkába lépő irányzatokat, új és még újabb, részben rokon, részben ellentétes törekvéseket. Ebben a máig tartó, többévtizedes időszakban, az ecset lengyel forгатóinak jelentős része is a francia mesterekben látja a mintaképet. Bár a krakói akadémián a vezetés kitűnő, a betetőző és elmaradhatatlan tanulmányok és megismerések színhelye Párizs, ahol a politikai és emberi rokonszenvenek régóta és méltán kegyeltjei a lengyelek. A Montparnasse-on, a montmartrei műtermekben már a háború előtt is népes művészkolóniájuk él. Számosan állandóan megtelepedve s főleg a háború utáni fiatalok, a Matisse-t, Derain-t, Utrillo-t, Piccasso-t, Braque-t vezető nevei közé számító művészkörzethez, az École de Paris-hoz kapcsolódva. Mások viszont csak azért, hogy a Párizsban nyert ösztönzések, kulturális gazdagodások után, hazatérve a maguk lengyel életérzése, ízlése szerint, hazai élmények és hatások alatt munkálják a művészet kertjét. Nem vitás, hogy a lengyel művészet alkotó rangja szempontjából az utóbbiak járják a helyesebb utat.

Aki a modern lengyel festészet elütő irányzatai között, a stílusbeli többféleségben azt keresi, ami közös vonás: a kifejezés lírai erejének jelentkezéseit figyelheti meg. Akár azokat vizsgálja, akik a festőiségre, a szín nyelvére vetik a súlyt, akár azokat, akik a formai kiemelések, a zárt kompozíció, a logikus képszerkesztés emberei: valami rendszerint előbukkan a lengyel kedély

melegségéből, lágy rezdüléseiből, a világos színharmóniakra is fátyolként ereszkedő «szláv borulatból». Nyilván a lengyel léleknek ez az érzelmi telítettség, képzeletének romantikus természete magyarázza azt is, hogy a végső következetességig vitt elvontság, a merő spekuláció a lengyel festészetben nem talál számottevő visszhangra. Az új festészet legjobbjai: *Borowski* Waclav, *Stryjenska* Zofja, a néhány éve meghalt *Zak* Eugeniusz, *Kowarski* Felicjan, *Kubicki* Jeremi, *Ozmin* Jozef, *Slendzinski* Ludomir. Közöttük *Stryjenska* Zofja az, akinek lengyelsége, fajtabeli, nemzeti hovatartozása művészi értelemben a legszembeötlőbb. Átszellemesített s finom dekoratív ízeket rejtő művészetében, amelyet a *Húsvét* című temperafestménysorozat képviselt, népi eredetű ornamentális elemek oldódnak fel. Korszerű művészet ez s annyira lengyel, hogy ebbeli volta, Párisban vagy bárhol, rengeteg idegen kép közt is téveszthetetlenül előtűnne. Ugyanez áll a lengyelek grafikájára. Különösen a fametszetre, amelyben a régi, vallásos népi fametszetek stílusformáló ereje jut új szóhoz, termékenyítő szerephez. Vezető mestere ennek a magas virágzást mutató grafiakai műfajnak *Skoczylas* Wladyslaw.

A szobrászatnak, amelyet az újjászületett, háború utáni Lengyelország életlendülete monumentális feladatokkal is bőven foglalkoztat: egyik érdekessége a fának, mint plasztikai anyagnak, művészi kiaknázása. Ez is népi hagyományokkal, régi fafaragókkal tart kapcsolatot. A stílusosság, az «anyag lelkének» az az ismerete, amellyel *Dunikowski* Ksawery, *Szepakowski* Jan a fát kezelik művészi céljaikra, a kőben és bronzban dolgozó és gondolkodó szobrászok műveiről is leolvasható. Jó iskolát járt ki a modern lengyel szobrászat. A tömör formaadásra való törekvés, a felépítés biztossága, a felfogás nemessége jellemzi oly tehetségeit, mint *Kerny* Alfons, *Kuna* Henryk, *Kaminska* Zofja, *Wittig* Edward. Egy régi mester, *Mehoffer* Jozef üvegfestmény-kartonjai, ötletes plakátsorozat, könyvművészeti gyűjtemény s eredeti szépségű lenszőttsek egészítették ki még azt az anyagot, amelyek a lengyel művészet bemutatkozott.

Dömötör István.

PAUL VALÉRY POÉTIKÁJA.

Paul Valéry, a világhírű francia költő és gondolkodó, előadásokat tartott ebben az egyetemi évben a *Collège de France-on*, s ezek közül az előadások közül az első most könyvalakban is megjelent *Introduction à la poétique* címen, a *Nouvelle Revue Française* kiadásában. A hatvan oldalas füzet a legnagyobb figyelemre tarthat számot, nemcsak szerzője neve miatt, hanem azért is, mert benne Valéry gazdag pályájának talán legbensőségesebb tapasztalatait és élményeit közli, az alkotó és avatott mester vallomásait és rendszerbe foglalt eszmélkedéseit a műalkotásról.

Előre kell bocsátanunk: elmélete a magyar közönség számára nem hathat teljesen újnak, mert irodalomtörténeti alapvetésében, a nagyhírű «Magyar irodalomismeretben», amely méltán lett szellemtörténeti irányú irodalomfilozófiánk és történetírásunk valóságos bibliája, *Horváth János* már hangoztatott hasonló elveket. Ő volt az, aki fölhívta a figyelmet az «irodalmi alapviszonyra», irodalom és közönség kapcsolatára, s ebből a nagyfontosságú megfigyelésből vezette le az irodalmi tudat és ízlés újszerű fogalmait. Paul Valéry hozzá hasonlóan poétikája alapelvénél egy viszonyfogalmat tesz, az alkotóét és alkotását egyfelől, az alkotását és közönségét másfelől. Amennyire megnyugtató azonban *Horváth János*nak az irodalom organikus életének szemléletéből sarjadt elmélete, annyira problematikus, minden páratlan finomsága ellenére is, Valéryé.

Mi ennek az esztétikának az alapgondolata? «*L'oeuvre de l'esprit n'existe qu'en acte*» — mondja Valéry: a mű csak az alkotó, a «producteur» teremtő, és a szemlélő, olvasó, befogadó, a «consommateur» újjáteremtő aktusában létezik, azon kívül nem. Ebből adódik a szemlélet három alapfogalma: az alkotó, *producteur*, a befogadó, *consommateur*, és maga a mű, *l'oeuvre*. Mi a három fogalom kapcsolata? Az alkotó megteremti a művet, anélkül, hogy ismerné azt, aki végeredményben a mű sorsáról dönt: a befogadót, újjáteremtőt, mostani és későbbi közönségét. A kettő között semmiféle kapcsolat nincs, s nem kapcsolat maga a mű sem, mert ez «nem létezik», csak akkor, amikor megalkotják, az alkotás — azután pedig az újjáalkotás másik, teljesen független és önkényes aktusában. Minden szemlélő, olvasó tehát újra megteremti a művet, amiből messzemenő következmények folynak, mint *Henry Bidou*, az *Introduction* kitűnő kritikusa is megjegyzi a *Revue de Paris*-ban. Következik mindenekelőtt *Bidou* rendkívül éles logikus okfejtése szerint az, hogy a mű voltaképpen *annyi példányban létezik*, ahány szemlélője vagy olvasója van, ugyanabban a pillanatban is lehet százféle; s az utókor a költőnek ugyanolyan mérhetetlen büntetés is, mint amekkora áldás. S következik továbbá, hogy minden mű relatív, függvénye az olvasó, szemlélő hangulatának és érdeklődésének, függvénye azonfölül, nagyobb távlatokban, a koroknak és kultúráknak. Helyezzétek át a szobrot, amelyet csodáltak — mondja Valéry — egy oly néphez, amely eléggé különbözik a miénktől, s nem lesz, csak jelentéktelen kódarab. De, teheti hozzá a szellemes megjegyzésben kételkedő olvasó, ezt a kódarabot *esetleg imádni fogják*, mint istenséget, ha nem is értik meg egészen szépségét. Nem értik talán, de valami *csodálatos sejtélemmel*

öszönösen megérik a szépség és nagyság jelenlétét, a «numen adest» meg-
 rózó titkát.

Talán ebből a rövid vázlatból is nyilvánvaló, mennyire szellemes és
 finom Valéry elmélete, és mennyire nem megnyugtató. Mennyire lélektanilag
 pontosan megfigyelt része az igazságnak, s mennyire nem maga az igazság.

«L'oeuvre n'existe qu'en acte» — hirdeti, s mindjárt kérdezhetjük: ha
 a mű értelme a szépség megragadása, vajjon a szépségnek, a műben megragadott s egy emberi formanyelvben az emberi gondolkodás és érzésvilág számára valószínűsített szépségnek a létét érintheti-e az, hogy milyen a közönsége, vagy hogy van-e egyáltalán közönsége? A szépség éppen úgy eo ipso, mindentől függetlenül, illetőleg csak egy Legfőbb Szépségtől függve létezik, mint ahogy az igazság is csak egy Legfőbb Igazságtól függve és minden egyébtől függetlenül érvényesen fönáll, és végeredményben teljesen mellékes, hogy ezt az eleve meglevő igazságot valaki elgondolja-e, s az egyszer elgondolt, nyelvi formákban kifejezett igazságot újra végiggondolják-e. A művész legfőbb földadata a szépség megragadása, mint a filozófusé az igazság megragadása, s a kifejezett, megragadott szépségben, a műben éppen a Szépség abszolút voltából kifolyólag benne kell lennie egy olyan kategórikus imperativusznak, amelynel fogva a befogadó a műben ugyanazt a szépséget igyekszik meglátni, amelyet a teremtő művész a teremtés aktusában megragadott. Mindebből természetesen következik a műnek, mint Szépségnek a befogadó aktustól független fönállása, érvényessége, s az is, hogy a «producteur» és «consommateur» között ennek a kategórikus imperativusznak s a Szépség abszolút voltának nevében a mű igenis kapcsolatot teremt, mégpedig oly kapcsolatot, amelyben megsemmisül az alkotás és szemlélés közötti idő- és térbeli távolság, aminthogy az abszolút Szépség is fölüláll ezeken a fogalmakon, az idő és a tér kategóriáin. A kiváló angol regényíró, Charles Morgan felel meg legjobban, anélkül, hogy felelni akarna, Valéry relativizmusára egy gyönyörű tanulmányában, amely a kevesetmondó és könnyen félreérthető «Défense du roman» címen jelent meg a Revue de Paris-ban. A regénynek, s általában minden művészetnek és műnek végső értelmét abban látja Morgan, hogy éppen azt ragadja meg, ami örök, a valóság változó arca mögött az univerzálidkal. Egy Aphrodite-szoborban nem a görög művektől távolálló esetleges erotika fog meg, nem is a vallásos tartalom, mert Aphrodite nem istenség ma már, nem is a technikai tökély, amelyet az emberek többsége nem tud értékelni. Hanem az, hogy «la statue est pour nous un moyen de communiquer avec les universaux.» Ez a műalkotások végső értelme: az univerzálidák ismeretére ébresztenek, Morgan felejthetetlen megállapítása szerint «elhúzzák a függőnyt annak a szűk szobának az ablakáról, ami a mi halandó életünk».

A műalkotás, mint az abszolút szépség megragadása, metafizikai aktus és tény, a nagy művekben, azokban, amelyek egyedül érdemlik meg a «mű» nevet, a lényeg mindig metafizikai, sőt, éppen a metafizika, az univerzálidák megragadása, annak a pillanatnak a megörökítése, amelyben a halandó ember sorsát legyőzve az abszolútumok sugárzó szférájába emelkedik; s a művekben az az abszolútum követeli a szemlélőtől, hogy akár intuitive, az első pillantás megrendítő közvetlenségével megérezze az abszolútumnak ezt a jelenlétét, akár pedig, izlése ellenére is, az eszmélkedés útjain keresse meg az első pillantásra nem tetsző műben az abszolútum «lényegét», a műalkotás végső értelmét, léte indokát.

S ebből önként folyik, hogy a szemlélő nem új művet teremt, hanem

szemlélődésével az egy és változhatatlan abszolútumot igyekszik megragadni a műben és a művön át. És folyik az is, hogy a mű, akár képzőművészeti, akár irodalmi, sőt akár zenei alkotás, van és érvényes, mint az igazság, függetlenül minden szemléltől, hallgatótól és olvasótól, van mint az abszolútum megragadása, maga is abszolútummá nemesülve, s létét a jó és rossz interpretációk, a «consommateur» munkája nem érinti. Ha az alkotóban az alkotás pillanatában nem volna meggyőződés ez, nem volna értelme annak, hogy alkot, nem volna ereje elviselni azt a rettenetes csapást, amit az utókor jelent. De a művész az alkotásban az abszolútummal és univerzálíakkal közlekedik, az örökkévalóság nevében az örökkévalóságnak alkot, azzal a tudattal, hogy amit alkot, az van, örökké érvényesen, mint maga a Szépség. S ebben a gondolatmenetben az «alkotó» szó nem elég pontos; a művész nem annyira alkotja a szépséget, mint inkább megragadja a még tőle is független érvényességgel eleve létezőt, azt, «ami van»; a műalkotás legfőlegelőbb gyönyöre éppen ez az érzés, az, hogy a művész egy pillanatnyi misztikus villanásban méltóvá emelkedik ahhoz, ami örök érvényességgel van, méltóvá az univerzálíához, az örök ideákhoz.

Az alkotás, illetőleg megragadás végtelenül bonyolult tényében azonban az alkotó képzeletében szerepel egy bizonyos «ideális szemlélő» képzete is; egyfelől a megragadás misztikus gyönyöre áll, másfelől azonban a megragadott abszolútum közlésének sürgető parancsa, ez a végtelen szeretet, amely egyrészt a művészi elragadtatás extázisából, ez időföletti állapot gyönyöréből folyik, másrészt magából a Szépség abszolútumából, mely egyszer megragadtatván titokzatos emanációban közölni óhajtja magát. Az alkotó tehát akkor, amikor a szépséget megragadja, egyben úgy akarja élményét közölni, hogy mások is képesek legyenek közlése által a csoda megpillantására; közönségnek alkot tehát, mint Morgan is megjegyzi, s ez a tény is bizonyos reális kapcsolatot létesít éppen a Szépség lényegéhez tartozó szeretet útján a «consommateur»-rel; kapcsolatot, melynek létét Valéry tagadja.

Csodálatos paradoxon: az a Valéry, aki tündöklő dialógusában, a *L'Amé et la Danse*-ban a fogalom, a magánvaló, az univerzale mellett tesz hitet és Sokratésszel a «lényeg» nagyszerűségét vallja a jelentést kereső, fogalmakig föl nem érő elmével szemben, az Introduction sugárzóan szellemes és sokszor mély fejtegetéseiben olyan esztétika körvonalait vázolja föl, amely végső következéseit levonva, esztétikai és kritikai nihilizmus. Mert ha megtagadjuk a műben az abszolútumot, ha a művet első önmaga megszámlálhatatlan tükörképeinek fogjuk föl, oly tükörképeknek, melyek ki vannak téve a fölületek mindenkori és természetes torzításainak: visszajutunk a kritikai impresszionizmus szellemes, de végeredményben terméketlen álláspontjára. S hiába igazoljuk azután ezt a művészet csodálatos sokszerűségével, az alkotás kimondatlan és az olvasóban visszhangot kapó felhangjaival: alaphang nélkül fakó és értelmetlen a felhang, s végeredményben minden nagy kritikának az a legfőbb föladata, hogy ezt az alaphangot keresse meg a műben, ennek tisztaságát kérje számon; a felhang színéssé tehet, de nem lehet soha «lényeg.»

Rónay György.

A MAGYAR SZELLEM VILÁGFORGALMA

Hekler Antal érdekes archeológiai felfedezései berlini előadásain.

Hekler Antal egyetemi tanár a Berlieni Egyetem meghívására egy szemeszteren át rendkívül érdekes előadásokat tartott ott az archeológiai kutatásainak az arcábrázolással kapcsolatos legújabb eredményeiről. Felfedezéseiről különben érdekes előadásokban számolt be az Archäologische Gesellschaftban is. Ezekről a beszámolókról és az egyetemi előadásokról az igen előkelő és elterjedt holland napilap az Avonblad a következőket írja :

A berlini «Archäologische Gesellschaft» legutóbbi ülésén — írja a lapban L. J. Elferink — Hekler tanár úr Budapestről — ki jelenleg mint «vendégtanár» működik a berlini egyetemen — néhány rendkívül értékes tanulmányt ismertetett az ókori arcábrázolási művészetről, mely tanulmányok berlini tartózkodásának eredményei. Néhány felfedezése nemcsak a szaktudósokat hanem a nagyközönséget is érdekli. Igy sikerült neki többek között egy Hadrián császár korabeli, egyik római régészeti gyűjteményben őrzött dombormű (ú. n. «laudatio memoriae») alapján Vetulius Civica konzulnak egy féldomború arcását egy madridi gyűjteményben felismerni.

A római ikonográfiának még jelentősebb gazdagítását jelenti a Marcus Aurelius császár tanáráként és kegyeltjeként ismert Junius Rusticus stoikus filozófus arcmásának felfedezése. Ezen márványból készült fejszobor már régóta ismert volt és jelenleg egy müncheni gyűjteményben van elhelyezve. Ezideig azonban nem sikerült ezt a szobrot indentifikálni. Az identifikálás alapja egy réz-

metszet, amely Bellori (Imagines) munkájában található, ahol is egy régebben Fulvius Ursinus birtokában levő fejszobor van ábrázolva, amely a felirat értelmében Junius Rusticust ábrázolja. Ha ezt a rézmetszetet összehasonlítjuk a Münchenben levő fejszoborral, akkor nem állhat fenn többé kétség aziránt, hogy a szobor azonos Junius Rusticussal.

A szóban forgó fejszobor egy érdekes, valamennyire brutális és komor kifejezésű filozófus arcása, ráncolt homlokkal és összehúzott szemöldökökkel. A koponyát sűrű, borzas haj fedi. A szakáll nyírva van. Junius Rusticus tehát megvetette a divatos és oly gyakran meghazudtolt hosszú filozofusszakállt. A szobor stílusa, valamint a müncheni fej, haj- és szakállviselete teljesen megegyezik a kései Antonius-korabeli ábrázolási jelleggel.

Capitolinus római történetíró előadása szerint Junius Rusticus különösen nagy mértékben élvezte Marcus Aurelius császár bizalmát. Nehéz körülmények között mindenkor kikérték tanácsát. Junius Rusticust a 162-ik évben consul ordinarius-szá és még 168 előtt Róma városának prefektusává nevezték ki. De a császár nagyrabecsült tanárát és kegyeltjét nemcsak hogy pályafutásában mindenkor támogatta, hanem halála után is a legnagyobbfokú megbecsülésének adta tanujelét azáltal, hogy a szenátus által tiszteletére szobrai állíttatta fel. Lararium-ában (a házi istenségek templomában) kedvelt tanárának kis arany szobrocskáit állíttatta fel.

E közlemények alapján nem csodálkozhatunk azon, hogy Junius Rusticus fejszobra megmaradt az utókor

számára és lehetővé vált, hogy a személyazonosságot minden kétségen kívül meg lehetett állapítani.

Petri Mór költészetének méltatása egy kanadai lapban.

Petri Mór, a neves költő «Naplemente fáklyalángja» című reprezentáns, pompás verskötetéről, amelyet a *Napkelet* már kritikailag méltatott, *Watson Kirkconnell*, a winniepegi egyetem tanára meleghangú ismertetést írt a «*The Young Magyar American*» című jelentős kanadai ujság februári számában. Az illusztris kritikus reámutat arra, hogy ritkán találunk olyan lírai költőt, aki idősebb korában is olyan friss és tevékeny szellem, mint *Petri Mór*. «*Petri Mór* — írja — hűséges marad az ő higgadt módján ahhoz a klasszikus eszményhez, amelyet maga elé tűzött. A tapasztalt mester hivatottságával a hagyományos versalakok széles során játszik, különösen a szonetten és a trioletten. Költészete igazában nem az ifjúság erőtől lüktető lírai költészete. Inkább az élet jóakarató szemlélőjének válaszólagosan kiművelt művészete, amely az alkonyi távozás előtt mindennek összhangzó értelmét adja.» Mint értesülünk, *Petri Mór* nagy sikert aratott verskötete közelébbről második kiadásban is megjelenik.

Mihály László Augustus-ünnepi előadása az olasz sajtóban.

Mihály László, a *Napkelet* munkatársa megszervezésével és vezetésével most alakult meg a *Magyar Nemzeti Szövetség Mediterrán (olasz) osztálya*, amely célul tűzte ki Olaszország Magyarországot érdeklő kérdéseinek tanulmányozását. Az osztály az Augustus-bimillenárium alkalmából előadás-sorozatot rendez. Az ünnepi ciklust *Mihály László* előadása nyi-

totta meg «Augustus és az új latin szellemiség» címmel. Az előadáson, amely *április 12-én* folyt le, megjelent *Luigi Orazio Vinci-Gigliucci* gróf, olasz követ, dr. *Paolo Calabro*, a budapesti olasz Kultúrintézet főigazgatója, *Antonio Widmar* sajtófőnök, *D'Alo*, a Stefani-iroda budapesti szerkesztője és még számosan. *Mihály László* olasznyelvű beszéddel üdvözölte az olasz követet, majd előadásában párhuzamot vont az augustusi korszak és a fascizmus által újjászületett Itália, az új Imperium Romanum között, reámutatva arra, hogy a magyar szellemi életben: irodalomban és művészetben kezdettől fogva döntő szerepet játszott a latin hatás, s ennek jövőben még erősödnie kell. Az olasz sajtó hosszú cikkekben foglalkozott a mediterrán osztály megalakulásának jelentőségével, méltatva *Mihály László* írói érdemeit. Ugyancsak valamennyi olasz lap igen melegen számolt be *Mihály László* Augustus-előadásáról, közölve *Mihály László*nak a követhet intézett szavait, amelyekben hitet tett az olasz-magyar kultúrkapcsolatok és a latin kultúra mellett.

Magyar zenei értékek a Reuss-Színház idei ünnepi hetén.

Röviden érintette már a *Napkelet*, milyen jelentős szerep jutott a magyar zenének és magyar zenészeknek a a gerai Reuss-Színház idei ünnepi hetén. A thüringiai nagy tradíciókra visszatekintő Reuss-Színház minden évadban rendez ilyen, úgynevezett kultúrhetet, amelyben színházi teljesítményének színét-javát foglalja össze. Az idén különös jelentőséget adott ennek az ünnepi kultúrhetnek, hogy össze esett a színház fennállásának százötvenéves jubileumával. Bennünket magyarokat ezúttal különösebben érdekel ez az ünnepi hét, mert *Reuss Henrik* herceg a magyar

zenét állította be az ünnepségek középpontjába.

A jubileumi hét két reprezentatív estje a magyar zene és a magyar zenei élet uralkodó jegyében folyt le. A hét két legfőbb eseményének kétségkívül a Walkür előadását és az utána következő diszhangversenyt tekinthetjük. Ennek az előadásnak vezénylésére Reuss Henrik herceg Ferencsik Jánost, a magyar királyi Operaház nagytehetségű, fiatal karmesterét hívta meg s az előadáson Koréh Endre, a mi Operaházunk tagja énekelte Hunding szerepét. Ugyancsak Ferencsik János vezényelte a nagy hangversenyt, amelynek számaint kizárólag a magyar zenének világhírű szerzőitől válogatták össze. Liszten kívül a modern magyar muzsika mestereinek, Bartóknak, Dohnányinak és Kodálynak művei szerepeltek a hangverseny műsorán, amelyen a fényes jubileumra való tekintettel az egész német zenei és kultúrvilág képviselve volt. S ugyancsak bemutatták ezen a hangversenyen a magyar dalt Koréh Endre énekszamaival illusztrálva.

A német nagy lapok már előzőleg oldalas ismertetéseket közöltek az ünnepi hét két nagy magyar eseményéről. Külön ismertették Dohnányi, Kodály és Bartók nagy jelentőségét nemcsak a magyar, hanem az egész európai zeneéletben. Kiemelték, milyen fontossága van az idei gerai ünnepi hétnek s abban a magyar zene döntő súlyú szerepének s hogy ezzel külön meg akarták «tisztelni a lovas magyar nemzetet, amely velük őszinte barátságban van». Hivatkoztak arra, milyen magasra értékeli a magyar zenét, amely Liszttől Dohnányin és Kodályon át Bartókiig sohasem vesztette el természetes kapcsolatait a talajhoz kötő ősi népi erővel. Külön méltatták Ferencsik János kiváló képességeit. Nem egy újság nyilatkozatot is közölt tőle.

A két zenei estet s annak magyar

részét a német zenekritika a legnagyobb elismeréssel honorálta. Waldemar Weber az ismert nevű zenei író, hosszú tárcában méltatta a magyar hangverseny szépségeit. Különösen Dohnányi, Kodály és Bartók művészetét és előadott műveit. A legnagyobb elismeréssel emlékezett meg Ferencsik Jánosról is, akiben irigylésre méltó, kitűnő dirigense van a budapesti zenei életnek s aki a kiváló Reuss-zenekart a leghatásosabban vezényelte. Gera polgármestere a város színeivel díszített babékoszorút nyújtott át a magyar vendégkarmesternek. Neki, Koréh Endrének és a magyar zenének is osztatlan nagy sikere volt.

Hálával és köszönettel tartozunk ezért Reuss Henrik hercegnek is, aki őszinte barátunk. Több ízben járt már Budapesten. Egy ízben előadást is tartott nálunk és nemcsak ennek a két fényes estének rendezésével mutatta meg tevékeny magyarbarátságát, hanem éppen most azon is fáradozik, hogy magyar szerzők műveit segítse előadásra a német színpadokon.

Az ünnepi hét első két estjén természetesen a magyar hatóságok is megjelentek. Ezeket ott Baranyay Zoltán követségi tanácsos képviselte, a berlini magyar követet pedig Ghyczy Jenő követségi tanácsos.

A Neue Freie Presse a mai magyar szellemiségről. Bécs legelőkelőbb napilapja, a Neue Freie Presse, húsvéti számában igen jó helyen terjedelmes cikket közölt a Napkelet szerkesztőjétől, Kállay Miklóstól, a mai magyar szellemiségről. Kállay Miklós cikkében behatón ismertette a magyar szellemiség átalakulását a háború után. Rámutatott Szabó Dezső, Szekfű Gyula és Tormay Cécile irányító szerepére. Szólt az Ady-hatás ellanyhulásáról. Különösen kiemelte a mai irodalom benső őszinteségét és benne az igazi élmény szerepét s hang-

súlyozva a népiségnek és az ősgyöke-
reknek erős talajzétet legújabb irodal-
munkban és művészetünkben. Vá-
zolta az új magyar líra, regény és
novella s a magyar dráma útját az
utolsó húsz évben. Hú és áttekinthető
rajzát adta a mai helyzetnek, be-
mutatva irodalmunk és szellemi éle-
tünk legjelentősebb műveit és leg-
kiválóbb munkásait, nem feledkezve
meg természetesen a legfiatalabb
nemzedékről sem, akiknek törekvései
nyomán igyekezett a jövő fejlődés
főirányvonalait is meghúzni.

**A Székelyfonó bemutatója Német-
országban.** A braunschweigi állami
színház február folyamán bemutatta
Kodály Zoltán remekbe készült ma-
gyar operáját a Székelyfonót, Spinn-
stube címen. A közönség a kitűnő
előadást igen melegen fogadta s
Sztójay Döme magyar követ nevében
Haubert Kamillo sajtóelőadó mon-
dott érte köszönetet. A Völkischer
Beobachter és a Kölnische Zeitung
s más ismert lapok is igen elismerő
kritikákban emlékeztek meg a darab-
ról és az előadásról.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: KÁLLAY MIKLÓS.

Stephaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: IFJ. KOHL FERENC.
